

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Darko Aničić

**Vstop Turčije v Evropsko unijo; analiza izpolnjevanja koopenhavnskih
političnih kriterijev in dodatnih političnih pogojev**

Diplomsko delo

Ljubljana, 2015

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Darko Aničić

Mentorica: doc. dr. Ana Bojinović Fenko

**Vstop Turčije v Evropsko unijo; analiza izpolnjevanja koopenhavnskih
političnih kriterijev in dodatnih političnih pogojev**

Diplomsko delo

Ljubljana, 2015

Ob zaključku pisanja tega dela bi se rad zahvalil:

Mentorici doc. dr. Ani Bojinović Fenko za potrpežljivost, strokovno usmerjanje pri nastajanju dela in hitro odzivnost s konkretnimi predlogi. Brez vaših napotkov diplomsko delo ne bi imelo takšne oblike.

Družini in prijateljem, ki so me v času študija podpirali in verjeli vame.

Türkiye, İstanbul ve arkadaşlar çok teşekkür ederim.

Merci!

Vstop Turčije v Evropsko unijo; analiza izpolnjevanja kopenhavskih političnih kriterijev in dodatnih političnih pogojev

V diplomskem delu ugotavljam, s kakšnimi ovirami se Turčija sooča na dolgotrajni poti v Evropsko unijo in kateri sklop političnih zahtev pri tem igra večjo vlogo; osredotočam se na primerjavo političnega kopenhavskega kriterija in dodatnega političnega pogojevanja. Vsebinsko je naloga razdeljena na štiri sklope in sicer v prvem delu predstavim zgodovinski nastanek Evropske unije, s poudarkom na procesu pridruževanja držav k Evropski uniji ter na kriterijih, ki jih mora država izpolniti da postane polnopravna članica. V drugem delu raziskujem kronologijo širitvenega procesa Turčije na poti v Evropsko unijo od leta 1959, ko zaprosi za članstvo v takratni Evropski gospodarski skupnosti. V tretjem delu se osredotočim na reformni proces Turčije s ciljem izpolnjevanja kopenhavskega političnega kriterija. V četrtem delu pa predstavim dodatno politično pogojevanje. V zaključku s pomočjo primerjalne analize kopenhavskega političnega kriterija in elementov dodatnega političnega pogojevanja ugotavljam, da oba sklopa pomembno vplivata na oblikovanje politike Evropske unije do Turčije, vendar dodatno politično pogojevanje vsebuje več omejevalnih elementov, ki so lahko subjektivne narave ker izhajajo iz individualnih partikularnih interesov držav članic; od vsake posamezne države članice je namreč odvisno katerega od dejavnikov ima interes uporabiti kot pozitiven ali negativen argument pri političnih odločitvah, ki botrujejo zapiranju pogajalskih poglavij ali pa vodijo v njihovo blokado kar upočasnjuje proces vstopa Turčije v Evropsko unijo.

Ključne besede: Turčija, Evropska unija, kopenhavski politični kriterij, dodatno politično pogojevanje, pristopni proces, reforme.

Turkey's entry into the European Union; analysis of the fulfillment of Copenhagen's political criteria and additional political conditionality

The concept of my thesis is to determine the obstacles on Turkey's long-term path in joining the European Union and to determine which political demands have played a greater role on this journey. I have focused on the comparison of Copenhagen's political criteria and additional political conditionality. In terms of content, I have divided the thesis into four parts. In the first part I have presented the history of the formation of the European Union, with the emphasis on the process of joining the EU and the criteria that need to be met for a country to become a fully-fledged member. In the second part I have researched the chronology of Turkey's expansion process on their way to join the European Union starting in 1959, when they applied for a membership in the then European Economic Community. In the third part, the focus is on Turkey's reform process with the objective on meeting Copenhagen's political criteria. In the fourth part I have presented additional political conditionality. In the conclusion of the thesis I have used a comparative analysis of Copenhagen's political criteria as well as of the elements of additional political conditionality and I have concluded that both factors significantly influence the policy of the European Union towards Turkey. However, additional political conditionality seem to involve a bigger number of restrictive elements that can be very subjective in nature because they arise from partial interests of the member states. Namely, the factors that can be used as a positive or a negative argument in the political decision making depend solely on the member state. Those arguments can thus either close negotiating chapters or block them completely, therefore slowing Turkey's journey into the European Union.

Key words: Turkey, the European Union, Copenhagen's political criteria, additional political conditionality, accession process, reforms.

KAZALO

1	UVOD	10
1.1	Opredelitev problema in cilji	11
1.2	Metode dela	13
1.3	Struktura naloge	14
2	ŠIRITEV EVROPSKE UNIJE	15
2.1	Začetki evropskega povezovanja in širitev	15
2.1.1	Prvi krog širitve	16
2.1.2	Druga in tretja širitev – t. i. sredozemski širitvi	17
2.1.3	Četrti krog širitve	17
2.1.4	Big Bang in zapoznela širitev na Bolgarijo in Romunijo ter prva širitev na Zahodni Balkan	18
2.2	Proces pridruževanja države k EU	19
2.2.1	Pogoji za članstvo	19
2.2.2	Načelo pogojevanja članstva	21
2.2.3	Pristopni proces	22
3	ODNOS TURČIJE IN EVROPSKE UNIJE DO ZAČETKA PRISTOPNIH POGAJANJ	24
3.1	Zgodovina nastanka moderne turške republike	24
3.2	Kronologija odnosov med Turčijo in Evropsko unijo	28
3.2.1	Sporazum iz Ankare	28
3.2.2	Prehodno obdobje in Dodatni protokol ter drugi finančni protokol 1970	29
3.2.3	Pot do statusa kandidatke za članstvo	30
3.2.3.1	Carinska unija	31
3.2.3.2	Agenda 2000	31
3.2.3.3	Vrh v Luksemburgu	32
3.2.3.4	Vrh v Helsinkih	32

4	POST HELSINŠKO OBDOBJE – ZAČETEK REFORMNEGA PROCESA IZPOLNJEVANJA POLITIČNEGA KOEBENHAVNSKEGA KRITERIJA	34
4.1	Človekove pravice in varstvo manjšin	35
4.1.1	Kurdsko vprašanje	37
4.2	Vladavina prava in demokracija	40
4.2.1	Stabilizacija političnega sistema	41
4.2.2	Vojaško-civilni odnosi	42
4.3	Reformni proces od 1999 do začetka pogajanj 2005	43
4.3.1	Novi civilni zakonik	44
4.3.2	Osem harmonizacijskih paketov	45
4.3.2.1	Prvi harmonizacijski paket	45
4.3.2.2	Drugi harmonizacijski paket	46
4.3.2.3	Tretji harmonizacijski paket	47
4.3.2.4	Četrti harmonizacijski paket	47
4.3.2.5	Peti harmonizacijski paket	48
4.3.2.6	Šesti harmonizacijski paket	49
4.3.2.7	Sedmi harmonizacijski paket	50
4.3.2.8	Osmi harmonizacijski paket	51
4.3.3	Novi kazenski zakonik	51
4.4	Začetek pristopnih pogajanj	52
4.5	Reforme v času pogajanj	60
4.5.1	Ustavni referendum 2010	60
4.5.2	Pet paketov sodnih reform	64
5	DODATNO POLITIČNO POGOJEVANJE	66
5.1	Ciprsko vprašanje	66
5.1.1	Zgodovina Cipra	66
5.1.2	Ustanovitev Republike Ciper	68
5.1.3	Ustavna kriza in nastanek ciprskega problema	70
5.1.4	Poskusi združitve	71

5.1.4.1	Načrt generalnega sekretarja Združenih narodov Kofija Annana	72
5.2	Omejevalni dejavnik turške 'drugačnosti'	73
6	ZAKLJUČEK	75
7	LITERATURA	78

SEZNAM TABEL

Tabela 4.1	Poglavja pravnega reda	58
------------	------------------------	----

SEZNAM KRATIC

AKP	<i>Adalet ve Kalkınma Partisi</i> (Stranka pravice in razvoja)
ANAP	<i>Anavatan Partisi</i> (Domovinska stranka)
CHP	<i>Cumhuriyet Halk Partisi</i> (Republikanska ljudska stranka)
DN	Društvo narodov
DSP	<i>Demokratik Sol Partisi</i> (Demokratska leva stranka)
DVS	Državno varnostno sodišče
EGS	Evropska gospodarska skupnost
EK	Evropska komisija
EKČP	Evropska konvencija o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin
EOKA	<i>Ethniki Organosis Kypriou Agoniston</i> (Nacionalna organizacija Ciprskih borcev)
EREK	<i>Ethnike Rizospastike Enosis Kypriaki</i> (Nacionalna radikalna unija Cipra)
ES	Evropski svet
ESČP	Evropsko sodišče za človekove pravice
ESI	Evropske skupnosti
ESPJ	Evropska skupnost za premog in jeklo
EU	Evropska unija
EURATOM	<i>European Atomic Energy Community</i> (Evropska skupnost za jedrsko energijo)
IPA	<i>Instrument for Pre-Accession Assistance</i> (Inštrument za predpristopno pomoč)
MHP	<i>Milliyetçi Hareket Partisi</i> (Ljudska nacionalna stranka)
MPDPP	Mednarodni pakt o državljanskih in političnih pravicah
NATO	<i>North Atlantic Treaty Organization</i> (Organizacija severnoatlantskega sporazuma)
NVS	Nacionalni varnostni svet
OECD	<i>Organization for Economic Co-operation and Development</i> (Organizacija za gospodarsko sodelovanje in razvoj)
OVSE	Organizacija za varnost in sodelovanje v Evropi

OZN	Organizacija združenih narodov
PEU	Pogodba o Evropski uniji
PKK	<i>Partiya Karkerên Kurdistan</i> (Kurdska delavska stranka)
SCF	<i>Serbest Cumhuriyet Fırkası</i> (Svobodna republikanska stranka)
SE	Svet Evrope
SVE	Srednja in vzhodna Evropa
TMT	<i>Türk Mukavemet Teşkilatı</i> (Turška odporniška organizacija)
TRSC	Turška republika Severni Ciper
UNFICYP	<i>United Nations Peacekeeping Force in Cyprus</i> (Mirovna misija ZN na Cipru)
VB	Velika Britanija
ZDA	Združene države Amerike
ZRN	Zvezna republika Nemčija

1 UVOD

Ali je Turčija sploh evropska država? Vprašanje in argument, ki ga zasledimo med nasprotniki vstopa Turčije v Evropsko unijo (EU, tudi Unija). Turčija je namreč država velikih razsežnosti, saj leži na stičišču Evrope in Azije, med krščanstvom in islamom in predvsem med zahodno in vzhodno kulturo. 'Evropskost', ki je v Pogodbi o Evropski uniji (PEU) zapisan pogoj za pridružitve države k EU, se preizprašuje bodisi s kulturnega, verskega, zgodovinskega, geografskega ali pa, najpogosteje, političnega vidika. Vsi omenjeni vidiki vplivajo na približevanje Turčije k EU, saj je od vsake posamezne države članice odvisno, katerega od dejavnikov ima interes uporabiti kot pozitiven ali negativen argument pri političnih odločitvah, ki botrujejo zapiranju pogajalskih poglavij ali pa vodijo v njihovo blokado. Če bi izhajali zgolj iz pravnega načela dolžnosti izpolnitve obveznosti *Pacta sunt servanda*, bi bil odgovor na uvodno vprašanje pritrdilen, saj je EU Turčiji z dodelitvijo statusa države kandidatke na srečanju v Helsinkih leta 1999 priznala, da Turčija pogoj 'evropskosti' izpolnjuje.

Evropo in Turčijo povezuje zelo dolga skupna zgodovina, ki sega že v čase Otomanskega cesarstva. Pri tem je med drugim šlo za iskanje identitete, saj so se Turki vedno usmerjali proti Evropi. V času Otomanskega cesarstva s pomočjo vojske in vojskovanja, po ustanovitvi republike pa se je Turčija trudila in se še vedno trudi s spretnim diplomatskim delovanjem izenačiti politični mednarodni položaj in s tem dokazati, da je kljub kulturni 'drugačnosti' od 19. stoletja del evropskega sistema držav. Po prvi svetovni vojni se je namreč začelo obdobje modernizacije. Ta proces je leta 1923 začel Mustafa Kemal Atatürk, ki je z radikalnimi reformami z namenom ustvariti moderno turško državo, utemeljeno na političnem modelu, podobnem evropskemu, postopno preoblikoval turško družbo. Po drugi svetovni vojni se je modernizirana Turčija že usmerila proti vključevanju v evro-atlantske strukture in mednarodne organizacije. Turčija je danes pomembna članica ne le v Organizaciji združenih narodov (OZN) in Organizaciji za gospodarsko sodelovanje in razvoj (*Organization for Economic Co-operation and Development* – OECD), temveč predvsem v evropskih regionalnih organizacijah, kot so Organizacija za varnost in sodelovanje v Evropi (OVSE), Svet Evrope (SE), ki je zelo pomembna mednarodna regionalna organizacija za varstvo človekovih pravic v Evropi, in v Organizaciji severnoatlantskega sporazuma (*The North*

Atlantic Treaty Organization – NATO). To jo utrjuje kot pomembno državo v evropskem sistemu regionalnih odnosov (Aybey 2004, 21).

Nedosežen zunanjepolitični cilj Turčije pa še vedno ostaja članstvo v EU. Prvotnih šest ustanoviteljic je določilo vstopne pogoje, ki so veljali in se dopolnjevali za vseh nadaljnjih 22 pridruženih članic, vendar se v zgodovini širitve EU še nikoli ni tako dolgo, več kot 50 let, in obsežno razpravljalo o vstopu katerekoli članice, kot smo priča v primeru Turčije. Pri tem pa se še vedno razpravlja o spornih točkah evropske pripadnosti Turčije v geografskem, zgodovinskem, verskem, kulturnem pomenu ter o najpomembnejši, to je politični dimenziji, kot je vprašanje človekovih pravic, sodstva, pravne države, volitev, represije v primeru javnega zborovanja, saj ti navsezadnje predstavljajo elemente stabilnih demokratičnih političnih institucij. Slednje predstavlja eno temeljnih vrednot EU in je zato tudi 'prevedeno' v pogoj za pristop k EU, zato se bom v tem diplomskem delu omejil na raziskovanje političnih dejavnikov.

EU od držav kandidatk ter od morebitnih prosilk pričakuje izpolnjevanje določenih standardov oz. kriterijev, da bi lahko postale polnopravne države članice. PEU v enem izmed pogojev v 49. členu navaja, da lahko za članstvo zaprosi vsaka evropska država, ni pa definiran kriterij, kaj evropska država sploh je (Bojinović Fenko in Urlič 2015, 108). Spoštovanje kriterijev za vstop v EU iz PEU, imenovanih tudi koebenhavski kriteriji, je le eden izmed kriterijev za vstop države v EU, saj obstajajo še drugi, bolj podvrženi politični interpretaciji. Izpolnjevanje koebenhavskih kriterijev je nujen pogoj za vstop v EU. Ti kriteriji so razdeljeni v tri sklope, ki so ekonomske, pravne in politične narave. Poleg koebenhavskih kriterijev pa obstaja še dodatno politično pogojevanje, ki ni del v PEU zapisanih kriterijev, igra pa pomembno vlogo pri vstopu države v EU, saj postavljanje dodatnih pogojev za vstop v EU omogoča državam članicam EU pogojevanje, ki je lahko tudi subjektivne narave, ker izhaja iz individualnih partikularnih interesov držav članic (Nas 2011, 160–2).

1.1 Opredelitev problema in cilji

Turčija je svojo pot v EU začela že leta 1959, ko je zaprosila za članstvo v takrat imenovani Evropski gospodarski skupnosti (EGS). Status kandidatke za članstvo v njeni naslednici, EU, ji je bil podeljen šele leta 1999 na srečanju držav članic v Helsinkih. Do uradnega začetka

pristopnih pogajanj pa je prišlo šele leta 2005. Tema vstopa v EU je v Ankari in Bruslju na dnevnem redu že več kot 50 let in s tem velja Turčija za najstarejšo kandidatko (Bayar 2011, 35).

Na vstop posamezne države v EU vplivata dva sklopa kriterijev, ki ju bom v tej nalogi tudi proučeval. Prvi sklop so t. i. kopenhavski kriteriji, v sklopu katerega je tudi sprejetje *acquis communautaire*,¹ to je pogoj, ki ga morajo do vstopa sprejeti vse države kandidatke brez izjem, ter madridski kriterij (Tatham 2009, 292). Izjeme se lahko sicer izpogajajo glede prehodnih obdobj, kako hitro je potrebno pravni red prilagoditi evropskemu na nekem področju, vendar pa morajo po prehodnih obdobjih države članice vsekakor uveljaviti *acquis* v svojo zakonodajo. Drugi sklop so dodatni, politično pogojevani kriteriji, ki se razlikujejo za vsako državo kandidatko posebej.

Cilj mojega diplomskega dela je ugotoviti, s kakšnimi ovirami se Turčija sooča na dolgotrajni poti v EU in kateri sklop političnih pogojev Turčiji predstavlja večjo oviro pri vključevanju v EU. Osredotočil se bom na primerjavo izpolnjevanja političnega kopenhavskega kriterija in dodatnega političnega pogojevanja; v sklopu prvega se največ težav pojavlja pri kršitvah človekovih in manjšinskih pravic, ki so izražene v kurdskem vprašanju, ter pravicah žensk in otrok, boju proti korupciji in vplivu vojske v civilnem in političnem življenju. V drugem sklopu pa so najpomembnejši dodatni politični kriteriji vprašanje kulturne, religijske in geografske 'drugačnosti' Turčije ter vprašanje Cipra², ki ga Turčija zaradi nerešenih vprašanj še vedno ni priznala. Rezultat tega je zamrznitev večine pogajalskih poglavij s strani Cipra in še nekaterih držav (Evropska Komisija 2014b), kar Turčiji onemogoča nadaljevanje pogajanj o članstvu v EU.

Pri tem se pojavlja zelo veliko vprašanj, na katera moramo odgovoriti, da bi razumeli ta dolgotrajni proces. Katere zakonodajne reforme je Turčija že sprejela v nacionalno zakonodajo in katere mora še sprejeti? Kateri sklop kriterijev, ki sem jih omenil, ima večjo težo pri vstopu in ustvarja proces pridruževanja tako dolgotrajen? Ali zgodovinski strah, religija, geografija, varnost in navsezadnje tudi velikost države vplivajo na pogajanja? Na vsa

---

¹ Pravni red EU.

² Politično je otok Ciper razdeljen na turški in grški del. Turški del, imenovan Turška republika severni Ciper, ni priznan s strani mednarodne skupnosti. Združeni narodi (ZN) in vse ostale države, razen Turčije, priznavajo suverenost Republike Ciper na celotnem otoku.

ta vprašanja, ki zahtevajo kompleksen odgovor, v delu ne bom mogel odgovoriti, zato se bom omejil na predpostavko, da na vstop Turčije v EU ne vplivajo posamezni dejavniki vsak zase, ampak skupek omenjenih dejavnikov, ki hkrati omogočajo več prostora za dodatno politično pogojevanje s strani posameznih držav članic EU in Evropske komisije (EK, tudi Komisija) (Zalewski 2004, 29–31).

1.2 Metode dela

V ta namen sem postavil raziskovalno vprašanje, ki ga bom proučeval, in sicer:

Kateri politični pogoji Turčiji predstavljajo večjo oviro v pogajalskem procesu za pristop k EU; koebenhavski politični kriterij ali dodatno politično pogojevanje?

Raziskovanje naloge sem začel z opredelitvijo problema. Sledi analiza in vrednotenje podatkov ter zaključek z lastnimi ugotovitvami. V raziskovanju naloge bom posegel po neempiričnih metodah raziskovanja. Neempirično raziskovanje bo sestavljeno iz:

- a) analize primarnih virov: v sklopu začetka evropskega povezovanja bom analiziral Pogodbo o ustanovitvi Evropske skupnosti za premog in jeklo ter Rimske pogodbe o ustanovitvi Evropske gospodarske skupnosti in Evropske skupnosti za jedrsko energijo, prek katerih je nastala Pogodba o Evropski uniji. Za širitev Evropske unije je odgovoren Evropski svet, zato bom analiziral njegove sklepe o načelih, priporočilih, prioritetah in pogojih za vstop Turčije v EU. V sklopu Evropske komisije pa bom analiziral Redna poročila o napredku Turčije v pristopnih pogajanjih. Na strani Turčije bom analiziral Nacionalni program za sprejetje pravnega reda Skupnosti ter spremembe zakonov, s katerimi Turčija prenaša pravni red Evropske unije v svoj notranji pravni red.
- b) analize sekundarnih virov: študija relevantne literature, strokovni in časopisni članki turških ter drugih avtorjev.
- c) deskripcije, zgodovinsko-razvojne analize, primerjalne analize koebenhavskega političnega kriterija in elementov dodatnega političnega pogojevanja.

1.3 Struktura naloge

Naloga bo poleg uvoda in zaključka razdeljena na štiri poglavja. V uvodu bom predstavil problem, ki ga želim raziskovati, ter opredelil cilje, omejitve raziskave in raziskovalno vprašanje. V prvem poglavju bom predstavil zgodovinski nastanek EU, saj bom na ta način bralca vpeljal v boljše razumevanje evropske identitete, kot jo poznamo v današnjem času, s poudarkom na procesu pridruževanja držav k EU ter na kriterijih, ki jih mora država kandidatka izpolniti, da postane polnopravna članica. V drugem poglavju bom raziskal kronologijo širitvenega procesa Turčije na poti v EU od leta 1959, ko je Turčija prvič zaprosila za članstvo v EGS, do pridobitve statusa kandidatke za vstop v EU leta 1999.

V tretjem poglavju se bom osredotočil na reformni proces, ki ga je Turčija začela po letu 1999. Obdobje od pridobitve statusa do danes bom predstavil z analizo Rednih poročil Evropske komisije o napredku Turčije v pogajalskem procesu, ki jih Komisija izdaja že od leta 1998. Analiziral bom koebenhavski politični kriterij. To je sicer eden izmed štirih kriterijev za vstop v EU, ki obvezujejo k sprejetju in vzpostavitvi izvajanja. V prvem sklopu, ki ga imenujemo politični kriteriji, bom analiziral razvoj zagotavljanja demokracije, ki je bil poosebljen v vprašanju vloge vojske v civilni družbi. Varstvo manjšin se nanaša predvsem na kurdsko vprašanje, ki je povezano z definicijo pojma manjšine v Turčiji. Človekove pravice pa poosebljajo svoboščine, pravico do veroizpovedi, problem mučenja in enakopravnosti žensk. Predstavljeni bodo tudi sprejeti dogovori med obema stranema ter ključne reforme, ki jih je Turčija sprejela. V četrtem poglavju bom predstavil drugi sklop kriterijev, t. i. dodatno politično pogojevanje, kjer Evropska komisija in posamezne države članice EU poleg izpolnjevanja gornjih v PEU kodificiranih kriterijev zahtevajo še dodatne pogoje. V tem delu se bom omejil na vprašanje kulturne, religijske in geografske 'drugačnosti' Turčije ter problem vprašanja turškega nepriznavanja Cipra. Zato bom v tem poglavju opisal zgodovino dogodkov, ki nam bodo pomagali pri razumevanju tega problema

V zaključku bom primerjal, v katerem sklopu, torej ali med koebenhavskim političnim kriterijem ali med dodatnim političnim pogojevanjem, je več elementov skupkov omejevalnih dejavnikov za napredek Turčije v pristopnem procesu k EU, kjer pa so dejavniki, kot so geopolitična vloga, religija in ostali, bolj izpostavljeni posamično.

2 ŠIRITEV EVROPSKE UNIJE

2.1 Začetki evropskega povezovanja in širitev

Ključni vzrok vstopa držav v neko zvezo je lahko občutek vojaške ogroženosti, ekonomska in gospodarska obnova ali pa zgolj partikularni interesi države. Začetki evropskega povezovanja segajo na pogorišče druge svetovne vojne, ko je takratni francoski zunanji minister Robert Schuman 9. maja 1950³ v Schumanovi deklaraciji, katere dejanski avtor je bil Jean Monnet, predstavil predlog združevanja in sodelovanja držav na področju premogovništva in jeklarstva v upanju ustvariti mirno okolje in onemogočiti ponovno vojaško dominacijo Nemčije. Rezultat tega je leta 1951 v Parizu ustanovljena Evropska skupnost za premog in jeklo (ESPJ), katere ustanovne članice so bile Francija, Zvezna republika Nemčija (ZRN), Italija, Nizozemska, Belgija in Luksemburg (Bebler 2007, 74–7). Pariška pogodba⁴ je tudi predvidela širitev, saj je vsebovala sicer zelo skromna določila glede postopka kandidature za članstvo v ESPJ, in sicer v svojem 98. členu, ki je del splošnih določb. 98. člen Pariške pogodbe glede širitve pravi, da »/v/saka evropska država lahko zaprosi za pristop k pogodbi. Svojo prošnjo mora nasloviti na Svet, ki odloči soglasno po prejemu mnenja Visoke oblasti. Svet, prav tako soglasno, določi pogoje pristopa. Pristop se zgodi na dan, ko instrument pristopa prejme vlada države članice, ki ima vlogo depozitarja Pogodbe ESPJ.«

Že v naslednjih letih po podpisu pogodbe so se pokazali vidni rezultati sodelovanja držav članic v ESPJ. Vendar se je po prodoru nafte na svetovno tržišče po letu 1958 sprožila premogovniška kriza, ki je takratno skupnost usmerila na nov potencialni vir energije, jedrsko energijo (Ješovnik 2000, 16). Rezultat teh dogajanj je podpis Rimskih pogodb leta 1957, ki ustanovita dve skupnosti, in sicer EGS z namenom, da bi postopoma ustvarila skupni trg in Evropsko skupnost za jedrsko energijo (*European Atomic Energy Community* – EURATOM), ki naj bi spodbujala razvoj raziskav na področju jedrske energije v Evropi (Kajnič in Lajh 2009, 19). Rimska pogodba o ustanovitvi EGS (tudi Rimska pogodba)⁵ je v 2. in 3. členu med drugim nalagala vsem državam članicam EGS ustanavljanje skupnega trga, skupne carinske unije in skupne carinske stopnje ter skupne kmetijske, prometne in ekonomske politike in s

---

³ 9. maj, datum, ko je bila objavljena Schumanova deklaracija, danes obeležujemo kot Dan Evrope.

⁴ Pogodba o ustanovitvi Evropske skupnosti za premog in jeklo – *Treaty establishing the European Coal and Steel Community*, podpisana 18. aprila 1951, v veljavi od 24. julija 1952.

⁵ Rimska pogodba, ki ustanavlja Evropsko gospodarsko skupnost, podpisana v Rimu 25. marca 1957, v veljavi od 1. januarja 1958.

tem dejansko danes EGS velja za predhodnico EU. Tudi Rimska pogodba, prav tako kot Pariška, je vsebovala člen, ki govori o sprejemu novih članic. V svojem 237. členu pravi, da

/v/saka evropska država lahko zaprosi za članstvo v Skupnosti. Prošnjo naslovi na Svet, ki po prejemu mnenja Komisije o tem odloča soglasno. Pogoji sprejema in prilagoditve te pogodbe, ki so potrebne zaradi sprejema, so predmet sporazuma med državami članicami in državo prosilko. Ta sporazum se predloži v ratifikacijo vsem državam pogodbenicam v skladu z njihovimi ustavnimi pravili.

Ključni začetek evropske povezave se je zgodil 8. aprila 1965 s podpisom Pogodbe o združitvi, ki je združila organe treh organizacij, in sicer ESPJ, EGS ter EURATOM. Te tri organizacije (Evropske skupnosti – ESI) so odtlej delovale pod skupnim institucionalnim okvirom, ki so imele enotno Komisijo in Svet (Urwin 2010, 24–5). Leta 1968 z ustanovitvijo carinske unije, ki predstavlja prvi korak skupnega evropskega trga, so države članice odpravile carine, kar je povzročilo odpravo carinskih dajatev in s tem enotno carinsko stopnjo za uvoz iz drugih držav, kar je kasneje vodilo tudi k uresničitvi štirih svoboščin, in sicer prostega pretoka blaga, delovne sile, storitev ter prostega pretoka kapitala. Na področju trgovine in kmetijstva pa se je začelo postopno izoblikovanje skupnih politik (Ginsberg 2010, 199).

2.1.1 Prvi krog širitve

Podlago za prvo širitev EGS predstavlja sestanek v Haagu leta 1969 in skromni, ne tako jasen, 237. člen Rimske pogodbe o ustanovitvi EGS. S strani držav članic so bila izoblikovana načela širitve, in sicer države kandidatke postanejo del zveze, kar pa ne pomeni ustanovitve nove skupnosti, s tem pa ne morejo spreminjati že danih odločitev, ki so jih sklenile, in morajo do konca pogajanj prevzeti pravni red v celoti (Mehikić in Šabič 2008, 40). Širitev bi se sicer lahko zgodila že pred letom 1973. Sprva se je članstvu upirala Velika Britanija (VB), saj se ni želela odpovedati delu suverenosti. Slaba gospodarska rast je VB prisilila k oddaji prošnje za članstvo leta 1964, vendar je bila zavrnjena predvsem zaradi politične narave. Takratni francoski predsednik Charles de Gaulle je kar dvakrat vložil veto na sprejem VB v zvezo zaradi strahu pred izgubo politične moči Francije ter pretesne povezanosti VB z Združenimi državami Amerike (ZDA). Z zamenjavo predsednika v Franciji leta 1969, ko je mandat nastopil Georges Pompidou, se je tudi spremenilo francosko stališče o vstopu VB v zvezo. Leta 1973 iz takratne evropske šesterice nastane evropska deveterica, saj se skupnosti pridružijo VB, Danska in Irska. Prošnjo za članstvo je sicer oddala tudi Norveška, vendar je

bil vstop onemogočen, saj je velika večina Norvežanov na referendumu leta 1972 glasovala proti vstopu v ESI (Nugent 2010, 35–7).

2.1.2 Druga in tretja širitev – t. i. sredozemski širitvi

Pri drugi širitvi se je ob vstopu Grčije prvič začelo razpravljati o razlikah med političnimi in ekonomskimi pogoji za članstvo v EGS. Zaradi nedemokratskega političnega sistema in nerazvitega gospodarstva Grčije v primerjavi z ostalimi državami članicami je Komisija na predlog Sveta v okviru 237. člena Rimske pogodbe o ustanovitvi EGS podala mnenje o uvedbi predpristopnega obdobja za Grčijo. Obstoječe članice predloga niso upoštevale, saj so večjo pozornost preusmerile na podporo demokratičnega procesa v Grčiji (Mehikić in Šabič 2008, 90–1). Vrata za vstop Grčije so bila do 70. let 20. stoletja zaprta predvsem zaradi političnih težav. Leta 1967 je bila po vojaškem udaru namreč vzpostavljena diktatura, ki je bila v nasprotju z demokratičnimi načeli ESI. Po ponovni vzpostavitvi demokratične oblasti leta 1974 in potrebnih ekonomskih reformah je Grčija ponovno zagnala proces in naslovila prošnjo za članstvo. Grčija, kot prva novoustanovljena demokracija, je leta 1981 postala deseta polnopravna članica ESI (Nugent 2010, 38).

Prav tako kot Grčija sta imeli obe naslednji prosilki, Španija in Portugalska, pred vstopom težave z nedemokratskimi političnimi strukturami v svojih državah. V Španiji je do leta 1975 vladal pronacistično usmerjeni general Franco, med tem ko je na Portugalskem do leta 1974, potem ko je nasledil Salazarja, vladal Caetano. Skupni imenovalec obeh režimov je bil nepripravljenost sodelovati z ESI, kar je vodilo v izolacijo s strani Evrope (Royo in Manuel 2003, 1–2). Ker je bil za vstop v zvezo potreben demokratičen političen sistem, sta obe državi lahko zaprosili za članstvo po padcu režimov, to sta storili leta 1977. Med pogajanja za vstop je podobno kot v grškem primeru prevladalo mišljenje potrebe po vzpostavitvi demokratičnih institucij ter politične stabilnosti v južni Evropi, saj je bil politični motiv EGS za širitev večji kot ekonomski. Pogajanja in usklajevanja so trajala osem let, nakar sta leta 1986 obe državi postali polnopravni članici EGS (Nugent 2010, 38).

2.1.3 Četrty krog širitve

Leta 1992 so se začela pogajanja za vstop v EU z Avstrijo, Finsko in Švedsko, leto kasneje pa ponovno tudi z Norveško. Brez večjih težav, saj po koncu hladne vojne vprašanje nevtralnosti Avstrije in Švedske ni bilo več na prvem mestu, so bila pogajanja zaključena leta 1994 in

naslednje leto se je EU razširila in obsegala 15 držav članic. Norveška tudi v drugem poskusu ni postala polnopravna članica zaradi negativnega rezultata na referendumu o vstopu (Nugent 2010, 40).

2.1.4 Big Bang in zapoznela širitev na Bolgarijo in Romunijo ter prva širitev na Zahodni Balkan

Pred največjim krogom širitve moramo opozoriti na spremembe, ki so se zgodile v Evropi in so privedle tudi do ključnih sprememb v ESI, saj so bili med drugim natančneje določeni pogoji za vstop novih držav. Na medvladni konferenci, ki je bila začeta v Rimu 1990, so stekli pogovori o spremembi Rimske pogodbe, ki je pripeljala do podpisa PEU⁶ v Maastrichtu 7. februarja 1992 (Brunazzo 2010, 300–1). PEU ustanovi EU kot novo entiteto s tremi stebri, katere del prvega stebra je zdaj, iz prej treh, združena Evropska skupnost. Člen A PEU navaja, da »/s/ to pogodbo visoke pogodbenice med seboj ustanavljajo Evropsko unijo /.../ ki temelji na evropskih skupnostih, dopoljenih s politikami in oblikami sodelovanja, ki jih uvaja ta pogodba. Njena naloga je dosledno in solidarno urediti odnose med državami članicami in njihovimi narodi.«

Zaradi pospešenega pridruževanja novih držav članic je Evropski svet na srečanju v Kopenhavnu leta 1993 predstavil nove pogoje, ki jih danes poznamo pod imenom kopenhavnski kriteriji, za vstop v EU (Nugent 2010, 59). S podpisom Amsterdamske pogodbe leta 1997 pa so kopenhavnski kriteriji dobili tudi svojo pravno veljavo (Bebler 2007, 115). Podrobneje te kriterije predstavim v podpoglavju 2.2.1.

Številčno največja širitev v zgodovini EU se je zgodila 1. maja 2004. V EU se je pridružilo deset novih članic, in sicer Ciper, Češka, Estonija, Latvija, Litva, Madžarska, Malta, Poljska, Slovaška in Slovenija. Ostali dve kandidatki, Bolgarija in Romunija, pa sta zaradi nedokončanih izvedb reform, ki jih zahteva pridružiteni proces, postali polnopravni članici šele leta 2007. Naslednje povečanje števila članic, ki se ga označuje kot prvo širitev na Zahodni Balkan, se je zgodilo 1. julija 2013, ko je v EU vstopila Hrvaška, ki je začela pristopna pogajanja o polnopravnem članstvu skupaj s Turčijo leta 2005. EU je skozi proces

---

⁶ Pogodba o Evropski uniji, ki ustanavlja Evropsko Unijo, podpisana v Maastrichtu 7. februarja 1992, v veljavi od 1. novembra 1993, spremenjena in dopolnjena z Lizbonsko pogodbo, ki je začela veljati 1. decembra 2009, v nadaljevanju PEU.

širitve s prvotnih šestih članic nastala skupnost, v kateri je danes 28 držav članic. Vendar to še ne pomeni konca procesa širitve. Države, ki so z EU vpete v pristopni proces so še Albanija, Črna Gora, Makedonija,⁷ Srbija in Turčija (Evropska unija 2014c). Perspektivo članstva, ki je bila zagotovljena državam Zahodnega Balkana, pa imata tudi Kosovo in Bosna in Hercegovina.

Proces širitve s kriteriji, ki jih morajo države članice izpolniti, je najmočnejše politično orožje EU, s katerim so državam, soočenim s politično in ekonomsko tranzicijo režimov, pomagali vzpostaviti moderne in funkcionalne demokracije v njihovih političnih sistemih. Dokaz za to so izkušnje držav srednje in vzhodne Evrope (SVE). EU s procesom širitve lahko vzpostavi mir, stabilnost, zagotavljanje človekovih pravic in, najpomembnejše, vladavino prava na območju celotnega evropskega kontinenta (Archick 2006, 3). Širitev pa sama po sebi združuje države članice EU in s tem odpravlja delitev evropskega kontinenta, saj imajo v procesu odločanja vse države pravico do odločanja v projektu evropske integracije (Dujšin 2004, 228).

2.2 Proces pridruževanja države k EU

Z dolgotrajnim procesom širitve EU so se skozi zgodovino spreminjala tudi načela, postopki in pravila glede vstopa novih držav. V tem poglavju bom opredelil pogoje oz. kriterije za vstop novih članic v EU ter kakšen je postopek pridružitve države k EU, torej pot od same vložitve prošnje za članstvo do dejanske pridobitve statusa polnopravnega članstva.

2.2.1 Pogoji za članstvo

Pogoji so se spreminjali in dopolnjevali sočasno s predhodnimi širitvami EGS in EU, saj so se države članice in Evropska komisija želele izogniti napakam, ki so bile storjene v predhodnih širitvah. V današnjem času ima pogojevanje članstva dvojno vlogo. Na eni strani EU s pogoji kreira svojo zunanjo politiko nasproti določeni skupini držav, po drugi strani pa je ključno za integracijo držav v EU (Mehikić in Šabič 2008, 17).

Pravna osnova širitve je 49. člen PEU, ki je zamenjal 237. člen Rimske pogodbe o ustanovitvi EGS, pravi pa, da: »v/saka evropska država, ki spoštuje vrednote iz člena 2⁸ in si prizadeva

---

⁷ Uradno ime države je Nekdanja jugoslovanska republika Makedonija.

⁸ Vrednote, zapisane v 2. členu PEU, so: »Spoštovanje človekovega dostojanstva, svoboda, demokracija, enakost, pravna država in spoštovanje človekovih pravic, vključno s pravicami pripadnikov manjšin.«

za njihovo spodbujanje, lahko zaprosi za članstvo v Uniji.« Iz tega člena lahko razberemo, da lahko za članstvo zaprosi država, ki je evropska in ki spoštuje načela EU, torej sledi, da nek drug mednarodnopravni subjekt, ki ni država, ne more zaprositi za članstvo. Leta 1987 je bila prošnja Maroka za vstop v EGS zavrnjena prav zaradi kriterija o evropski državi, hkrati pa so sprejeli prošnjo Turčije, tako da ni povsem jasno opredeljeno, kaj evropska država je (Dovžan 2009, 391); razen da očitno ne gre samo za geografsko opredelitev, ampak širše razumevanje 'evropskosti' z vidika politične kulture, družbenih vrednot ter načel delovanja političnih sistemov in gospodarstev držav.

Kriteriji za vstop v EU so bili zastavljeni na srečanju Evropskega sveta (ES) v Kopenhavnu leta 1993. Od države prosilke se zahteva doseganje stabilnosti institucij, zagotavljanje demokracije, vladavino prava, spoštovanje političnih pravic in zaščito manjšin, delujoče tržno gospodarstvo kot tudi sposobnost soočanja s pritiski konkurence znotraj Unije in sposobnost prevzema zakonodaje *acquis communautaire* in izvajanja obvez politične, ekonomske in monetarne unije (Barnes 2010, 423–4). Nove zahteve, ki so bile potrebne za vstop v EU, se nahajajo v naslovu 7 (iii) sklepa ES s srečanja v Kopenhavnu 1993⁹ in pravijo:

Članstvo zahteva, da je država kandidatka dosegla stabilnost institucij, ki zagotavljajo demokracijo, načelo pravne države, človekove pravice ter spoštovanje in varstvo manjšin, obstoj delujočega tržnega gospodarstva in sposobnost, da se spopade s konkurenčnimi pritiski in tržnimi silami znotraj Unije. Članstvo predpostavlja sposobnost kandidatke, da prevzame obveznosti iz naslova članstva, vključno z izpolnjevanjem ciljev politične, ekonomske in monetarne unije.

Na predsedstvu ES so leta 1995 v Madridu dodali novost kopenhavnskimi kriterijem, s katero so morale države kandidatke izgraditi ustrezne prilagoditve administrativnih in pravosodnih struktur, da bodo preneseni *acquis*¹⁰ učinkovito izvajale, torej sposobnost izvajanja predpisov in postopkov EU (Rezler 2011, 393). Od države kandidatke se pričakuje prenos zakonodaje

---

⁹ Sklep Evropskega sveta v Kopenhavnu – *European Council in Copenhagen, Conclusions of the Presidency*. 1993. Sprejet 21.–22. junija.

¹⁰ *Acquis communautaire* je razdeljen na 35 med seboj povezanih poglavij, in sicer 1. Prosti pretok blaga, 2. Prosto gibanje delavcev, 3. Pravica do ustanavljanja in svoboda opravljanja storitev, 4. Prosti pretok kapitala, 5. Javna naročila, 6. Pravo gospodarskih družb, 7. Pravo intelektualne lastnine, 8. Politika konkurence, 9. Finančne storitve, 10. Informacijska družba in mediji, 11. Kmetijstvo, 12. Varstvo živil, veterinarska in fitosanitarna politika, 13. Ribišstvo, 14. Prometna politika, 15. Energetika, 16. Obdavčevanje, 17. Ekonomska in monetarna politika, 18. Statistika, 19. Socialna politika in zaposlovanje, 20. Podjetniška in industrijska politika, 21. Vseevropska omrežja, 22. Regionalna politika in usklajevanje strukturnih instrumentov, 23. Sodstvo in temeljne pravice, 24. Pravosodje, svoboda in varnost, 25. Znanost in raziskave, 26. Izobraževanje in kultura, 27. Okolje, 28. Varstvo potrošnikov in zdravja, 29. Carinska unija, 30. Zunanji odnosi, 31. Zunanja, varnostna in obrambna politika, 32. Finančni nadzor, 33. Finančne in proračunske določbe, 34. Institucije ter 35. Druga vprašanja (Evropska unija 2014d).

EU v nacionalno zakonodajo, zagotavljanje učinkovitosti in zanesljivosti njenih institucij ter postopkov odločanja in nenazadnje prilagoditev upravne strukture (Evropska unija 2014č). Na zasedanju Evropskega sveta v Madridu leta 1995¹¹ so v sklepu predsedstva pod točko 3 (A) sprejeli naslednje besedilo:

Širitev je tako politična potreba kakor tudi zgodovinska priložnost za Evropo. Zagotovila bo stabilnost in varnost celine in bo ob enem ponudila državam kandidatkam kakor tudi sedanjim članicam Unije nove priložnosti za gospodarsko rast in splošno blagostanje. Širitev mora služiti kot okrepitev izgradnje Evrope z upoštevanjem *acquis communautaire*, kateri vključuje skupne politike.

2.2.2 Načelo pogojevanja članstva

Širitev EU je termin, ki se ga uporablja za proces sprejemanja novih držav članic v EU. Prokopijević (2009, 556) širitev opiše kot prepleten proces, v katerem so oblikovani pogoji za vstop, razviti mehanizmi pomoči državam kandidatkam in potencialnim kandidatkam, ter proces, ki skrbno nadzoruje njihov razvoj. V teoriji pa Schimmelfennig (2002, 503) širitev EU vidi kot proces postopne in formalne horizontalne institucionalizacije pravil in norm. Institucionalizacija pa je proces, v katerem so oblikovane akcije in interakcije družbenih akterjev. S kriteriji za vstop države v EU, ki so bili določeni, se je razvila tudi politika pogojevanja. Politika pogojevanja je politika EU do držav kandidat, ki želijo postati članice EU. Če želijo države kandidatke pristopiti k EU, so dolžne uskladiti svoje politične, ekonomske in institucionalne strukture z modelom EU. V ta namen celotna struktura EU nalaga državam kandidatkam izvedbo ključnih reform z ustreznimi pogoji (Barnes 2010, 427–8). V znanstveni literaturi lahko najdemo različne interpretacije pogojevanja. Schimmelfennig (2007, 127) politično pogojevanje definira kot »strategijo okrepitve, ki jo uporabljajo mednarodne organizacije in mednarodni akterji za spremembe in stabilizacijo političnih sprememb na ravni države«. Karen E. Smith (1998, 256) pravi, da definicija političnega pogojevanja »vključuje povezovanje med državo ali mednarodno organizacijo ter drugo državo (na primer za pomoč), kot tudi izpolnjevanje pogojev navezujoč se na zaščito osnovnih človekovih pravic ter na napredek izpolnjevanju demokratičnih načel«. Dreher (2008, 2) pa v definicijo pogojevanja umesti tudi finančni vpliv in pravi, da je »pogojevanje praksa nudenja finančne pomoči, ki je odvisna od izvršitve določenih politik«. Pri pogojevanju je torej ključnega pomena, da gre za odnos med akterjem, ki ima nekaj, kar si drugi akter želi; pri članstvu v EU gre za t. i. zlati korenček.

---

¹¹ Evropski svet v Madridu, sklep sveta – *European Council in Madrid, Presidency Conclusions*. 1995. Sprejet 15.–16. decembra.

Pogojevanje je lahko pozitivno ali negativno, kar lahko primerjamo s teorijo korenčka in palic. Negativen prizvok oz. metaforo palice je pogojevanje dobilo predvsem s prakso, ki so jo ZDA izvajale v 70. letih 20. stoletja, ko so s pomočjo svoje razvojne politike državam v razvoju ob kršenju političnih in človekovih pravic zmanjševale ali ukinile finančno pomoč. Pozitivno pogojevanje oziroma metafora korenčka pa omogoči določeni državi ugodnosti ob izpolnjevanju danih pogojev in spoštovanju človekovih pravic in demokratičnih načel, v primeru EU je to polnopravno članstvo (Fierro 2003, 100).

Pogojevanje EU sta Schimmelfennig in Sedelmeier (2005, 210–2) preučevala v kontekstu evropeizacije (*Europeanization*), ki jo definirata kot proces, v katerem države kandidatke sprejmejo evropska pravila in norme. V sklopu evropeizacije pa sta ločila dva sklopa, in sicer demokratično pogojevanje (*democratic conditionality*) in sprejetje *acquis communautaire*. Demokratično pogojevanje se nanaša na pravila EU, liberalno demokracijo, norme človekovih pravic in temeljnih političnih načel EU. Pogojevanje v sklopu *acquis* pa zadeva posebna pravila EU, kot so področje izobraževanje, okolje in kmetijstvo. Demokratično pogojevanje tako pripravlja podlago za pristopni proces in prenos pravnega reda EU v nacionalno zakonodajo.

Pogojevanje je torej orodje EU, s katerim v procesu širitve in pridruževanja državam kandidatkam pomaga pri preoblikovanju v bolj transparentno in enotno politiko, kar vodi v enakost v odnosu do že obstoječih držav članic EU (Barnes 2010, 428). »Načelo pogojevanja omogoči EU, da države prosilke med seboj razvrsti v različne skupine glede na stopnjo sprejemanja legitimnosti širitvenih pogojev in njihovega izpolnjevanja in se nato z vsako skupino ločeno pogaja«, s tem pa se sproži proces spodbujanja reform v državah kandidatkah (Mehikić in Šabič 2008, 41–2). Ker pa je pogojevanje članstva spreminjajoči se dejavnik, se pojavljajo tudi določeni očitki glede nedoslednosti in dvojnih meril, saj je državam članicam omogočeno dopolnjevanje zahtev v posameznih fazah širitvenega procesa (Mehikić in Šabič 2008, 18).

2.2.3 Pristopni proces

Proces pridruževanja je določen v 49. členu PEU, ki pravi:

/.../ O prošnji /države prosilke za vstop v EU/ se obvestijo Evropski parlament in nacionalni parlamenti. Država prosilka naslovi prošnjo na Svet, ki o tem odloča soglasno po posvetovanju s Komisijo in po odobritvi Evropskega parlamenta, ki odloča z večino svojih članov.

Upoštevajo se merila za pristop, o katerih se je dogovoril Evropski svet. Pogoji sprejema in prilagoditve temeljnih pogodb Unije, ki so potrebne zaradi sprejema, so predmet sporazuma med državami članicami in državo prosilko. Ta sporazum se predloži v ratifikacijo vsem državam pogodbenicam v skladu z njihovimi ustavnimi pravili.

Tehnični in politični pogoji približevanja države k EU so definirani v t. i. Evropskem sporazumu o pridružitvi, v primeru držav Zahodnega Balkana¹² mu pravimo Sporazum o stabilizaciji in približevanju. Podpis sporazuma med vsako posamezno državo kandidatko in EU je prvi nujen korak na poti k članstvu. Sporazum je okvir oziroma načrt pogajalskih smernic med EU in državo kandidatko, v katerem so zapisane reforme in spremembe ter določa trgovinske, politične, zakonodajne in ostale potrebne odnose (Prokopijević 2009, 568). Sporazum lahko razumemo kot začetek dvostranskih odnosov zainteresirane države z EU, ki posledično sproži oddajo prošnje za članstvo na Svet. Svet se nato posvetuje z Komisijo, ki poda mnenje o ustreznosti kandidatke. Uradno se pogajanja lahko začnejo šele po soglasni odločitvi Sveta o pogajalskih pooblastilih Komisiji (Tatham 2009, 241–2).

Pristopna pogajanja so razdeljena v več stopenj. Začnejo se s t. i. *screening-om*¹³ oziroma z analizo pregleda usklajenosti s prepisi EU, s katero EK uvidi, ali je država zmožna v celoti prevzeti pravni red EU. Na procesu *screening-a* sta prisotni obe strani, na eni strani strokovnjaki iz EK, ki predstavljajo pravni red EU, ter na drugi strani strokovnjaki iz države kandidatke, s katerimi usklajujejo zakonodajo obeh strani, ter pridejo do ugotovitev, kje v nacionalni zakonodaji kandidatke bodo potrebne spremembe (Sajdik in Schwarzingger 2009, 61). Kandidatke so v procesu sprejemanja evropskega pravnega reda upravičene do finančne pomoči iz posebnega fonda, in sicer instrumenta za predpristopno pomoč (IPA – *Instrument for Pre-Accession Assistance*), ki je namenjen pomoči pri prehodu in zahtevanemu razvoju. Po uspešnem pregledu usklajenosti se začnejo pogajanja in odpiranje posameznih pogajalskih poglavij pravnega reda EU. Poglavje se zapre po načelu »nič ni dogovorjeno, dokler ni vse dogovorjeno«, saj se morajo z zaprtjem poglavja strinjati prav vse države članice. Komisija med procesom pogajanj letno pripravlja Poročilo o napredku države, ki ocenjuje napredek države v pristopnem procesu (Barnes 2010, 423–6). Po uspešnem zaprtju vseh poglavij se rezultati napišejo v osnutek pristopne pogodbe, ki ga pripravi Komisija, ki tudi poda svoje končno mnenje glede pristopa kandidatke k EU. Pristopno pogodbo morajo po privolitvi EP

---

¹² Albanija, Bosna in Hercegovina, Črna Gora, Hrvaška, Makedonija in Srbija.

¹³ *Screening* je podeljen v mandat samo EK. Na pregledu ni prisotna niti ena država članica EU (Sajdik in Schwarzingger 2009, 61).

ratificirati še vse države članice EU v skladu s svojimi ustavnimi določbami in država pristopnica. Ko vse države članice in pristopnica zaključijo ratifikacijo, pristopna pogodba stopi v veljavo in na predvideni datum pristopnica postane država članica EU (prav tam).

3 ODNOS TURČIJE IN EVROPSKE UNIJE DO ZAČETKA PRISTOPNIH POGAJANJ

Turčija se je vedno identificirala s t. i. zahodnim svetom, ne samo od ustanovitve republike leta 1923, temveč že od časov Otomanskega cesarstva. Če je Turčija želela dokazati svojo pripadnost in ostati v stiku z zahodnimi državami, je morala postati tudi del njih. V tem poglavju želim bralca vpeljati v nastanek moderne turške republike, ki si je zadala zunanjepolitični cilj članstvo v EU poleg članstva v že v uvodu naštetih mednarodnih organizacijah. S tem zaključnim dejanjem bi bila dokončno potrjena turška pripadnost evropskemu političnemu prostoru. V ta namen bom preučil tudi začetek uradnih odnosov z oddajo prošnje Turčije za vstop v takratno EGS ter razvoj odnosa med Turčijo in EGS ter naslednico EU do turške pridobitve statusa kandidatke za članstvo v EU.

3.1 Zgodovina nastanka moderne turške republike

Zgodovina moderne turške države sega v obdobje po prvi svetovni vojni. 24. julija 1923 je bila v švicarskem mestu Lozana podpisana pogodba, s katero je razpadlo Otomansko cesarstvo, za naslednico pa je bila kasneje priznana novoustanovljena Republika Turčija (Akşin 2010, 307). Pogodba je bila ključnega pomena, saj je bila povod za začetek vzpostavljanja diplomatskih stikov z ostalimi državami, s tem pa je Turčija pridobila mednarodno priznanje, neodvisnost in suverenost. Narodna skupščina je 29. oktobra 1923¹⁴ razglasila nastanek moderne turške republike, njen prvi predsednik je postal Mustafa Kemal Atatürk, predsednik vlade pa njegov dolgoletni vojaški sopotnik Ismet İnönü (Kibaroglu 2009, 16–18). Atatürk je takoj po nastopu svoje funkcije začel z 'notranjo' reformo države s pomočjo osebne ideologije – kemalizmom, ki je turško državo popeljal v obdobje napredka in jo s tem približal evropskim narodom (Hunter 2009, 228). Kemalizem je temeljil na osnovi šestih načel. Prvo načelo je bilo republikanstvo, ki predstavlja načelo suverenosti ljudstva in

---

¹⁴ 29. oktober je datum, ki ga danes v Turčiji praznujejo kot dan neodvisnosti (Central Intelligence Agency 2013).

izključuje monarhijo. Drugo načelo je bilo nacionalizem, ki pomeni navzven neodvisno in nedeljivo državo, navznoter pa narodno enotnost. Sekularizem je določal ločitev religije od države. Etatizem je poudarjal sodelovanje med državo in gospodarstvom, kjer je imela država osrednjo vlogo pri nadzoru. Reformizem je zahteval sledenje razvoju z usklajeno reformno politiko. Zadnje, šesto načelo, pa se je nanašalo na populizem, ki naj bi omogočil enakopravnost med vsemi Turki (Zürcher 1997, 181–2).

Atatürkove politične ideje so bile radikalne družbene reforme, ki naj bi vodile v transformacijo turške družbe v civiliziran t. i. moderni Zahodni svet. Verjel je namreč v turško državo ter njen napredek. To pot je ponazoril z besedami: »Turki so prijatelji vseh civiliziranih narodov. Države so različne, civilizacija pa je ena sama in če želi narod napredovati, mora biti soudeležen v tej edini civilizaciji« (Lewis 1968, 292). Prav nasprotno idejam mladega Atatürka, ki je videl ključ uspeha v modernizaciji države, pa je bilo Otomansko cesarstvo glede reform zelo zadržano. Cesarstvo, ki je slonelo na tradicionalnih islamskih vrednotah, je zavračalo kakršnokoli družbeno spremembo, ki bi lahko privedla do primerjave z evropskimi vrednotami. Prav zaradi neracionalnega in zadržanega pogleda glede sprememb je Otomansko cesarstvo kasneje tudi propadlo (Attar 2009, 21).

Glavni cilj reform, ki je temeljil na predstavljenih načelih kemalizma, je bil oblikovanje nove družbe, ki bi imela prihodnost v Evropi, in pretrganje navad iz preteklosti. Mustafa Kemal Atatürk je s pomočjo enopartijskega sistema in lastne stranke, imenovane Republikanska ljudska stranka (*Cumhuriyet Halk Partisi* – CHP), dosegel modernizacijo države in vzpostavitev delovanja institucij po zahodnem modelu. Njegove ključne spremembe so bile ukinitvev kalifata,¹⁵ vzpostavitev sekularne države in šolstva, razveljavljeni so bili predpisi o islamskih oblačilih, ženskam je podelil politične pravice, sprejet je bil gregorijanski koledar, arabska pisava pa je bila zamenjana z latinično (Heper in Sayari 2002, 12). Projekt sekularizacije je bil pomemben korak za modernizacijo turške republike, zato je 10. aprila 1928 turški parlament iz ustave črtal 2. člen »religija turške države je islam«. S tem dejanjem je dokončno zaživela nova moderna sekularna turška država (Lewis 1968, 276), vendar pa sekularizacija ni bila mišljena kot ukinitvev vere, temveč je zagovarjala prakso le-te v zasebnem življenju posameznika (Hanioğlu 2011, 159).

---

¹⁵ Kalif v arabščini pomeni naslednik. Pomen kalifa predstavlja božjega predstavnika v muslimanski naciji oziroma Mohamedovega naslednika kot religijskega in političnega vodjo islamske skupnosti, ki po Mohamedovi smrti širi islam (Malek 2002, 12).

Med letoma 1923 in 1938, torej tik pred drugo svetovno vojno, je imela Turčija dokaj uravnoteženo zunanjo politiko, s tem pa je tudi razvila dobre diplomatske odnose z Zahodom. Med obema vojnoma je Turčija politično in diplomatsko stremela k varnosti v soseščini. Dve ključni pogodbi sta nastali v ta namen. Prvi t. i. Balkanski pakt je bil podpisan leta 1934 med Grčijo, Romunijo, kraljevino Jugoslavijo in Turčijo z namenom ohranjanja teritorialnega *statusa quo* med podpisnicami. Drugi pakt o nenapadanju med Afganistanom, Irakom, Iranom in Turčijo je bil podpisan leta 1937 (Bağcı 2000, 8–9).

Leta 1930 je Atatürk poskušal v boj za oblast vpeljati lojalno opozicijo s stranko *Serbest Cumhuriyet Fırkası* (SCF – Svobodna republikanska stranka) zaradi nezadovoljstva javnosti in v upanju spodbuditve političnih sprememb v državi. Zaradi vse večje podpore novoustanovljeni stranki so bile ogrožene tudi Atatürkove reforme, zato so stranko po treh mesecih delovanja ukinili, s tem pa se je spet vrnil enostrankarski sistem (Heper in Sayari 2002, 12). Atatürk je naprej nadaljeval z reformami turške države, kar je vodilo k nastanku nove turške ustave, podpisane leta 1937, ki je vsebovala načela stranke CHP in sekularnost družbe (prav tam).

Kljub vsem radikalnim spremembam pa je nasproti demokratičnim načelom Atatürk dejansko posedoval diktatorsko moč, saj je v turškem političnem okolju obstajala samo ena stranka, CHP. Sam je sicer svoj položaj opravičeval z naslednjimi besedami: »Nisem diktator. Pravijo, da imam moč, to je res. Ničesar ni, česar ne bi bil zmožen narediti, če bi si tega želel, saj ne znam biti krut in mogočen. Menim, da je diktator nekdo, ki vlada s prisilo. Želim vladati z osvajanjem src in ne lomljenjem le-teh« (Özyürek 2006, 50). Kljub tem besedam pa je vse od ustanovitve republike do leta 1950 Atatürkova stranka CHP obdržala svoj monopolni položaj v političnem prostoru Turčije. Opozicijske stranke, ki so poskušale pridobiti moč, so bile vedno znova utišane, tako so prebivalci dejansko na volitvah lahko izbirali samo stranko CHP. Atatürk je predsedniški položaj obdržal do svoje smrti leta 1938, stranko pa je po tem prevzel İsmet İnönü, ki jo je uspel na oblasti zadržati kar do leta 1950 (Türsan 2004, 37).

V enopartijskem režimu so bili islamisti, kurdska manjšina in liberalci sistematično preganjani, saj so bili označeni kot glavni sovražniki kemalističnega projekta, v katerem vera ne bi igrala tako velike vloge, in bi dosegli vero v močno turško nacionalno idejo ali 'turškost' (Akyol 2009, 188). Islamisti v ta koncept niso spadali zaradi vernosti, Kurdi pa zaradi svoje

narodnosti. Vse to pa je vodilo v kršenje človekovih pravic, saj je režim že v tistem času prepovedal kurdski jezik in počasi uničeval kurdsko kulturo (Akyol 2009, 188).

Atatürka je na političnem položaju zamenjal Ismet Inönü, ki je med drugo svetovno vojno želel ohraniti nevtralnost Turčije. Leta 1939 je Turčija podpisala pogodbo o vzajemnem sodelovanju s Francijo in Veliko Britanijo, dve leti kasneje pa je bil podpisan pakt o nenapadanju s takratno nacistično Nemčijo. Kljub temu je Turčija leta 1944 Nemčiji napovedala vojno in s tem z državo agresorko prekinila vse diplomatske stike, kar je bil tudi pogoj za njeno sodelovanje na mednarodni konferenci v San Franciscu leta 1945, kjer je bil ustanovljen OZN, s tem pa je Turčija tudi postala članica te svetovne organizacije (Library of Congress 1994a).

V 50. letih 20. stoletja se na domačem političnem prizorišču v Turčiji vzpostavi večstrankarski sistem, vendar še vedno ne moremo govoriti o ločitvi na tri veje oblasti, saj je bil politični sistem še vedno pretežno voden s strani samo ene stranke. Turška vojska je imela pomembno vlogo v turškem političnem življenju, posebljala je kemalistično idejo, branila sekularizem, veljala pa je celo za četrto vejo oblasti. Leta 1971 je vojska izdala memorandum, ki je določal, da bo v primeru neupoštevanja njenih direktiv skupščina razpuščena. Vojska je iz tega razloga izvedla tri državne udare, in sicer v letih 1961, 1970 in zadnjega leta 1980. Turški parlament ni imel vedno moči prosto izvajati pravice do amandmaja predvsem zaradi nadzora in vmešavanja vojske (Tanör 1990, 140). Zaradi zadnjega udara leta 1980 in vzpostavitve vojnega prava so Turčijo doletele mednarodne sankcije, namreč turškim delegatom so v Svetu Evrope zavrnilo sedeže, Zahodne države pa so Turčiji odtegnile uradno razvojno pomoč. Že leta 1982 je narodna skupščina podala osnutek nove ustave, ki je predvidela močno predsedstvo ter ponovno vzpostavitev demokratične oblasti, vendar z omejenim političnim pluralizmom. Naslednje leto so vsem politikom, ki so bili aktivni v politiki do leta 1980, z novim zakonom o strankah prepovedali politično delovanje za obdobje desetih let. Vendar vmešavanju vojske v politično dogajanje še vedno ni bilo konec, saj so morale stranke, ki so hotele sodelovati na volitvah, dobiti njeno soglasje. Od vseh 15 strank, ki so zaprosile za dovoljenje za sodelovanje na volitvah, so samo tri stranke to dovoljenje dobile, kar pa je pomenilo nedokončano pot v demokratično državo. Šele leta 1986, ko so potekale parlamentarne volitve, so bili demokratični pogoji bolj vidni, torej nevmešavanja uradne oblasti, saj je zakon o prepovedi političnega delovanja prenehal delovati, parlament pa

je izvolil drugega po vrsti predsednika, ki ni bil iz vojaških vrst, temveč je položaj zavzela civilna oseba (Library of Congress 1994b).

Notranjepolitične razmere so se v 90. letih 20. stoletja ponovno začele slabšati, saj je vojska zopet posredovala, tokrat z memorandumom, ki ga je poslala takratnemu predsedniku vlade Necmettinu Erbakanu, in od njega zahtevala odstop. Ocenila je namreč, da je prekomerno vladno simpatiziranje z verskimi politikami resno ogrozilo sekularnost države. Sledilo je obdobje težke gospodarske in politične krize v Turčiji leta 1999, ki je omogočilo vzpon Receptu Tayyipiu Erdoğanu z reformirano zmerno desno stranko *Adalet ve Kalkınma Partisi* (AKP – Stranka pravice in razvoja) (Capezza 2009). AKP je na volitvah leta 2002 zmagal in osvojil večino v parlamentu, kar mu je omogočilo vladanje brez potrebe po vzpostavitvi koalicije; tako AKP vlada še danes. Kljub koreninam v političnem islamu, ki ga je Turčija dokaj uspešno vpeljala v demokratično vladanje, je stranka AKP izvedla nekaj ključnih reform, potrebnih za začetek pogajanj o članstvu z EU.

3.2 Kronologija odnosov med Turčijo in Evropsko unijo

3.2.1 Sporazum iz Ankare

Turčija, kot smo uvideli v prejšnjem podpoglavju, je bila vedno obrnjena k Zahodu oziroma Evropi. Z načelom te usmeritve se je leta 1959, le leto dni po ustanovitvi EGS, tudi začela njena pot v EU, ko sta skupaj z Grčijo oddali uradno prošnjo za vstop v takratno skupnost (Yilmaz 2008, 1). Grčija je Pridružitveni sporazum podpisala dve leti pred Turčijo zaradi vojaškega udara, ki ga je v Turčiji izvedla vojska leta 1960. Turčija je Pridružitveni sporazum – *Ankara agreement* (Sporazum iz Ankare), ki vsebuje tudi prvi finančni protokol, podpisala šele 12. septembra 1963, v veljavo pa je stopil leto kasneje, 1. decembra 1964 (Sözen 2005, 3). Drugi člen Sporazuma iz Ankare je predvidel vključevanje Turčije v EGS prek treh faz, in sicer pripravljalne faze (*preparatory stage*), prehodne faze (*transitional stage*) ter končne faze (*final stage*)¹⁶. Končni »/c/ilj tega sporazuma je pospeševati neprekinjeno in uravnoteženo izboljševanje trgovskih in ekonomskih odnosov med pogodbenimi partnerji ter upoštevati potrebo po pospešenem gospodarskem razvoju turškega gospodarstva in dvigu zaposlitvenih in življenjskih razmer turškega prebivalstva«. Tretji člen sporazuma navaja, da bo Turčija v

---

¹⁶ Sporazum o pridružitvi med Evropsko gospodarsko skupnostjo in Turčijo – *Agreement establishing an Association between the European Economic Community and Turkey*, podpisan v Ankari 12. septembra 1963, v veljavi od 1. decembra 1964.

prvi pripravljalni fazi, ki bi znižala carine za turške izvozne storitve in bi trajala od pet do devet let, upravičena tudi do finančne pomoči. Prehodna faza je opisana v četrtem členu Sporazuma iz Ankare, ki določa ustanovitev carinske unije med Turčijo in EGS, vendar v prej kot 12 letih. Peti člen, ki opredeljuje zadnjo končno fazo, predvideva članstvo Turčije v EU. Kljub temu, da peti člen ni časovno omejen, je v 28. členu sporazuma zapisano: »v/ trenutku, ko bo postopek tega sporazuma dovolj napredoval, da lahko upraviči popolno sprejetje vseh obveznosti s strani Turčije, ki jih predvideva pogodba o ustanovitvi Skupnosti, naj pogodbene stranke preverijo možnost polnopravnega članstva Turčije v Skupnosti«. Sporazum iz Ankare pa je predvidel tudi prost pretok oseb in storitev poleg vzpostavitve prostega pretoka blaga (Sporazum iz Ankare, 20. člen).

3.2.2 Prehodno obdobje in Dodatni protokol ter drugi finančni protokol 1970

Po podpisu Dodatnega protokola k Sporazumu iz Ankare in dodatka drugega finančnega protokola 23. novembra 1970, ki je stopil v veljavo 1. januarja 1973, se je uradno končala prva – pripravljalna faza, kar je pomenilo začetek nove, prehodne faze (Ilgaz in Toygür 2011, 3). Dodatni protokol¹⁷ v prvem členu navaja, da »/.../ Protokol določa pogoje, režime in časovni raspored za izvajanje prehodnega obdobja.« Poleg preciznejših korakov za ustanovitev carinske unije je Dodatni protokol določal novo prehodno obdobje 22 let, v katerem bi Turčija prilagodila svoj pravni red za ukinitve vseh carin ter prostega pretoka blaga, storitev in oseb. V drugem finančnem protokolu je v prvem členu opredeljeno spodbujanje razvoja, kjer je zapisano: »V okviru pridružitve med EGS in Turčijo bo Skupnost dopolnjevala turška prizadevanja tako, da bo, kot je določeno v tem protokolu, sodelovala pri ukrepih za spodbujanje razvoja te države.« V drugem členu je predvidena možnost financiranja, vendar v primeru, če zastavljeni projekti »/.../pomagajo povečati produktivnost turškega gospodarstva in zlasti če je njihov cilj Turčiji zagotoviti boljšo gospodarsko infrastrukturo, večji kmetijski donos in sodobna, učinkovito vodena javna ali zasebna podjetja v sektorjih industrije in storitev /.../.«

---

¹⁷ Dodatni protokol in finančni protokol k Sporazumu o pridružitvi med Evropsko gospodarsko skupnostjo in Turčijo – *Additional Protocol and Financial Protocol annexed to the Agreement establishing an Association between the European Economic Community and Turkey*, podpisan v Bruslju 23. novembra 1970, v veljavi od 1. januarja 1973.

3.2.3 Pot do statusa kandidatke za članstvo

Sledilo je obdobje vzponov in padcev turškega približevanja EU. Leta 1980 je turška vojska izvedla že drugi vojaški udar, naslednje leto pa je bil zaradi kaosa in nemirov v državi aretiran vodja CHP. Vsi ti nedemokratski dogodki so vodili v zamrznitev Pridružitvenega sporazuma ter finančnega protokola, s tem pa se je napredek Turčije v EGS za kratek čas ustavil (Ilgaz in Toygür 2011, 4). Dodatno oviro k turškemu pridruženju je predstavljala nova ustava, ki je bila sprejeta 7. novembra 1982 s strani vojaške vladavine, saj je vsebovala nedemokratska načela. Prepovedala je delovanje strank, ki so bile ustanovljene pred letom 1980 in so imele kakršnekoli povezave s prejšnjim sistemom. Med pisanjem ustave je bila javna razprava prepovedana, s tem pa je omejila svobodo zbiranja in združevanja. Ustava je bila kljub temu potrjena z voljo ljudstva, saj je kar 91 % prebivalstva glasovalo v prid novi ustavi (Bilgin 2010). Naslednja sprememba ustave glede vojaško-civilnih odnosov se je zgodila šele leta 2010, ko je bil na referendumu sprejet sveženj ustavnih reform, kjer je bila zmanjšana moč vojske v politiki, ki je veljala za varuha sekularizma v državi (Horvat 2010).

Sledila je otoplitev in vzpostavitev odnosov med EGS in Turčijo leta 1986. 14. aprila 1987 je Turčija spet zaprosila za polnopravno članstvo v EGS, vendar je Komisija glede prošnje leta 1989 podala negativno mnenje zaradi ekonomske in politične situacije in tudi slabih odnosov z Grčijo ter reševanjem ciprskega vprašanja.¹⁸ Vendar negativno mnenje EK ni pomenilo konca poti Turčije v Skupnost, saj ji je Komisija po drugi strani v zaključku priznala pravico do članstva v primeru izpolnjevanja kriterijev za članstvo in predlagala nadaljevanje ukrepov k vzpostavitvi carinske unije, kot je bilo dogovorjeno v Sporazumu iz Ankare (Ilgaz in Toygür 2011, 4). Negativen odziv Turkov je bil seveda pričakovan, zato je Svet ministrov v izogib nastali situaciji Komisiji naložil pripravo predlogov za okrepitev izvajanja obstoječih sporazumov. Že naslednje leto (1990) je Komisija v t. i. svežnju predlogov *Matutes-Package* predlagala ukrepe za dokončanje carinske unije, obnovitev finančnega sodelovanja, pospeševanje industrijskega in tehnološkega sodelovanja ter krepitev političnih in kulturnih povezav. S sprejetjem predlaganih ukrepov bi se lahko začelo ponovno obnovljeno sodelovanje med obema stranema, vendar do tega ni prišlo; zaradi grškega nasprotovanja implementacije svežnja je Turčija po prejšnjem negativnem mnenju Komisije tako spet doživela zavrnitev nadaljevanja pridružitvenega procesa k EU (Yilmaz 2008, 6).

---

¹⁸ Mnenje EK o turški prošnji za članstvo v ES – *Commission opinion on Turkey's request for accession to the Community, SEC(89)2290 final*. 1989. Predstavljeno 20. decembra v Bruslju.

3.2.3.1 Carinska unija

Glede na nastale razmere je Turčija svoje delovanje usmerila na dokončanje oblikovanja carinske unije in tako z EU začela pogovore leta 1994, ki so se zaključili 6. marca 1995. Delovanje carinske unije je na podlagi Odločitve št. 1/95¹⁹ začelo veljati 31. decembra 1996. Delovanje carinske unije je povzročilo, kot je zapisano v četrtem členu sklepa 1/95, da se »/u/vozne ali izvozne carine in dajatve z enakim učinkom /.../ popolnoma odpravijo med Skupnostjo in Turčijo z dnem začetka veljavnosti tega sklepa /.../«, kar pa v začetni fazi ne bi veljalo za kmetijske proizvode. S tem so bile ukinjene še zadnje trgovinske ovire ter vzpostavitev skupne zunanje stopnje, kar je povzročilo zaključek prehodnega obdobja, ki je vodil v začetek zadnje – končne faze (Ilgaz in Toygür 2011, 4). Prehodi med fazami niso bili avtomatični, saj je morala Turčija s pogajanja in priporočili Evropskega parlamenta spreminjati svoj pravni red (Mehikić in Šabič 2008, 144–5).

3.2.3.2 Agenda 2000

Kljub vsem vloženim naporom pa je ponovno sledilo postopno zaostrovanje odnosov med Turčijo in EU. Komisija je namreč 15. julija 1997 predstavila poročilo *Agenda 2000: For a stronger and wider Europe*²⁰ o strategiji prihodnjega delovanja in svežnju reform. Poročilo ni predvidelo vprašanja turške širitve (Sözen 2005, 8). Agenda 2000 je že v uvodu predvidela le širitev na države srednje in vzhodne Evrope²¹ ter Cipra in Malte. Drugo poglavje omenjenega dokumenta z naslovom Izzivi širitve (*Part Two – The challenge of enlargement*) v niti enem odstavku ni omenila Turčije kot države kandidatke, namesto tega pa ji namenila celo poglavje z naslovom Odnosi s Turčijo (*Relations with Turkey*). Na začetku poglavja je bil izpostavljen začetek odnosov Turčije in EU s podpisom Sporazuma iz Ankare ter delovanjem carinske unije, ki je bil pomemben mejnik v odnosu obeh partnerjev. Možna kandidatura Turčije ni bila omenjena predvsem zaradi turške politične in ekonomske situacije. Omenjen je bil deficit na področju človekovih pravic s primeri mučenja, izginotja ter kaznovanja brez pravičnega sojenja, še vedno pa je bila izražena zaskrbljenost o prekomernem vplivu vojske ter poziv k intenzivnemu iskanju političnih rešitev za boj proti terorizmu. V zaključku poglavja pa je EK

---

¹⁹ Odločitev številka 1/95 Pridružitvenega sveta EU-Turčija o izvajanju zaključne faze carinske unije, sprejeta 22. decembra 1995 – *Decision No 1/95 of the EC-Turkey Association Council of 22 December 1995 on implementing the final phase of the Customs Union*.

²⁰ Evropska komisija. 1997. *Agenda 2000: For a Stronger and Wider Union*, COM(97) 2000, sprejeta 15. julija.

²¹ Predvideli so dva vala širitve, in sicer v prvem valu omenjajo države, ki imajo največ možnosti pri uresničitvi zahtev širitve ob sprotne delu. V prvem valu so predvideli Madžarsko, Poljsko, Estonijo, Češko in Slovenijo. V drugem valu pa še preostanek, torej Slovaško, Latvijo, Litvo, Bolgarijo in Romunijo (Agenda 2000, str. 43).

izrazila le podporo pri prizadevanju za uspešno rešitev odprtih vprašanj, ne pa tudi morebitne kandidature (Evropska komisija 1997, 56).

3.2.3.3 Vrh v Luksemburgu

Pred izidom zasedanja Evropskega sveta v Luksemburgu 12. in 13. decembra 1997 so se odnosi med Turčijo in EU še poslabšali zaradi skupne izjave tedanjega kanclerja Nemčije, Helmuta Kohla, in Evropske krščansko demokratske unije, ki je povezovala vse krščansko demokratske stranke zahodne Evrope, da EU ustvarja civilizacijo, v kateri pa Turčija nima mesta predvsem zaradi religijskega dejavnika. Zasedanje Evropskega sveta ni prineslo nepričakovanih izidov, saj se je na zasedanju v Luksemburgu dokončno le potrdilo, kar je bilo zapisano v Agendi 2000, torej sprejetje širitvene strategije na deset držav SVE ter Malte in Cipra²², brez Turčije (Gordon in Taspinar 2008, 41). Sklep Evropskega sveta v Luksemburgu²³ je še enkrat poudaril upravičenost Turčije za pristop in da bo obravnavana na enak način, kot so bile ostale države prosilke, vendar le ob zadostnih rezultatih pri reformah tako na političnem kot tudi na ekonomskem področju. Namesto kandidature je ta sklep predlagal posebno evropsko predpristopno strategijo za Turčijo, ki bi vključevala razvojne možnosti (Sklep Evropskega sveta v Luksemburgu, točka 31). Vrh v Luksemburgu je za Turčijo pomenil veliko razočaranje, kar je pripeljalo do ponovne zamrznitve odnosov z EU. Takratni predsednik vlade Turčije Mesut Yılmaz in politični vrh Turčije so menili, da je EU na zasedanju v Luksemburgu storila dve ključni napaki, in sicer je nesprejetje Turčije med kandidatke za vstop označil kot diskriminacijo ter potrditev širitve na celotno ozemlje Republike Ciper, kar je bistven problem v odnosih med Turčijo in EU, nerešen še danes (Saatçioğlu 2013, 7).

3.2.3.4 Vrh v Helsinkih

Novembra 1998 je Komisija izdala prvo poročilo o napredku Turčije (EK 1998) kljub temu, da Turčija še vedno ni imela statusa kandidatke (Saatçioğlu 2013, 8). Poročilo se je opiralo predvsem na 28. člen Sporazuma iz Ankare²⁴ in na sklepe Evropskega sveta v Luksemburgu. V poročilu so bili izpostavljeni odnosi Turčije in EU ter analiza in pomanjkljivosti političnega

---

²² Na zasedanju v Luksemburgu je EU zavzela stališče, da se odprejo pogajanja z Republiko Ciper kot celoto.

²³ Sklepi predsedstva ES v Luksemburgu, ki je potekalo 12. in 13. decembra 1997 – *Presidency conclusions of the Luxembourg European Council*.

²⁴ 28. člen Sporazuma iz Ankare pravi: »Tako ko bo učinek tega sporazuma dovolj napredoval, da lahko upraviči namero Turčije, da bo popolnoma sprejela obveznosti, ki izhajajo iz pogodbe o ustanovitvi Skupnosti, bodo pogodbeni stranke preučile možnost pristopa Turčije k tej Skupnosti«.

in ekonomskega položaja glede na kopenhavnske kriterije (EK 1998, 5–8). Politični sistem je bil izražen kot relativno nestabilen zaradi manjšinske koalicije (EK 1998, 9). EK je opozorila na pomanjkanje temeljnih načel demokracije in vladavine prava, človekovih pravic, kot so omejevanje svobode izražanja, kurdsko vprašanje, korupcija, obstoj državnih varnostnih sodišč (DVS), pošteno sojenje in počasnost sodnega procesa (EK 1998, točka 1.2). Izražena je bila tudi skrb prekomernega vojaškega vpliva v civilni družbi ter vprašanje Cipra. V zaključku so Turčijo pozvali v izvajanje ukrepov k izpolnitvi kopenhavnskih kriterijev (EK 1998, 53).

Naslednje leto, 13. oktobra 1999, še pred vrhom v Helsinkih, je Komisija objavila drugo poročilo – Redno poročilo o napredku Turčije (EK 1999). V točki 1.4. poročila EK 1999 je sicer navedeno, da se situacija glede izpolnjevanja kriterijev na področju sprejema zakonov, ključnih za demokratizacijo, izboljšujejo, vendar je poročilo kljub temu pod naslovom Politični kriteriji vsebovalo kar nekaj kritik. Izpostavljena je bila aretacija vodje Kurdske delavske stranke (*Partiya Karkerên Kurdistan* – PKK) Abdullaha Öcelana²⁵ in s tem povezana smrtna kazen, ki so mu jo izrekli (EK 1999, 5). EU je od Turčije v tej situaciji pričakovala pošteno sojenje in delovanje po demokratičnih postopkih. Poročilo je bilo tudi kritično glede 10 % praga za vstop strank v nacionalni parlament, razširjenosti korupcije in vpliva vojske (EK 1999, točka 1.1). Turčija je bila pozvana, naj se bolj zavzame za reševanje vprašanja človekovih pravic v primerih, kot so kurdsko vprašanje, mučenje, izginotja ter izven sodni postopki. Izpostavljena je bila omejenost svobode izražanja in neodvisnega novinarskega delovanja (EK 1999, točka 1.2). Komisija je v poročilu zaključila, da »kljub obstoju osnovnih demokratičnih načel v Turčiji ta še vedno ne izpolnjuje kopenhavnskih političnih kriterijev« (EK 1999, 46).

V samo dveh letih po odločitvah vrha v Luksemburgu je splet okoliščin privedel do preobrata v odnosih med Turčijo in EU. Leta 1998 se je po parlamentarnih volitvah v Nemčiji zamenjala vlada. Krščanske demokrate, ki so v veliki meri nasprotovali vstopu Turčije, je zamenjala nova, leva t. i. rdeče-zelena koalicija Socialnih demokratov in Zelenih s kanclerjem Gerhardom Schröderjem na čelu. Ti so izrazili podporo Turčiji za vstop v EU ter nasprotovali izločanju Turčije zaradi kulturnih in verskih razlogov (Kramer 2007, 4). Leta 1999 se je v

---

²⁵ Vodjo PKK so aretirali na grškem veleposlaništvu v Nairobiju v Keniji, kar pa je bil negativen dogodek za grško-turške odnose. Öcelan je namreč s pomočjo Grčije pridobil ciprski potni list. Po tej aferi je bil primoran odstopiti grški zunanji minister Costas Simitis, katerega je nadomestil Georgios Papandreou (Kramer 2007, 4).

Turčiji zgodil katastrofalen potres, v katerem je umrlo več kot 17.000 ljudi in ki je uničil veliko stavb. V tej nesreči je EU priskočila Turčiji na pomoč s popotresno obnovo. Kljub ideološkemu nestrinjanju je tudi Grčija ponudila takojšnjo pomoč Turčiji v reševalnih operacijah. To je le vodilo v izboljšanje odnosov med dvema državama, prej nasprotnicama, saj je bil rezultat tega zблиžanja podpis več bilateralnih dogovorov na področju kulture, turizma, zaščite okolja in boja proti organiziranemu kriminalu (Yilmaz 2008, 10).

V Helsinkih je 10. in 11. decembra 1999 je potekal vrh ES, na katerem je bil Turčiji podeljen status države kandidatke za članstvo v EU, ni pa bil odločen tudi začetek pristopnih pogajanj zaradi neizpolnjevanja koebenhavskih kriterijev (Sözen 2005, 9). V Sklepu ES v Helsinkih (1999, 12. točka)²⁶ je bilo zapisano, da bo Turčija obravnavana »pod istimi pogoji kot vse ostale kandidatke« in da bo »nadaljevala z začetimi reformami za izpolnjevanje koebenhavskih kriterijev«, prav tako pa bo »Turčija imela koristi, ki izhajajo iz predpristopne strategije.« Vrh v Helsinkih tako predstavlja prelomnico v odnosih Turčija-EU, ki je Turčijo dokončno umestila med evropske države.

4 POST HELSINŠKO OBDOBJE – ZAČETEK REFORMNEGA PROCESA IZPOLNJEVANJA POLITIČNEGA KOEBENHAVNSKEGA KRITERIJA

Z odločitvijo predsednikov držav in vlad na zasedanju ES v Helsinkih 1999, ko je Turčija postala kandidatka za vstop v EU, so štiridesetletni odnosi med Turčijo in EU prešli v novo fazo. Sklep ES je dal jasno sporočilo Turčiji, da lahko postane polnopravna članica le, če izvede potrebne reforme. Prvi in najpomembnejši cilj začete nove faze je bil pridobitev datuma za začetek pristopnih pogajanj. Za pridobitev le-tega pa je bilo potrebno izpolnjevanje koebenhavskih kriterijev. Na začetku tega poglavja bom bralcu predstavil težave, s katerimi se je Turčija pri tem soočala; osredotočil se bom na politični koebenhavski kriterij, ker se pri političnih kriterijih pojavlja največ težav, ki so tudi predmet kritik s strani EU in tudi ostalih mednarodnih institucij; kršenje človekovih pravic in varstvo manjšin sta se predvsem nanašala na turške državljane kurdske narodne skupnosti. Zagotavljanje demokracije in vladavine

---

²⁶ Sklepi predsedstva Evropskega sveta v Helsinkih, ki je potekalo 10. in 11. decembra 1999 – *Presidency Conclusions of the Helsinki European Council*.

prava pa sta se nanašala predvsem na nestabilen turški politični sistem in prekomeren vpliv vojske v političnih odločitvah. Po opisu teh težav pa bom s pomočjo reformnega procesa, ki so ga v Turčiji začeli po pridobitvi statusa kandidatke, kronološko opisal reforme.

4.1 Človekove pravice in varstvo manjšin

Čeprav je Turčija podpisnica vseh pomembnih mednarodnih pogodb, ki zadevajo človekove pravice, in so v turški ustavi kot v ostalih evropskih državah zapisane temeljne pravice ter obstoj svobodnih volitev, je nespoštovanje državljanskih in političnih pravic še vedno predmet kritike s strani EU. V prvem poročilu o napredku, ki ga je EK izdala 1998, so omenjene številne kršitve, kot so omejevanje svobode tiska in izražanja, nepošteno sojenje, mučenje v času pridržanja, izvensodne usmrtitve, svoboda do združevanja in mirnega zborovanja ter pravice žensk in otrok (EK 1998, 14–7). Pomanjkljivosti in omejitve na področju varstva človekovih pravic v Turčiji so rezultat tako ustavnih omejitev kakor tudi neformalnih zlorab. Nespremenjena ustava iz leta 1982 je bila namreč pripravljena s strani Vojaškega sveta, ki je leta 1980 v Turčiji izvedel vojaški udar. Najpogosteje uporabljene odločbe sodišč, ki so omejevale svobodo izražanja in so vodile v aretacije ter pregon novinarjev in tudi znanih pisateljev, kot je bil Orhan Pamuk, so se nanašale na 159. in 312. člen Kazenskega zakonika (Hale 2003, 104–5). 159. člen Kazenskega zakonika, ki je bil 1. julija 2005 spremenjen v 301. člen in ponovno revidiran leta 2008, je opredeljeval žaljenje 'turškosti' oziroma kasneje v spremenjeni obliki 'turške nacije' in se je glasil:

- 1) Oseba, ki javno užali turško nacijo, Republiko Turčijo, Glavno narodno skupščino Turčije ali sodno oblast države, se kaznuje z zaporom od šest mesecev do dveh let;
- 2) Oseba, ki javno užali vojaške ali varnostne strukture države, se kaznuje z zaporom skladno s prvim členom;
- 3) Izražanje in mišljenje, ki je namenjeno kritiziranju, ne sme predstavljati zločina;
- 4) Izvršitev kaznovanja po tem členu je podrejeno odobritvi ministra za pravosodje (Algan 2008, 2–3).²⁷

312. člen Kazenskega zakonika pa se je nanašal na spodbujanje ljudi k sovraštvu na podlagi razlik, glasil pa se je: »Vsakdo, ki odkrito spodbuja javnost k sovraštvu glede na razred, raso, vero, verske sekte ali regionalne razlike, se kaznuje od enega do treh let zavora« (Hale 2003, 105).

---

²⁷ Vsi prevodi so delo avtorja.

Druga pomembna omejitev temeljnih pravic in svoboščin v Turčiji je Zakon o izrednem stanju iz leta 1987, ki so ga lahko vzpostavljali na območju jugovzhodnega dela Turčije, kjer prebiva v večini kurdsko prebivalstvo (EK 1998, 18). Zakon o izrednem stanju je ustanovil Urad guvernerja izrednega stanja, ki je bil po hierarhiji nadrejen pokrajinskemu guvernerju in je bil pooblaščen z izrednimi pristojnostmi, kot so evakuacije vasi, začasna ali trajna prekinitve delovanja tiskanih medijev, izgon posameznikov iz regije, ki ogrožajo javni red, prepoved delovanja delavskega sindikata in omejevanje izvajanja človekovih pravic. Odločitve in dejanja guvernerja izrednega stanja pa so bile izvzete iz kazenske, finančne ali pravne odgovornosti. Delovanje Zakona o izrednem stanju pa je vodilo v omejevanje in kršenje človekovih pravic, predvsem kurdskega prebivalstva na območju jugovzhodne Turčije (Kurban 2014, 347).

Poleg naštetega je Turčija, v nasprotju s prakso EU, v svoji zakonodaji dopuščala smrtno kazen, čeprav je bila zadnja izvršena leta 1984 (EK 1998, 14). Turški kazenski zakonik, ki je bil napisan leta 1926, je dovoljeval izvrševanje smrtne kazni v okoliščinah umorov, zločinskih dejanj proti državi v času vojne, ogrožanja ozemeljske celovitosti, poskusa strmoglavljenja vlade ali poskusa spremembe ustave na silo in se je nanašal na vsakega posameznika, ki spodbuja ostale k tem dejanjem. Izvršitev smrtne kazni je moral na koncu potrditi tudi parlament (Hale 2003, 111).

Vprašanje varstva manjšin se med Turčijo in EU razlikuje v definiciji, katerim etničnim, rasnim ali verskim skupinam pripada status manjšine. Glede na Pogodbo iz Lozane iz leta 1923 so status manjšine v Turčiji lahko pridobili le nemuslimani, to so Armenci, Židje in Grki. Kurdsko prebivalstvo, ki ga je v Turčiji med 8 in 15 milijonov, pa ni bilo priznано kot manjšina, saj so pretežno pripadniki muslimanske vere (EK 1998, 19). Ustava, ki je bila napisana po vojaškem udaru, je tudi na tem področju vsebovala veliko pomanjkljivosti in je bila prav tako diskriminatorna do ostalih pripadnikov neturške narodnosti. To se je kazalo predvsem v 10. členu Ustave, ki je težil k enotnosti in nedeljivosti turške države, ozemlja in ljudi. V 10. členu je zapisano, da so »vsil posamezniki enaki, brez kakršnekoli diskriminacije pred zakonom, ne glede na jezik, raso, spol, politično prepričanje, filozofsko prepričanje, vero in sekto /... ter da/ ni privilegijev za posameznike, družine, skupine ali razred« (Ustava

Turčije, čl. 10).²⁸ Na tej podlagi je torej Turčija zavračala zahteve za priznanje manjšinskega statusa Kurdom s poudarkom enakosti turških državljanov pred ustavo. Turčija sicer priznava obstoj različnih etničnih skupin, vključno s Kurdi, vendar zavrača priznanje pravnega statusa manjšine. S takšno prakso pa so nastale tudi določene omejitve, kot so izvajanje jezikovnih in kulturnih pravic. Po ustavi je uradni jezik v Turčiji le turški jezik, uporaba kurdskega jezika pa je prepovedana tako na področju medijev, glasbe, šolstva kot tudi v javnosti (Hale 2003, 109).

4.1.1 Kurdsko vprašanje

Kurdsko vprašanje v večji meri sovпада z vprašanjem človekovih pravic in varstva manjšin. Kurdi so narod, predvsem sunitski muslimani, ki že stoletja prebivajo na ozemlju, znanemu kot Kurdistan. Območje t. i. Kurdistana se razteza po štirih državah, in sicer jugovzhodni Turčiji, severnem delu Sirije, severovzhodu Iraka ter zahodnem delu Irana. Kurdi dojemajo Kurdistan kot svojo domovino, čeprav Kurdistan nikoli ni bil politično združen in priznan. Po številu Kurdi predstavljajo kar 26 milijonov ljudi, od tega jih okoli 14 milijonov živi na območju Turčije, 6 milijonov v Iranu, 5 milijonov v Iraku in 1 milijon v Siriji (Levinson 1998, 291). Po razpadu Otomanskega cesarstva po prvi svetovni vojni je bila leta 1920 podpisana Sevrejska pogodba,²⁹ ki je za Kurde dejansko predvidela avtonomijo in tudi dopuščala možnost samostojnosti v primeru, da bi se večina Kurdov strinjala z idejo samostojne države in za to zaprosila Društvo narodov (DN) (Stromseth 1993, 80). O tem sta govorila dva člena pogodbe, in sicer 62. člen Sevrejske pogodbe, ki je predvidel »krajevno avtonomijo na mestih z večinskim kurdskim prebivalstvom« ter 64. člen, ki je dopustil možnost osamosvojitve in pravi: »Če se v obdobju enega leta od nastopa veljavnosti te pogodbe večinsko kurdsko prebivalstvo na področjih, definiranih v 62. členu, odloči za neodvisnost od Turčije, lahko to pobudo naslovijo na Svet DN«. Sevrejska pogodba pa nikoli ni stopila v veljavo, saj jo je leta 1923 nadomestila Pogodba iz Lozane, ki je tudi posledica današnje razdeljenosti Kurdistana med štiri države in manjšinske politike v Turčiji (Stromseth 1993, 80). Pogodba iz Lozane³⁰ nikjer v svojih določbah ni omenila Kurdov in njihovih pravic. V tretjem delu pogodbe v členih 37–44, ki so vsebovali varstvo manjšin in njihove

---

²⁸ Ustava Republike Turčije – *The Constitution of the Republic of Turkey*, napisana 7. novembra 1982, v veljavi od 7. novembra 1982.

²⁹ Sevrejska mirovna pogodba med zavezniki in Otomansko državo – *Treaty of Sevres*, podpisana 10. avgusta 1920 v Sevresu, ni stopila v veljavo.

³⁰ Pogodba o miru z Turčijo iz Lozane, podpisana 24. julija 1923 – *Treaty of Peace with Turkey signed at Lausanne on July 24, 1923*. V nadaljevanju Pogodba iz Lozane.

pravice do uporabe jezika, Kurdi kot manjšina niso bili omenjeni. V členih 40–45 pa je bilo zapisano, da so pripadniki manjšin le tisti prebivalci, ki niso muslimani, torej Židje, Grki in Armenci. S tem so bili torej Kurdi dejansko izključeni iz manjšinskih pravic, saj so muslimani. Ne glede na te določitve, EU, ki manjšinske pravice obravnava s tremi glavnimi konvencijami Sveta Evrope; Okvirno konvencijo o zaščiti narodnih manjšin, Evropsko listino o regionalnih in manjšinskih jezikih ter Priporočilom Skupščine 1201 (1993) o dodatnem protokolu k Evropski konvenciji o človekovih pravicah, od Turčije pričakuje trajne rešitve za kurdsko vprašanje in obravnava Kurde kot etnično manjšino, ki ima pravico do svoje identitete (Mehikić in Šabič 2008, 136).

Po podpisu Pogodbe iz Lozane je Atatürk preslišal vse obljube, ki so bile dane Kurdom, ker so sodelovali na njegovi strani v državljanski vojni, in je s svojimi privrženci prezrl vse zahteve po pravicah Kurdiv. Od ustanovitve republike 1923 se je začela izvajati asimilacijska politika in poturčevanje kurdskega prebivalstva, ki je vključevalo prepoved kurdskih šol, združenj, tiska in ostalih oblik kulturnega izražanja, vse to pa je imelo samo en cilj, in sicer ustanovitev unitarne države Turkov (Kaygisiz 2010, 239). Unitarizem je sicer viden tudi v današnji turški ustavi, ki poudari nedeljenost ozemlja in naroda ter turščino poimenuje kot edini uradni jezik (Ustava Turčije, 3. čl.). Čeprav turško prebivalstvo sestavljajo različne etnične in religijske skupine, pa tretji člen turške ustave poimenuje vse svoje prebivalce kot Turke in v nadaljevanju v četrtem členu predvideva, da prvih treh členov ustave ni mogoče spreminjati (Ustava Turčije, 4. čl.).³¹ Kurdi so bili na ta način prevarani in še več po ustanovitvi turške republike se je njihov položaj le še poslabšal. V Otomanskem cesarstvu so namreč imeli pravico izpovedovanja svoje lastne identitete in so uživali določeno avtonomijo, medtem ko pa so v novi turški republiki pod Atatürkom padli v proces močne asimilacijske politike, ki jo je Atatürku omogočal ugoden položaj in podpora svetovne politike, ki je v njem videla ustanovitelja nove demokratične države (Kaygisiz 2010, 239).

Kot posledica zatiranja pravic Kurdiv in močne asimilacijske politike so Kurdi poskušali svoje pravice pridobiti s hudimi množičnimi upori, ki so se zgodili v letih 1925, 1930 in 1937. Vse množične vstaje so bile vedno znova brutalno zatrite. Začelo se je obdobje represije, boja in upora za pridobitev pravic, kar pa je privedlo le do množičnega izгона in smrti več kot pol milijona Kurdiv. V zatiranje ohranjanja kurdske kulture in zavesti pa je bila močno vpletena

---

³¹ Več o tem v Pope (2013, 128).

tudi turška vojska s svojimi nasilnimi dejanji (Lokman in Maglaughlin 2001, 13). Zatiranje pravic Kurdov s strani turške države je bilo posledica ustanovitve PKK, ki jo je leta 1978 ustanovil Abdullah Öcalan. Glavni cilj PKK je bil ustanovitev neodvisne kurdske države na območju Turčije, kar pa je bilo v nasprotju s turško mislijo enotne države. Združenje je začelo izvajati oborožene boje in uporabo terorističnih dejavnosti proti novi turški državi. Turčija je zaradi teh dejavnosti na jugovzhodu države razglasila izredno stanje in s tem je bilo dovoljeno turški vojski izvajanje izrednih ukrepov, PKK pa je bil s strani Turčije, EU in ZDA razglašen za teroristično organizacijo (Güsten 2009, 3).

Vojaške dejavnosti PKK so se nadaljevale in niso bile usmerjene le na objekte turške vojske, ampak na skoraj vse pomembne elemente turške države, kot so javne ustanove, električna in komunikacijska omrežja, tovarne, namakalni sistemi, kot tudi na šole in učitelje. Zato je turška vlada vedno odgovorila z vojaškimi sredstvi. Uvedba izrednega stanja leta 1987 je poslabševala položaj ostalega kurdskega prebivalstva, saj so z izrednimi razmerami omejevali tudi delovanje novinarjev in tiskanih medijev, kot tudi možnost aretacije vseh oseb, za katere so verjeli, da motijo javni red in mir. Ti ukrepi pa so prav v nasprotju z svojim namenom le še povečali priljubljenost PKK pri kurdskem prebivalstvu (Benli in Tür 2005, 53).

19. februarja 1999 je Turčija s pomočjo ameriške in izraelske obveščevalne službe v Nairobiju na grškem veleposlaništvu aretirala Öcalana in ga prepeljala v Turčijo, kjer mu je grozila smrtna kazen. Vendar je bila zaradi dogovora Turčije in ZDA ter pritiskov s strani EU in sprejetih reform smrtna kazen spremenjena v dosmrtno ječo. Med tem ko je bil Öcalan v zaporu, se je tudi pogajal s turško državo in vojsko. Rezultat teh pogovorov je bila ustavitev ognja in odhod PKK članov v Irak. Ustavitev ognja je trajala do leta 2004, ko je prišlo do novih napadov PKK, ker niso bile uslišane zahteve po amnestiji Öcalana. Med tem časom pa so se tudi spremenile zahteve PKK, ki so iz samostojne države prešle v boj za demokratične pravice in dopuščanje izražanja kurdske identitete v zasebnem kot tudi javnem življenju (Çalıřar 2013, 37). Turška vlada je vse bolj začela dojemati, da konflikt vodi le v izolacijo in posledično v ekonomsko nestabilnost države, zato je v sklopu pristopa k EU in zahtevam po izpolnjevanju koebenhavnskih kriterijev začela proces reform, ki so tudi pomembno vplivale na kurdsko prebivalstvo. Kurdsko prebivalstvo je zaradi pritiskov EU po spremembah tudi podpornik vstopa Turčije v EU (Kramer 2007, 11). Več o političnih reformah, ki so zadevale

tudi pravice Kurdiv, bom pojasnil v poglavju 4.3, kjer bom kronološko opisal sprejemanje zakonov v sklopu harmonizacijskih paketov.

4.2 Vladavina prava in demokracija

Komisija je v prvem Rednem poročilu o napredku Turčije v poglavju Demokracija in vladavina prava zapisala, da je Turčija republika z ustavo, izvoljenim večstrankarskim parlamentom, predsednikom, vlado, javno upravo, sodnim sistemom in nacionalnim varnostnim svetom. Politični sistem je sicer relativno nestabilen zaradi manjšinske vlade. Kljub obstoju vseh demokratičnih struktur pa obstajajo nepravilnosti pri delovanju državnih organov (EK 1998, 10). Ker v turškem pravnem sistemu ni ukrepov za preprečevanje korupcije, to povzroča možnost podkupovanja in korupcije od najnižje do najvišje ravni javne uprave. Poročilo je izpostavilo počasnost obravnave sodnih primerov in kršitve načela poštenega sojenja, ki vsebuje namesto metod preiskovalnega postopka tudi pridobivanje priznanja z uporabo sile (EK 1998, 12).

Vpliv vojske v Turčiji je bil s strani EU dolgo časa glavno vprašanje demokratičnosti sistema. Vojska je v Turčiji med prebivalstvom uživala edinstven položaj. Že stoletja je namreč vojska v turški družbi uživala podporo in zaupanje, saj je močan statusni položaj oboroženih sil v državi globoko zakoreninjen v turški zgodovini, ki sega še v čase Otomanskega cesarstva. Po smrti Atatürka leta 1938 je oblast v Turčiji prevzel njegov somišljenik Ismet İnönü, ki je odprl pot Turčije v večstrankarstvo, čeprav je slednje na začetku le omejeno. V naslednjih desetletjih je Turčija doživela več kriz, tako ekonomskih kot tudi političnih, pri reševanju katerih je vojska vedno znova odigrala odločilno vlogo (Kaygisiz 2010, 110). EU je kritizirala, da ima turška vojska prek Nacionalnega varnostnega sveta (NVS) prekomeren vpliv na politiko. NVS, ki je bil prvič ustanovljen po prvem državnem udaru leta 1960, je deloval kot forum, ki je olajšal komunikacijo med poveljnikom oboroženih sil in ministrskim kabinetom, kar pa je vojski omogočalo, da je vladi vsiljevala svoje politične odločitve. Z ustavo, ki je bila napisana pod vojaško diktaturo leta 1982, je moral kabinet vlade zakonsko dati prednost odločitvam NVS. Število predstavnikov vojske v NVS je bilo večje od civilnih predstavnikov, kar je privedlo do prevlade vojske na področju varnostnih vprašanj (Gürsoy 2014, 262–3).

4.2.1 Stabilizacija političnega sistema

Manjšinska vlada, ki je bila na oblasti vse do leta 1999, Turčiji ni omogočala delovanja v smeri večjih reform. Težave manjšinske vlade in relativno nestabilen politični sistem sem omenil že v prejšnjem poglavju v analizi poročila EK (EK 1998). Obdobje manjšinske vlade so končale parlamentarne volitve v Turčiji leta 1999. Vodenje nove vlade, ki je bila sestavljena iz treh strank; *Demokratik Sol Partisi* (DSP – Demokratična leva stranka), *Anavatan Partisi* (ANAP – Domovinska stranka) in *Milliyetçi Hareket Partisi* (MHP – Ljudska nacionalna stranka), je prevzel Bülent Ecevit (Kramer 2007, 4). Kljub večinski vladi, ki je ostala na položaju do leta 2002, pa se je večina pomembnih reform začela izvajati le delno šele leta 2001. Obdobje med 1999 in 2001 je bilo namreč zaznamovano s hudo finančno krizo, drugi pomemben razlog pa je bila koalicija sama, ki nikakor ni prišla do skupnega jezika pri pomembnih reformnih odločitvah in ni uspela reševati korupcijskih škandalov v koaliciji (Ahmad 2008, 259–61). Vse to je vodilo v predčasne volitve novembra 2002, na katerih sta se v parlament uvrstili samo dve stranki; AKP in CHP, ostale stranke so ostale zunaj parlamenta. Novoustanovljena stranka AKP je zmagala z večino, s kar 35,7 %, kar je v dani situaciji pomenilo tudi oblikovanje večinske koalicije in s tem tudi prednost samostojnega odločanja, saj ni bilo potrebno več koalicijsko dogovarjanje, ki je bilo ovira reformam v prejšnji vladi, sestavljeni iz treh strank. Vse tri prejšnje koalicijske stranke DSP, ANAP in MHP so bile poraženke volitev, saj niso presegle 10 % volilnega praga in tako ostale zunaj parlamenta (Kumbaracıbaşı 2009, 97).

AKP je bil ustanovljen s strani dotedanjih konservativnih politikov islamistov ter dveh političnih veljakov, takratnega župana Istanbula Recepta Tayyipa Erdoğan in Abdullaha Güla. AKP se je zavezal k demokratizaciji, vendar so kemalisti, ki so veljali za čuvaja sekularizma, videli v novoustanovljeni AKP stranko s prikrito islamsko agendo (Flanagan in Brannen 2009, 2). Argumenti kemalistov niso bile le prazne besede, saj je Erdoğan v poznejših časih podal izjavo, ki ga je zaznamovala kot gorečega islamista. Njegove izjave »Laičnost in islam ne sovpadata, saj se odbijata kot nasprotna magneta.« in »99 % turškega prebivalstva se identificira za muslimane, torej bi morali podpirati šariat; hvala bogu sem jaz za šariat.« ter »V prihodnosti Turčije ni prostora za režime, kot so kemalisti.« so bile namreč izrečene pred ustanovitvijo stranke AKP (Temel 2014, 371). Po ustanovitvi stranke so politiki ubrali drugačno retoriko; kljub islamskim koreninam so poimenovanje islamisti zamenjali s konservativci in so se imeli za konservativne demokrate oz. desnosredinsko stranko (Flanagan

in Brannen 2009, 2). Tudi Erdoğan je iz gorečega islamista po volitvah v svojih govorih postal umirjen konservativec. Na vprašanje, ali so upravičeni strahovi Zahodnih držav, da je njegova stranka grožnja sekularni državi, je odgovoril, da »njegova stranka vidi sekularizem kot pomemben segment demokracije in da sekularizem ustvarja administrativno strukturo države« (Kanra 2009, 51). Na naslednje vprašanje o povezavi stranke z islamskimi vrednotami pa je odgovoril, da »stranka AKP ni islamska stranka. Ni povezana z religijo, saj politična stranka ne more biti islamistična. Islam je religija, stranka pa le politična ustanova« (prav tam). Paradigmatično spremenjena retorika voditelja AKP pa je izzvala dvome o iskrenosti. Da bi se izognili pritiskom kemalistov in jih tako oslabili, so v AKP našli rešitev v evropeizaciji Turčije in reformi socialnih, političnih in ekonomskih pravic pod zaščito Zahodnega univerzalnega pravnega sistema, ki temelji na zaščiti individualnih pravic posameznika (Kanra 2009, 52). Kljub vsem paradigmam pa je stranka AKP dejansko začela reformo političnega sistema in se na oblasti obdržala do današnjega dne.

4.2.2 Vojaško-civilni odnosi

Pomen vojske v Turčiji je drugačen kot v državah članicah EU, saj je vojska v Turčiji sestavni del političnega sistema. Od ustanovitve republike leta 1923 je turška vojska opravljala funkcijo varuha enotnosti države in kemalistične ideologije. K svojim odgovornostim je vojska vključevala tudi ohranjanje ustavne določitve po ločenosti religije in države oziroma sekularnosti države, kot tudi vprašanje nacionalne varnosti ter zaščite in obrambe pred domnevnimi zunanjimi in notranjimi sovražniki (Özdemir 2006, 75). Za notranje sovražnike je imela predvsem grožnjo komunizma, separatiste – za te so veljali kurdski uporniki – in islamiste, ki so ogrožali sekularnost države. V skladu s tem prepričanjem so bili izvedeni trije vojaški udari leta 1960, 1971 in 1980 ter zadnji t. i. mehki državni udar (*soft coup*) leta 1997, ko je NVS skladno z načeli varovanja kemalistične republike tedanjemu predsedniku vlade Erkabanu ukazal, naj odstopi s položaja. Vojska je torej lahko vedno posredovala, ko je neko določeno situacijo sama prepoznala kot grožnjo države ali sistema (prav tam).

Po prvem državnem udaru s strani vojske leta 1980 so se pooblastila vojske le še povečala. S tem pa je poleg rednih pooblastil vojske, ki so bila zapisana v internih aktih, prešlo v domeno vojske celotno vprašanje o varnosti, o čemer je odločal NVS. Pristojnost obeh, vojske in ustavnega sodišča, dveh največjih zagovornikov sekularizma v Turčiji, je bila vse večkrat izzvana s strani vlade AKP, ki je prvič zmagala na volitvah leta 2002. Po njihovi drugi zmagi

na splošnih volitvah leta 2007 in tretji zmagi 2011 je AKP samo še okrepil moč v političnih odločitvah. Predlagani paket reformnih ukrepov, ki je bil potrjen na referendumu leta 2010, pa je le še povečal politično moč stranke AKP in s tem povzročil manjši vpliv vojske (Dursun 2012, 184). Več o predlaganih in sprejetih reformah, ki so zadevale vladavino prava ter vpliv vojske, obravnavam v naslednjem poglavju.

4.3 Reformni proces od 1999 do začetka pogajanj 2005

Po vrhu v Helsinkih, ko je Turčija pridobila status kandidatke za članstvo v EU, je EK začela pripravljati predlog odločitve Sveta EU z naslovom Partnerstvo za pristop s Turčijo (*Accession Partnership with Turkey*)³², ki je bilo sprejeto 8. marca 2001. V dokumentu so bile zapisane kratkoročne in srednjeročne prednostne naloge ter cilji, ki bi Turčijo pripravili za sprejetje celotnega *acquis*-ja ter polnopravno članstvo v EU (Aybey 2004, 32).

V dokumentu je Svet EU kot izpolnitev kratkoročnega cilja zapisal izboljšanje razmer na področju svobode izražanja v skladu z 10. členom Evropske konvencije o človekovih pravicah, svobode združevanja, boja proti mučenju, vprašanja obstoja DVS skladno z mednarodnimi standardi ter ohranitev moratorija za smrtno kazen. Nadalje je v kratkoročnih ciljih pozval Turčijo k »odstranit/v/i katerekoli pravne določbe, ki turškim državljanom prepoveduje uporabo njihovega materinega jezika v televizijskih in/ali radijskih oddajah« ter da mora Turčija »razviti vsestranski pristop za zmanjšanje regionalnih razlik in zlasti izboljšati položaj na jugovzhodu, da bi povečali gospodarske, socialne in kulturne priložnosti za vse državljane« (Odločitev Sveta EU 2001, 6–7). Dokument izpostavi tudi rešitev ciprskega vprašanja, pri tem pa bo EU »spodbujala Turčijo, naj skupaj z vsemi stranmi še naprej podpira prizadevanja generalnega sekretarja ZN za uspešen zaključek procesa« (Odločitev Sveta EU 2001, 6). V srednjeročnih ciljih je EU od Turčije pričakovala, da bo »zagotovila polno uživanje vseh človekovih pravic in temeljnih svoboščin za vsakega posameznika, brez razlikovanja in ne glede na jezik, raso, barvo, spol, politično mnenje, filozofsko prepričanje ali vero«, nadalje je Svet EU zahteval »ponoven pregled turške ustave in druge ustrezne zakonodaje«, odpravo smrtne kazni, podpis Protokola št. 6 k Evropski konvenciji o varstvu človekovih pravicah in temeljnih svoboščin (EKČP), ratifikacijo

---

³² Odločitev Sveta o načelih, prioritetah, srednjeročnih ciljih in pogojih, ki so vsebovana v Partnerstvu za pristop z Republiko Turčijo – *Council Decision on the principles, priorities, intermediate objectives and conditions contained in the Accession Partnership with the Republic of Turkey*. 2001. Sprejet 8. marca.

Mednarodnega pakta o državljanskih in političnih pravicah (MPDPP), z mednarodnimi standardi prilagojene priporne pogoje in »uskladiti ustavno vlogo Nacionalnega varnostnega sveta kot svetovalnega organa vladi v skladu s prakso v državah članicah EU«. Kot srednjeročni cilj pa je bila postavljena zahteva odprava izrednega stanja na jugovzhodu Turčije in da mora Turčija »zagotoviti kulturno raznolikost in kulturne pravice za vse državljane« (Odločitev Sveta EU 2001, 9). Dokument je na koncu še enkrat omenil, da mora Turčija »izvesti nadaljnje korake v smeri izpolnjevanja koebenhavskih meril« (Odločitev Sveta EU 2001, 12).

Po odobritvi Partnerstva za pristop je turška vlada pripravila in 19. marca 2001 sprejela Nacionalni program za sprejetje pravnega reda Skupnosti (*National Programme for the Adoption of the Acquis*, v nadaljevanju Nacionalni program). Slednji je bil pripravljen v skladu s cilji, ki so bili označeni v Programu za partnerstvo. Vseboval je zmogljivosti Turčije in potrebne ukrepe, ki jih bo izvedla turška vlada z namenom izpolniti koebenhavske pogoje. Z Nacionalnim programom je Turčija še enkrat pokazala svoja prizadevanja za vstop k EU ter se zavzela za pospešitev reformnega procesa, ki se je sicer že začel, vendar pa je bilo napredovanje zelo počasno (Aybey 2004, 33).

Pospešitev in velik preboj za odnose med Turčijo in EU je prinesla zmaga stranke AKP na volitvah leta 2002. AKP je s pomočjo dosežene večine v parlamentu sprožil proces reform skozi usklajevanje in sprejemanje t. i. harmonizacijskih paketov za odpravo pomanjkljivosti pri izpolnjevanju koebenhavskih meril. Reforme so predstavljale pomembne pravne in administrativne spremembe, ki jih je pospešila stranka AKP predvsem v prvih dveh letih po prevzemu oblasti. Končni cilj sprejetja reform pa je AKP videl v uradnem začetku pogajanja z EU. Do leta 2005 je AKP sprejel nov civilni zakonik, osem harmonizacijskih paketov ter nov kazenski zakonik (Eliçin 2011, 108).

4.3.1 Novi civilni zakonik

Novembra 2001 so v Turčiji sprejeli novi civilni zakonik, s katerim so skušali vzpostaviti enakopravnost med spoloma in v zakonu. Zakonik je začel veljati januarja leta 2002. Izpostaviti pa je potrebno, da je sprejetje novega civilnega zakonika pomenilo velik premik v razmišljanju in pripadnosti Turčije evropskim družbenim načelom, saj je v Turčiji veljala

prevlada moške kulture zlasti v zadevah, povezanih z družino. Civilni zakonik je pomenil velik korak naprej za pravice žensk in enakopravnost spolov (Bac 2005, 23).

Novi civilni zakonik je poleg razširjenih pravic enakosti spolov in materinih ter otrokovih pravic uvedel tudi bistvene izboljšave za zagotavljanje enakih pravic in dolžnosti v zakonskem življenju partnerjev. Ženskam pa je bila dovoljena tudi ločitev v primeru, da je mož zagrešil prešuštvo (EK 2002, 40). Tako je bila v 124. členu zapisana nova minimalna legalna starost, pri kateri je bila dovoljena poroka, in sicer 18 let za oba spola; prej je namreč veljala starost za moškega 17 in za žensko 15 let. 173. člen je dovoljeval ločitev in ponovno uporabo dekliškega priimka za ženske. V 152. členu je bil ukinjen koncept glave družine, zamenjali so ga z definicijo, da oba zakonca skupaj skrbita za gospodinjstvo. Prav tako sta bila termina 'mož' in 'žena' zamenjana z 'zakonca', kar je prispevalo k enakopravnosti spolov. 154. člen, v katerem je bilo zapisano, da moški skrbi za zakon in je glava družine, je bil ukinjen (Ministrstvo za zadeve EU Republike Turčije 2002, 1–2). Civilni zakonik je na področju otrokovih pravic v 182. členu uvedel koncept interesov oz. zaščite otroka v primeru ločitve zakoncev. 282. člen pa je odpravil diskriminacijo med pravnim statusom zakonskih in zunajzakonskih otrok (EK 2002, 40).

V poročilu EK 2002 pa je bila izražena kritika na področju dela mladoletnih oseb, saj je še vedno bilo dovoljeno otroško delo, kritika na področju omejitev delovanja sindikatov ter še vedno aktivna zakonodaja, ki je omogočala milejše kazni za kazniva dejanja, kot je umor iz časti (EK 2002, 45).

4.3.2 Osem harmonizacijskih paketov

4.3.2.1 Prvi harmonizacijski paket

Prvi harmonizacijski paket reform oz. tudi paket 34 ustavnih sprememb je Turčija sprejela 3. oktobra 2001. Amandmaji niso bili vezani samo na politične pravice, ampak so bile razširjene tudi pravice na socialno-ekonomskem področju (Bac 2005, 21). 159. člen Kazenskega zakonika je znižal zaporno kazen s 6 na 3 leta za osebe, ki so žalile turškost in elemente države. Dopolnilo k 312. členu Kazenskega zakonika pa je ukinilo globe, ki so bile predpisane za hvaljenje kaznivega dejanja, pozivanje k nespoštovanju zakonov ali hujskanju k sovraštvu na rasni, verski ali ozemeljski osnovi (Ministrstvo za zunanje zadeve Republike Turčije 2007, 5). Na podlagi 312. člena je bil leta 1999 Erdoğan obsojen na desetmesečno zaporno kazen,

saj je sodišče v njegovi izjavi »Mošeje so naše vojašnice, minareti pa naši bajoneti, verniki pa vojska« ocenilo, da širi versko nestrpnost (Yavuz 2009, 67).

26. člen Ustave, ki je zadeval prepoved uporabe neturških jezikov, je bil spremenjen; tako je bil koncept »z zakonom prepovedanega jezika« izbrisan iz besedila, kar je povzročilo spremembe v svobodi tiska in po novem je bila dovoljena tudi uporaba neturškega jezika (Gönenç 2004, 102). Dopolnila iz leta 2001 so prinesla tudi zaščito pravic in svoboščin; v skladu z revidiranim 36. členom Ustave je bilo vključeno načelo poštenega sojenja z zakonitimi sredstvi in postopki (Gönenç 2004, 106). 41. člen turške Ustave iz leta 1982 »Družina je temelj turške družbe in temelji na enakosti med zakoncema.« je bil dopolnjen in je na novo opredelil družino kot entiteto, ki temelji na enakosti med zakoncema. V skladu z dopolnilom k 118. členu je bilo povečano število civilnih članov NVS (Gönenç 2004, 107).

4.3.2.2 Drugi harmonizacijski paket

Drugi paket sprememb je Turčija sprejela 26. marca 2002 in je prinesel spremembe pri liberalizaciji zakonov, ki zadevajo tisk in odpravo predvajanja TV in radijskih oddaj v jezikih, ki so bili s prvim harmonizacijskim paketom prepovedani z zakonom. Paket je uvedel tudi nova določila, ki so bila določena kot smernice Nacionalnega programa, kot so svoboda misli in izražanja, preprečevanje mučenja, krepitev demokracije in civilne oblasti, zasebnost individualne pravice, nedotakljivost stanovanja, svoboda združevanja, gibanja in prebivanja in enakost med spoloma (Halle 2013, 183). Tako je dopolnilo k 13. členu Zakona o javnih uslužbencih določilo plačilo odškodnine za javne uslužbenca, ki so bili krivi mučenja oziroma slabega ravnanja (EK 2002, 29). 4. člen Zakona o združenjih je odpravil stalno prepoved združevanja ljudi, ki so bili obsojeni v določenih kaznivih dejanjih, vendar pa je dopolnjeni člen vseboval določilo, da morajo združenja pri svojih uradnih zadevah uporabljati turški jezik. 21. člen je razširil pravice javnih organizacij do organiziranja srečanj in demonstracij (Zihnioğlu 2013, 143). Dopolnila v 26. in 28. členu Zakona o tisku so odpravila omejitve pri uporabi različnih jezikov, narečij in govorov v vsakdanjem življenju državljanov ter razširila obseg svobode misli in izražanja ter svobode tiska. S 67. členom Ustave je bila revidirana volilna pravica, pravica do izvolitve in vključenosti v politično dejavnost, dopolnila pa so uvedla izboljšanje izvajanja demokratičnih pravic in svoboščin (Svet Evrope 2002, 40).

4.3.2.3 Tretji harmonizacijski paket

Tretji paket je bil sprejet 9. avgusta 2002 in je med sprejetimi dopolnili vseboval umik smrtne kazni v času miru, možnost radijskega in televizijskega oddajanja v kurdskem jeziku ter več svobode za nemuslimanske verske manjšine (EK 2002, 18). V turški pravni sistem so bila dodana določila, ki so dopustila ponovno sojenje v primeru obsodb v civilnih in kazenskih zadevah (EK 2002, 22). V skladu s Protokolom št. 6 Evropske konvencije o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin je bila ukinjena smrtna kazen le v času miru, medtem ko je smrtna kazen še vedno bila dovoljena v času vojne in neposredne vojaške nevarnosti. V tem obdobju so razpravljali o primeru Öcalana, ki mu je bila z novim dopolnilom smrtna kazen spremenjena v dosmrtni zapor brez možnosti oprostitev (EK 2002, 28). Že drugič pa so dopolnili 159. člen Kazenskega zakonika, »žaljenje države«, s katerim so obseg določili na način, da kritiziranje institucij ni bilo več predmet kaznovanja, če ni bilo namenjeno žalitvi ali zasmehovanju teh institucij. Tretji harmonizacijski paket je tudi dodatno spremenil Zakon o tisku, v katerem so zaporne kazni za kazniva dejanja, povezana z tiskom, spremenili v kazen z visoko globo (EK 2002, 32). Zakon o visokem odboru za avdio-vizualne medije je bil dopolnjen in je dopuščal predvajanje oddaj v različnih jezikih in narečjih, ki so jih turški državljani tradicionalno uporabljali v vsakdanjem življenju (EK 2002, 34).

4.3.2.4 Četrty harmonizacijski paket

Leta 2002 je na splošnih volitvah v Turčiji prepričljivo zmagala stranka AKP, kar jim je omogočilo vzpostavitev večinske vlade. Četrty harmonizacijski paket je bil prvi paket, sprejet s strani nove večinske koalicije AKP, in sicer 3. decembra 2002 (Bac 2005, 24).

2. člen Zakona o kazenskem pregonu javnih uslužbencev in zaposlenih v javni upravi je ukinil postopek kazenskega pregona javnih uslužbencev za obtožbe mučenja in slabega ravnanja (Ministrstvo za zunanje zadeve Republike Turčije 2007, 10). Dopolnitev kazenskega zakonika v 243. členu, ki je zadeval mučenje, in 245. členu, ki je zadeval slabo ravnanje, je preprečila, da bi bile zaporne kazni za mučenje in slabo ravnanje odložene ali spremenjene v globe (EK 2003, 26). Z dopolnitvijo 316. člena Zakona o kazenskem postopku se je dodatno okrepilo pravico do obrambe in zagotovilo, da se pisno stališče glavnega javnega tožilca sporoči osumljencu ali njegovemu odvetniku (Ministrstvo za zunanje zadeve Republike Turčije 2007, 10). Dopolnjen je bil dekret 430, ki je v provincah, v katerih je veljalo izredno stanje,

dovoljeval, da se je pripornike spustilo iz zapora in za obdobje deset dni vrnilo pod policijski nadzor. Obdobje desetih dni je bilo spremenjeno na štiri dni (EK 2003, 26). Četrty paket reform je omogočil obtožencem pod pristojnostjo DVS in tudi drugim obtožencem dostop do odvetnika takoj po prijettu (prav tam). Z dopolnilom 15. člena Zakona o tisku so zaščitili lastnike revij in časopisov, urednike in pisatelje pred prisilo o razkritju svojih virov (EK 2003, 30). Zakon o združenjih je bil dopolnjen in je omogočil uporabo kateregakoli jezika v neuradni korespondenci združenj ter je dovolil tudi pravnim subjektom, da postanejo člani združenj. Izraz »v vsakem jeziku, prepovedanem z zakonom« je bil izbrisan iz besedila člena. Odpravljena pa je bila tudi dolžnost posredovanja kopij dokumentacije pristojnim oblastem pred distribucijo (EK 2003, 32). Dopolnilo k 91. členu Civilnega zakonika je ukinilo postopek izdaje dovoljenja za dejavnosti tujih združenj v Turčiji s strani Sveta ministrov. Te dolžnosti so prenesli na Ministrstvo za notranje zadeve in v 92. členu poudarili, da se mednarodno sodelovanje obravnava kot koristno (Ministrstvo za zunanje zadeve Republike Turčije 2007, 11). V četrtem paketu so bile sprejete številne spremembe Zakona o političnih strankah, v okviru katerega je bila otežena razpustitev političnih strank. Kot novi kriterij razpustitve stranke so določili tripetinsko večino ustavnega sodišča. 8. člen je bil dopolnjen tako, da se pogoji za primernost, da nekdo postane ustanovni član stranke, ujemajo s pogoji za primernost, da nekdo postane član stranke (prav tam). 5. člen Zakona o kazenskih registrih pa so dopolnili tako, da so se informacije o mladoletnikih, ki so se hranile v kazenskih registrih, lahko posredovale le v določenih primerih ter v skladu z določili Konvencije o otrokovih pravicah (Ministrstvo za zunanje zadeve Republike Turčije 2007, 13).

4.3.2.5 Peti harmonizacijski paket

Le mesec dni po sprejetju četrtega paketa so 4. februarja 2003 sprejeli peti harmonizacijski paket. Paket reform zato ni bil tako obsežen, kot so bili predhodni. Vseboval je dopolnitev določb za ponovno sojenje in pravice do združevanja (Ministrstvo za zunanje zadeve Republike Turčije 2007, 13).

Dopolnila Zakona o kazenskem postopku in Zakona o civilnem postopku so bila povezana s pravico do ponovnega sojenja, ki je bila v skladu z odločitvami Evropskega sodišča za človekove pravice (ESČP). Paket je s tem omogočil, da je bila vsem rabsodbam sodišč dana možnost ponovnega sojenja v primeru kršitev (Ministrstvo za zunanje zadeve Republike Turčije 2007, 13). Možnost ponovnega sojenja se je od tedaj nanašala na vse odločitve, ki jih

je ESČP sprejel pred 3. februarjem 2003, tako da se ponovno sojenje ni nanašalo na prijateljske poravnave ali na primere, ki niso bili rešeni pred 4. februarjem 2003, med katere je spadal tudi primer prijetelega predsednika PKK Öcalana (EK 2003, 25). Peti paket je tako z dopolnili Zakona o ponovnem sojenju zagotovil njegovo takojšnjo uporabo in implementacijo (Ministrstvo za zunanje zadeve Republike Turčije 2007, 13). Dopolnilo k 82. členu Zakona o združevanju je nadomestilo zaporne kazni z globami, če je šlo za dejanja, kot so neizpolnjevanje revizijskih obveznosti, nenaznanitev lastništva nepremičnin in neizpolnjevanje pogojev za pridobitev dovoljenja za stike s tujimi združenji in organizacijami (prav tam).

4.3.2.6 Šesti harmonizacijski paket

Šesti harmonizacijski paket je bil sprejet maja 2003. Uvedel je številne pravne spremembe na področju svobode govora, pravic zapornikov, verskih pravic, boja proti terorizmu, kazenskega zakonika, DVS in Zakona o kazenskem postopku (Ministrstvo za zunanje zadeve Republike Turčije 2007, 13). Tako je dopolnjeni 16. člen Zakona o DVS ukinil določilo, ki je preprečevalo odvetnikom prisotnost med pričanjem oseb, ki so jim sodili DVS (EK 2003, 26). Turški parlament je junija 2003 ratificiral Mednarodni pakt o državljanskih in političnih pravicah ter Mednarodni pakt o ekonomskih, socialnih in kulturnih pravicah (EK 2003, 116). Po odpravi smrtne kazni v avgustu 2002 pa je sledilo tudi sprejetje in ratifikacija Protokola št. 6 k Evropski konvenciji človekovih pravic in temeljnih svoboščin. Paket je torej uskladil obstoječo zakonodajo in smrtno kazen (razen v času vojne in splošne nevarnosti) spremenil v dosmrtni zapor (EK 2003, 26). 8. člen Protiterorističnega zakona o propagandi, ki je prepovedoval »propagando proti enotnosti države«, je bil s šestim paketom ukinjen (EK 2003, 29). Prepoved oz. odložitev predvajanja je bila zožena z dopolnili Zakona o kinematografih, video in glasbenih delih, in sicer samo na prekrške, za katere se je ocenilo, da bi spodkopavali temeljne značilnosti republike in neločljivo integriteto države. Vsako upravno odločitev za odložitev ali prepoved predvajanja je moral po novih določilih v 24 urah potrditi sodnik, v nadzornem odboru pa ni bilo več predstavnikov NVS (EK 2003, 30). Razširjena je bila tudi možnost radijskega in televizijskega oddajanja v jezikih in narečjih, ki so jih uporabljali turški državljani v svojem vsakdanjem življenju, tako na nacionalne kot tudi na zasebne radijske in TV postaje (EK 2003, 31). Zakon o javnih delih je bil dopolnjen v delu, ki zadeva dovoljenja za gradnjo verskih objektov, besedo 'mošeja' so spremenili v besedno zvezo 'mesto čaščenja', tako je dopolnilo vključilo tudi cerkve in sinagoge (EK 2003, 35). Tudi kazenski zakonik je

bil dopolnjen v delu enakosti med spoloma. Ukinjen je bil 462. člen Kazenskega zakonika, ki je dovoljeval milejše kazni za umore iz časti, ostrejše kazni v skladu s Protokolom št. 6 k EKČP pa so v 453. členu predvideli za umore iz časti nezakonskih otrok (EK 2003, 36). Zakon o matičnem registru je po novem dopustil staršem poimenovanje svojih otrok po želji, če so bila le-ta v skladu z moralnimi vrednotami in niso žalila javnosti (EK 2003, 37).

4.3.2.7 Sedmi harmonizacijski paket

Sedmi paket sprememb je bil sprejet julija 2003 (Bac 2005, 26). Uvedel je nekaj temeljnih sprememb na področju delovanja, dolžnosti in sestave NVS. Dopolnilo k Zakonu o NVS je odpravilo razširjene izvršilne in nadzorne pristojnosti generalnega sekretarja NVS. Določilo, ki je pooblašalo generalnega sekretarja NVS, da v imenu predsednika in premierja izvrši vsako priporočilo NVS, je bilo ukinjeno. Ukinjena pa so bila tudi druga določila, ki so dajala NVS pravico do neomejenega dostopa do vsake civilne agencije. S tem je bila uveljavljena nova smernica, ki je definirala nove naloge Urada generalnega sekretarja NVS (EK 2003, 19). Paket je dodatno prinesel tudi spremembe v zvezi s sestanki NVS. Sprejeta je bila odločitev, da se bo NVS sestajal le enkrat na dva meseca; pred tem so se namreč sestajali enkrat mesečno. Položaj generalnega sekretarja, ki je bil tradicionalno rezerviran za vojaškega častnika, je bil z novim paketom ukinjen, tako je bilo odločeno, da bo generalni sekretar civilna oseba. Civilna oseba je mesto generalnega sekretarja NVS prvič zasedla avgusta 2004 (Bac 2005, 26).

Dopolnilo 7. člena Zakona o kazenskih postopkih je dalo prednost obravnavam za primere mučenja in slabega ravnanja, tako da so jih sodišča od tedaj jemala kot nujne primere. Za zmanjšanje tveganja nekaznovanosti so bila zaslišanja lahko opravljena tudi med poletnimi počitnicami in se niso smela odložiti za več kot 30 dni, če za to ni bilo prepričljivih razlogov (EK 2003, 26). Namen tega dopolnila je bil preprečiti sumljive zaključke preiskav in pregona primerov mučenja in slabega ravnanja (Ministrstvo za zunanje zadeve Republike Turčije 2007, 16). V sedmem paketu so ponovno dopolnili 159. člen Kazenskega zakonika za žaljenje turške države in državnih institucij. Zaporna kazen za žaljenje je bila skrajšana z enega leta na šest mesecev. Zožili so tudi obseg 169. člena Kazenskega zakonika, ki je govoril o pomoči in podpori terorističnim organizacijam, tako da so odpravili določila, ki so sankcionirala dejanja, ki so na katerikoli način olajšala delovanje terorističnih organizacij. Dopolnila k 7. členu Protiterorističnega zakona je izraz 'teroristične metode' zamenjal z besedno zvezo 'zatekanje k

nasilju ali drugim terorističnim sredstvom' (EK 2003, 30). Dopolnilo k 2. členu Zakona o učenju tujih jezikov je zagotovilo, da se lahko učenje različnih jezikov in narečij, ki so jih turški državljani tradicionalno uporabljali v vsakdanjem življenju, izvaja tudi v izobraževalnih ustanovah, ki so izvajale obstoječe jezikovne tečaje (Ministrstvo za zunanje zadeve Republike Turčije 2007, 17). Dopolnilo k 11. členu Zakona o sodnih postopkih na vojaških sodiščih je odpravilo sodbe, povezane s kaznivimi dejanji, kot so napeljevanje vojakov k upiranju in neposlušnosti, odvrčanje javnosti od vojaške dolžnosti ter oporekanje pristojnosti vojaškim sodiščem, če so ta dejanja zagrešili civilisti (prav tam).

4.3.2.8 Osmi harmonizacijski paket

AKP je osmi paket ustavnih reform, ki je vseboval 10 amandmajev k ustavi, ukinitvev DVS, ustavno varovanje svobode novinarjev in najpomembnejšo spremembo, to je prevlado mednarodnih pogodb nad domačo zakonodajo, sprejelo 7. maja 2004 (Bac 2005, 26).

Spremenjeni 90. člen Ustave je vpeljal načelo prevlade mednarodnih in evropskih pogodb, ki jih je ratificirala Turčija, nad domačo zakonodajo (EK 2004b, 24). V 90. členu je bilo po novem zapisano: »Če mednarodne pogodbe o temeljnih pravicah in svoboščinah, ki so pravočasno vstopile v veljavo, ter državni zakoni vsebujejo protislovne določbe o istem subjektu, prevladajo določila mednarodnega prava« (Ministrstvo za zunanje zadeve Republike Turčije 2007, 5). Kot del paketa ustavnih dopolnil so bila ukinjena državna varnostna sodišča. Jurisdikcija nad večino kaznivih dejanj je bila prenesena na novoustanovljena regionalna sodišča za hude zločine (EK 2004b, 24). Smrtna kazen je bila odpravljena skladno s Protokolom št. 13 k EKČP, ki ga je Turčija podpisala januarja 2004, v vseh okoliščinah, tudi v času vojne ali izrednih razmer. Iz obstoječe zakonodaje so bila črtana vsa preostala sklicevanja na smrtno kazen (EK 2004b, 54). Kar zadeva vojaški vpliv, pa se je v tem paketu ustavnih reform izločilo predstavnika vojske iz turškega odbora za cenzuro (Bac 2005, 26).

4.3.3 Novi kazenski zakonik

Novi kazenski zakonik je turški parlament sprejel 26. septembra 2004 tik pred izdajo letnega poročila EK. Spremembe so se nanašale predvsem na kaznovanje zatiranja in nasilje nad ženskami in pa tudi na ostrejšje kazni za umore iz časti (Bac 2005, 27). Po novem kazenskem zakoniku so morali biti storilci umorov iz časti obsojeni na dosmrtno ječo, testi nedolžnosti žensk so bili prepovedani brez naloga sodišča, spolni napad zakonca nad partnerjem pa se je

začel obravnavati kot kaznivo dejanje (EK 2004b, 55). Novi kazenski zakonik je vseboval več kot 30 dopolnil za povečanje enakosti med spoloma ter zaščito spolnih in telesnih pravic žensk in deklet, tako je bila v 102. členu razširjena definicija posilstva (Arat 2007, 210).

Po Bacu (2005, 28) tudi novi kazenski zakonik še vedno ni odseval enakosti med spoloma v turški družbi kljub izbrisu pravnih omejitev neenakosti iz zakonika. Avtor namreč trdi, da se bo enakost med spoloma vkoreninila le po potrebnem dolgoročnem socializacijskem procesu transformacije turške družbe (prav tam).

4.4 Začetek pristopnih pogajanj

Na zasedanju ES v Koebenhavnu leta 2002 so v zaključku predsedstva ES³³ sklenili, »da bo Evropska unija, če Evropski svet decembra 2004 na podlagi poročila in priporočila Komisije odloči, da Turčija izpolnjuje politične kriterije iz Koebenhavna, nemudoma začela pristopna pogajanja s Turčijo« (Zaključki Evropskega sveta 2002, 5). Kot sem pokazal v podrobni analizi v prejšnjem podpoglavju, je Turčija med leti 2001 in 2004 pod vodstvom AKP sprejela osem paketov zakonskih sprememb in dopolnil k ustavi, ki je bila napisana pod vojaško vladavino leta 1982, ter nov civilni in kazenski zakonik. Spremembe so se nanašale na svobodo izražanja, pravice Kurdiv so bile bistveno izboljšane, pravice žensk in enakopravnost v zakonu so bile z novim civilnim in tudi kazenskim zakonikom utrjene. Leta 2004 je bila tudi dokončno odpravljena smrtna kazen, tradicionalni vpliv vojske v civilni družbi in na državni ravni pa je bil z novimi reformami zelo zmanjšan. Zelo pomemben korak pa je Turčija storila v zadnjem, osmem harmonizacijskem paketu, ko je vso domačo zakonodajo podredila mednarodnim pogodbam. EK je tako v svojem priporočilu o napredku Turčije 6. oktobra 2004 zapisala, »da Komisija v luči splošnega napredka reform in če bo Turčija uveljavila manjkajočo zakonodajo, meni, da Turčija zadostno izpolnjuje politične kriterije, in priporoča, da se začnejo pristopna pogajanja«.³⁴ Dva meseca po tem priporočilu se je 16. in 17. decembra 2004 v Bruslju sestal ES. ES je v svojem sklepu,³⁵ prav tako kot Komisija v svojem priporočilu, »pozdravil odločilen napredek, ki ga je Turčija dosegla v svojem daljnosežnem procesu reform, in izrazil zaupanje glede nadaljevanja tega procesa«

---

³³ Zaključki Evropskega sveta v Koebenhavnu – *European Council in Copenhagen, Conclusions of the Presidency*. 2002. Sprejeti 12.–13. decembra.

³⁴ Priporočilo Evropske Komisije o napredku Turčije za pristop – *recommendation of the European Commission on Turkey's progress towards accession*, COM(2004) 656, sprejeto v Bruslju 6. oktobra 2004.

³⁵ Zaključki Evropskega sveta v Bruslju – *European Council in Brussels, Conclusions of the Presidency*. 2004. Sprejeti 16.–17. decembra.

(Zaključki Evropskega sveta 2004, 5) ter »pozdravil odločitev Turčije, da podpiše Protokol o prilagoditvi Sporazuma iz Ankare, ki upošteva pristop desetih novih držav članic« (prav tam). Ob vseh ugotovitvah so predsedniki držav in vlad držav članic EU sprejeli naslednjo izjavo, ki je Turčiji določila datum za pristopna pogajanja:

Evropski svet je ugotovil, da Turčija tako v luči prej omenjenega kot tudi v luči poročila in priporočila Komisije v zadostni meri izpolnjuje kopenhagenska politična merila za začetek pristopnih pogajanj, pod pogojem da uveljavi ta posebna zakonodajna besedila. Komisijo je pozval, naj Svetu predstavi predlog okvira za pogajanja s Turčijo na podlagi, opredeljeni v odstavku 23. Zaprošil je za soglasje Sveta k temu okviru, tako da bi se pogajanja lahko začela 3. oktobra 2005 (Zaključki Evropskega sveta 2004, 6).

Turška vlada je morala pred sprejetjem pogajalskega okvirja podpisati Protokol o prilagoditvi Sporazuma iz Ankare, ki bi razširil vse sprejete dogovore tudi na vseh deset novih članic, ki so se pridružile EU leta 2004, med njimi pa je bil tudi Ciper, ki ga Turčija do takrat zaradi nerešenih vprašanj ni priznala. Turčija je Dodatni protokol podpisala 27. julija 2005, vendar je po podpisu podala enostransko izjavo k temu Protokolu, v kateri je zapisala, da podpis ne pomeni priznanja Republike Ciper. Ta izjava pa je sprožila burne reakcije držav članic EU. Francija je izjavila, da ni sprejemljivo začeti pogovorov s Turčijo, ki ne priznava vseh polnopravnih članic držav EU. V Nemčiji je bil s strani bodoče kanclerke Angele Merkel celo predlagan koncept privilegirane partnerstva, ki bi nadomestilo polnopravno članstvo. Turčija je vsem predlogom, ki niso vodili h končnemu cilju polnopravnega članstva, nasprotovala. Zato je bil tik pred sprejetjem pogajalskega okvirja, ki je bil pogoj za začetek pogajanj, dosežen kompromis, ki je omogočil otvoritev pogajanj med EU in Turčijo 3. oktobra 2005 (Beširević 2005, 1). V Pogajalski okvir³⁶ je bila tako prvič v zgodovini širitve dodana izjava, in sicer da bodo »ta pogajanja odprt proces; njegovega izida ni mogoče zagotoviti vnaprej« (Pogajalski okvir 2005, 1) in da Komisija ob nespoštovanju zahtev, na katerih temelji EU, lahko »na svojo lastno pobudo ali na zahtevo tretjine držav članic predlaga začasno prekinitve pogajanj in predloži pogoje za njihovo morebitno nadaljevanje« (Pogajalski okvir 2005, 2).

Prvi korak po začetku pogajanj je bil *screening* oz. analiza pregleda usklajenosti turške zakonodaje s predpisi EU, ki je bila dokončana 13. oktobra 2006. Na številnih usklajevalnih sestankih so sodelovali tako turški predstavniki kot tudi predstavniki EU, kjer so primerjali 33 poglavij evropskega pravnega reda s turško zakonodajo, in predlagali spremembe, ki jih je

---

³⁶ Pogajalski okvir za Turčijo – *Negotiating Framework for Turkey*. 2005. Sprejet v Luksemburgu 3. oktobra 2005 s strani Evropske komisije.

bilo potrebno spremeniti, da bi ustrezali pravilom EU. V zaključku je EK pripravila *screening* poročilo za vsako poglavje posebej (Akçakoca 2006, 12). V poročilu EK za leto 2006 so v poglavju 25. Znanost in raziskave zapisali, da »ob upoštevanju ukrepov, ki jih je Turčija sprejela na področju mobilnosti raziskovalcev, znanosti in družbe, ter ukrepov v okviru akcijskega načrta 3 % BDP za znanost in tehnologijo, je Turčija že dobro vključena v evropsko raziskovalno področje« (EK 2006a, 65). Že pri vprašanju odprtja poglavja 25. z naslovom Znanost in raziskave, pri katerem je bilo pričakovati najmanj težav zaradi usklajenosti s pravnim redom, se je nakazalo, da bo pot Turčije k sprejemanju pravnega reda EU skozi usklajevanje in odprtje pogajalskih poglavij težka in dolgotrajna. Poglavje 25, ki so ga uradno odprli in takoj preliminarno zaprli 12. junija 2006, je bilo deležno iskanja kompromisov predvsem zaradi nasprotovanja Republike Ciper, ki je zaradi nerešenih vprašanj z priznanjem celotne republike grozila celo z vetom (Akçapar 2007, 15).

EK je 29. novembra 2006 izdala oceno o pristopnih pogajanjih s Turčijo. Priporočilo Komisije se je glasilo, da Turčija še vedno ni implementirala Dodatnega protokola k Pogodbi iz Ankare, ki bi carinsko unijo razširil na nove članice EU, in s tem ni izpolnila svojih obveznosti do Republike Ciper, za katero bi morala odpreti svoja letališča in pristanišča skladno s Protokolom (EK 2006b, 1. točka). Predlagali so, da ES na pristopni konferenci ne sprejme nikakršnih ukrepov glede odprtja novih poglavij. Na prvi pristopni konferenci ES za Turčijo³⁷ 11. decembra 2006 so upoštevali ugotovitve Komisije in zgodil se je najslabši možni scenarij za Turčijo. Ker je ES ugotovil, da Turčija še vedno ni v celoti ratificirala Dodatnega protokola k Sporazumu iz Ankare, so se odločili, da bodo začasno zamrznili odpiranje novih osmih poglavij³⁸ *acquis*-ja in tudi da nobenega poglavja, ki je že ali bo odprto, ne bo mogoče zapreti, dokler Komisija ne bo potrdila, da je Turčija v celoti začela izvajati obveznosti Dodatnega protokola (Sklep prve pristopne konference 2006, 8–9). Leta 2007 so bile tri pristopne konference za Turčijo in na vseh treh so izpostavili, da se bodo pogajalska poglavja lahko zaprla le ob popolnem izvajanju Dodatnega protokola. Na drugi pristopni konferenci³⁹ 29. marca 2007 so odprli poglavje 20. Podjetniška in industrijska politika (Sklep druge pristopne konference 2007a, 1–2). 25. junija 2007, po drugi pristopni konferenci, pa je zopet

---

³⁷ Sklepi prve pristopne konference na ministrski ravni o Turčiji – *Conclusions of the Accession Conference at ministerial level with Turkey*, sprejel Evropski svet 11. decembra 2006 v Bruslju.

³⁸ Zamrznjena poglavja so bila prosti pretok blaga, pravica do ustanavljanja in svoboda opravljanja storitev, finančne storitve, kmetijstvo, ribištvo, prometna politika, carinska unija in zunanji odnosi.

³⁹ Sklep druge pristopne konference o Turčiji – *Second meeting of the Accession Conference at deputy level with Turkey*, potekala 29. marca 2007 v Bruslju.

sledila nova blokada petih poglavij,⁴⁰ tokrat s strani Francije. Na predsedniških volitvah v Franciji je zmagal Nicolas Sarkozy, ki je bil odkrit nasprotnik vstopa Turčije v EU. Trdil je, da si Turčija ne zasluži polnopravnega članstva v EU zaradi geografskih, religijskih in kulturnih razlik, zato je podal veto na ključna poglavja za vstop v EU (Segers 2012, 16). Namesto polnopravnega članstva je predlagal privilegirano članstvo in celo napovedal referendum na državni ravni, ki bi odločal o vstopu Turčije v EU. Vse to pa je Turčiji prineslo dvome o iskrenosti EU (prav tam). Kljub zadnji blokadi Francije so na tretji pristopni konferenci⁴¹ 26. junija 2007 odprli dve poglavji, in sicer 18. Statistika in 32. Finančni nadzor (Sklep tretje pristopne konference 2007b, 1–2). Sledila je četrta pristopna konferenca⁴² 19. decembra 2007, na kateri so odprli prav tako dve poglavji, in sicer 21. Vseevropska omrežja in 28. Varstvo potrošnikov in zdravja (Sklep četrte pristopne konference 2007c, 1–2). Leta 2008 so na dveh pristopnih konferencah odprli štiri nova poglavja. Na peti pristopni konferenci⁴³ 17. junija 2008 so odprli poglavji 6. Pravo gospodarskih družb in 7. Pravo intelektualne lastnine (Sklep pete pristopne konference 2008a, 1–2). Na šesti pristopni konferenci⁴⁴ 19. decembra 2008 pa so odprli še poglavji 4. Prosti pretok kapitala in 10. Informacijska družba in mediji (Sklep šeste pristopne konference 2008b, 1–2). Leta 2009 je sta bili odprti dve poglavji. Sedma pristopna konferenca⁴⁵ je 30. Junija 2009 odprla poglavje 16. Obdavčevanje (Sklep sedme pristopne konference 2009a, 1). Na osmi pristopni konferenci⁴⁶ 21. decembra 2009 pa so še odprli poglavje 27. Okolje (Sklep osme pristopne konference 2009b, 1). Konec leta pa je ponovno sledila napoved blokade odprtja novih poglavij, tokrat s strani Cipra. Ciper je zaradi nerešenih vprašanj z Turčijo blokiral odprtje 6 poglavij,⁴⁷ od tega sta tudi dve, ki ju je blokiral ES leta 2006. Vendar v nasprotju s Francijo

---

⁴⁰ Francija je leta 2007 blokiral 5 poglavij, in sicer 11. Kmetijstvo, 17. Ekonomska in monetarna politika, 22. Regionalna politika in usklajevanje strukturnih instrumentov, 33. Finančne in proračunske določbe ter 34. Institucije (Segers 2012, 16).

⁴¹ Sklep tretje pristopne konference o Turčiji – *Third meeting of the Accession Conference at ministerial level with Turkey*, potekala 26. junija 2007 v Bruslju.

⁴² Sklep četrte pristopne konference o Turčiji – *Fourth meeting of the Accession Conference at ministerial level with Turkey*, potekala 19. decembra 2007 v Bruslju.

⁴³ Sklep pete pristopne konference o Turčiji – *Fifth meeting of the Accession Conference at ministerial level with Turkey*, potekala 17. junija 2008 v Luxembourg.

⁴⁴ Sklep šeste pristopne konference o Turčiji – *Sixth meeting of the Accession Conference at ministerial level with Turkey*, potekala 19. decembra 2008 v Bruslju.

⁴⁵ Sklep sedme pristopne konference o Turčiji – *Seventh meeting of the Accession Conference at ministerial level with Turkey*, potekala 30. junija 2009 v Bruslju.

⁴⁶ Sklep osme pristopne konference o Turčiji – *Eight meeting of the Accession Conference at ministerial level with Turkey*, potekala 21. decembra 2009 v Bruslju.

⁴⁷ Ciper je blokiral poglavja 2. Prosto gibanje delavcev, 15. Energetika, 23. Sodstvo in temeljne pravice, 24. Pravosodje, svoboda in varnost, 26. Izobraževanje in kultura ter 31. Zunanja, varnostna in obrambna politika (Insel 2013, 2).

Ciper ni blokiriral poglavij, ker bi oporekal vstopu Turčije v EU (Insel 2013, 2). Ob vseh teh dogodkih je Ministrstvo za zunanje zadeve Turčije izjavilo, »da je zaveza EU izvesti pogajanja samo na podlagi pravnega reda. Turčija je poudarjala tako med institucionalnimi stiki z EU kot tudi na srečanjih s predstavniki držav članic EU, naj se ne upočasnjuje pogajalskega procesa zaradi političnih razlogov. Turčija si bo prizadevala za oživitvev pogajalskega procesa« (Ministrstvo za zunanje zadeve Republike Turčije 1998). Na naslednji, deseti pristopni konferenci⁴⁸ 30. junija 2010 so odprli poglavje 12. Varnost živil, veterinarska in fitosanitarna politika (Deveta pristopna konferenca 2010, 1).

V letih 2011 in 2012 ni bilo niti ene pristopne konference in s tem se tudi ni odprlo niti eno novo poglavje. Zato sta 17. maja 2012 ob obisku v Ankari evropski komisar za širitev in evropsko sosedsko politiko Štefan Füle in turški minister za evropske zadeve Egemen Bağış sprejela Pozitivno agendo z namenom spodbuditve novega zagona turškega pristopa v EU. Füle je ob sprejemu Pozitivne agende poudaril, »da ne želijo z agendo zamenjati pogajanj, temveč le ohraniti proces turškega pristopanja k EU in ga podpreti ter nadaljevati pot po obdobju stagnacije, ki je bila vir razočaranja na obeh straneh« (Pozitivna Agenda 2012). Agenda je predvidela ustanovitev osmih delovnih teles, sestavljenih s strani obeh partnerjev, ki bi se ukvarjale z poglavji,⁴⁹ ki so bila blokirana, in tudi z izvajanjem političnih reform v Turčiji na področju mobilnosti in migracije, liberalizacije vizumskega režima, energije, boja proti terorizmu in skupnem delovanju v zunanji politiki (Aktar 2012, 37).

Ob zamenjavi predsednika republike v Franciji maja 2012, ko je na oblast prišel François Hollande iz vrst socialistov, je bilo pričakovati drugačen odnos to turškega vprašanja. To je bil tudi vzrok, da je Francija februarja 2013 sprostila pogajalsko poglavje 22. Regionalna politika in usklajevanje strukturnih instrumentov (Akdeniz 2013, 3). Uradno odprtje 22. poglavja bi se moralo zgoditi junija 2013, vendar je bilo odprtje preloženo s strani Nemčije do uradne objave jesenskega poročila o napredku zaradi nasilnega odziva policije na proteste v Gezi parku v Istanbulu. Protesti v Gezi parku, ki so se začeli 28. maja 2013, so bili sprva ekološke narave, saj so hoteli protestniki preprečiti pozidavo parka. Po smrti mladega fanta so se protesti razširili po vsej državi, tokrat kot protivladni protesti. Policija je proti protestnikom

---

⁴⁸ Sklep devete pristopne konference o Turčiji – *Ninth meeting of the Accession Conference at ministerial level with Turkey*, potekala 30. junija 2010 v Bruslju.

⁴⁹3. Pravica do ustanavljanja in svoboda opravljanja storitev, 6. Pravo gospodarskih družb, 10. Informacijska družba in mediji, 18. Statistika, 23. Sodstvo in temeljne pravice, 24. Pravosodje, svoboda in varnost, 28. Varstvo potrošnikov in zdravja in 32. Finančni nadzor (Aktar 2012, 37).

uporabila prekomerno silo, vodne topove in solzivec (Akdeniz 2013, 7). Pogajalsko poglavje 22. je bilo zaradi teh dogodkov odprto šele konec leta na deseti pristopni konferenci⁵⁰ 5. decembra 2013, kjer so še enkrat ponovili, da nobenega poglavja ne bo mogoče zapreti, dokler Dodatni protokol k Sporazumu iz Ankare ne bo sprejet v celoti (Sklep desete pristopne konference 2013, 1). To je bila tudi zadnja pristopna konferenca do danes (Marec 2015). Kot lahko razberemo iz tabele 4. 1, je do danes odprtih 14 poglavij, 17 poglavij je blokiranih zaradi političnih odločitev in le eno zaprto.

---

⁵⁰ Sklep desete pristopne konference o Turčiji – *Tenth meeting of the Accession Conference at ministerial level with Turkey*, potekala 5. november 2013 v Bruslju.

Tabela 4.1 Poglavlja pravnega reda

POGLAVJE PRAVNEGA REDA EU	ODPRTO	ZAPRTO	BLOKIRANO	SPROŠČENO	STATUS (2014)	OPOMBA
1. Prosti pretok blaga	-	-	11. 12. 2006	-	Malo napredka, napreden	Blokirano s strani ES
2. Prosto gibanje delavcev	-	-	8. 10. 2009	-	Brez napredka, začetna faza	Blokirano s strani Cipra
3. Pravica do ustanavljanja in svoboda opravljanja storitev	-	-	11. 12. 2006	-	Malo napredka, začetna faza	Blokirano s strani ES
4. Prosti pretok kapitala	19. 12. 2008	-	-	-	Malo napredka, zmerno napreden	-
5. Javna naročila	-	-	-	-	Ni napredka, zmerno napreden	-
6. Pravo gospodarskih družb	17. 6. 2008	-	-	-	Dobro napreden	-
7. Pravo intelektualne lastnine	17. 6. 2008	-	-	-	Malo napredka, napreden	-
8. Politika konkurence	-	-	-	-	Omejen napredek, zmerno napreden	-
9. Finančne storitve	-	-	11. 12. 2006	-	Malo napredka, napreden	Blokirano s strani ES
10. Informacijska družba in mediji	19. 12. 2008	-	-	-	Ni napredka, zmerno napreden	-
11. Kmetijstvo	-	-	11. 12. 2006 in 25. 6. 2007	-	Malo napredka, začetna faza	Blokirano s strani ES in Francije
12. Varnost živil, veterinarska in fitosanitarna politika	30. 6. 2010	-	-	-	Omejen napredek, začetna faza	-
13. Ribišтво	-	-	11. 12. 2006	-	Napredek, začetna faza	Blokirano s strani ES
14. Prometna politika	-	-	11. 12. 2006	-	Malo napredka, zmerno napreden	Blokirano s strani ES
15. Energetika	-	-	8. 12. 2009	-	Malo napredka, napreden	Blokirano s strani Cipra
16. Obdavčevanje	30. 6. 2009	-	-	-	Napredek, zmerno napreden	-
17. Ekonomska in monetarna politika	-	-	25. 6. 2007	-	Malo napredka, napreden	Blokirano s strani Francije
18. Statistika	26. 6. 2007	-	-	-	Malo napredka, napreden	-
19. Socialna politika in zaposlovanje	-	-	-	-	Malo napredka, zmerno napreden	-
20. Podjetniška in industrijska politika	29. 3. 2007	-	-	-	Dobro napreden	-

POGLAVJE PRAVNEGA REDA EU	ODPRTO	ZAPRTO	BLOKIRANO	SPROŠČENO	STATUS (2014)	OPOMBA
21. Vseevropska omrežja	19. 12. 2007	-	-	-	Dosti napredka, napreden	-
22. Regionalna politika in usklajevanje strukturnih instrumentov	5. 11. 2013	-	25. 6. 2007	12. 02. 2013	Malo napredka, zmerno napreden	Blokirano s strani Francije. Po prihodu Hollanda sprostili poglavje
23. Sodstvo in temeljne pravice	-	-	8. 12. 2009	-	Malo napredka, zmerno napreden	Blokirano s strani Cipra
24. Pravosodje, svoboda in varnost	-	-	8. 12. 2009	-	Dober napredek, zmerno napreden	Blokirano s strani Cipra
25. Znanost in raziskave	12. 6. 2006	12. 6. 2006	-	-	Dobro napreden	-
26. Izobraževanje in kultura	-	-	8. 12. 2009	-	Malo napredka, zmerno napreden	Blokirano s strani Cipra
27. Okolje	21. 12. 2009	-	-	-	Napredek, začetna faza	-
28. Varstvo potrošnikov in zdravja	19. 12. 2007	-	-	-	Malo napredka, napreden	-
29. Carinska unija	-	-	11. 12. 2006	-	Dobro napreden	Blokirano s strani ES
30. Zunanji odnosi	-	-	11. 12. 2006	-	Dobro napreden	Blokirano s strani ES
31. Zunanja, varnostna in obrambna politika	-	-	8. 12. 2009	-	Malo napredka, zmerno napreden	Blokirano s strani Cipra
32. Finančni nadzor	26. 6. 2007	-	-	-	Malo napredka, zmerno napreden	-
33. Finančne in proračunske določbe	-	-	25. 6. 2007	-	Brez napredka, začetna faza	Blokirano s strani Francije
34. Institucije	-	-	25. 6. 2007	-	-	Blokirano s strani Francije, o poglavju se ne pogaja
35. Druga vprašanja	-	-	-	-	-	O poglavju se ne pogaja

Kategorija 'Odrpto' pojasni, kdaj je bilo posamezno poglavje odprto za začetek pogajanj. Kategorija 'Zaprto' pojasni datum konca pogajanj za določeno poglavje. Kategorija 'Blokirano' pojasni, kdaj je bilo določeno poglavje zaradi določenih težav ali zahtev blokirano za pogajanja. Kategorija 'Sproščeno' pojasni, kdaj je bilo posamezno poglavje spet sproščeno za začetek pogajanj. V kategoriji 'Status' pa je pojasnjeno, kako napredujejo pogajanja in v kateri fazi se pogajanja nahajajo glede na Redno poročilo o napredku Turčije 2014.

	Poglavje je usklajeno s pravnim redom		Poglavje z malo napredka, vendar so potrebni znatni ukrepi
	Poglavje je delno usklajeno, potrebni dodatni ukrepi		Poglavje v začetnem postopku usklajevanja

Vir: Prirejeno po Sklep pristopne konference (2006, 2007, 2008, 2009, 2010, 2013) in Evropska komisija (2014a).

4.5 Reforme v času pogajanj

Upočasnitev pristopnih pogajanj je imela negativne posledice za zagon novih reform v Turčiji. Nezmožnost rešitve ciprskega vprašanja poleg nenaklonjenosti držav članic EU, kot sta Nemčija in Francija, sta se odrazili v blokadah pogajalskih poglavij. To pa je v Turčiji povzročilo dojemanje, da je EU pri obravnavanju nepravična in da želi ostati t. i. krščanski klub (Kubicek 2013, 3). Vse to pa je povzročilo obračanje vladajoče stranke AKP navznoter (v domači prostor) z namenom krepitev njene politične moči. Na volitvah 2007 in 2011 je stranka prejela še več glasov kot na prejšnjih. Rezultat česar je bil zastoj zagona reform (prav tam).

Če je Redno poročilo o napredku iz leta 2004 Turčijo pohvalilo za pomemben in precejšen napredek na številnih področjih ter velike korake pri doseganju boljše implementacije reform (EK 2004b, 15), pa lahko po letu 2005 zasledimo več kritiziranja Turčije s strani EU. Poročilo o napredku je v letu 2008 izpostavilo pomanjkljivosti na številnih področjih, kot so človekove pravice, svoboda izražanja, korupcija, enakost med spoloma, in tudi razočaranje, da vlada po volilni zmagi 2007 ni uveljavila doslednega in celovitega programa političnih reform (EK 2008, 7–27). Evropska komisija je v Rednem poročilu o napredku leta 2009 navedla številna področja, na katerih je Turčija zaostajala za standardi EU; ta področja so bila: podpiranje manjšinskih jezikov, pravila glede političnih strank, korupcija, pravice sindikatov, diskriminacija homoseksualcev, prepovedi spletnih strani, uporaba protiterorističnega zakona proti Kurdom, enakosti med spoloma. Sledilo je mnenje, da je bilo le malo napredka pri implementaciji prejšnjih reform (EK 2009, 8–10). Po referendumu iz leta 2010, na katerem so Turki odločali o ustavnih spremembah, se je po dolgih letih spet začela reformna pot Turčije, v kateri je tudi EU prepoznala napredek v pogajalskem procesu (Morelli 2010, 15).

4.5.1 Ustavni referendum 2010

Turški parlament je aprila 2010 začel razpravo o spremembah ustave, ki jih je predlagala vlada pod vodstvom Erdoğana. Že septembra 2010 so volivci z 58 % glasov potrdili paket s 26 amandmaji spremembe ustave iz leta 1982 (Bâli 2012, 308). To je pomenilo pomemben korak v smeri izboljšave temeljnih pravic, demokratičnosti, pravosodnega sistema in večjega civilnega nadzora nad vlado. Rezultati referenduma pa so pokazali zavezo prebivalcev Turčije h končanju vpliva t. i. varuhinje vojske, saj je bil odstotek volivcev, ki so volili v prid

ustavnih sprememb višji od volilne baze stranke AKP. Tudi EU je pozdravila napoved in odobritev ustavnih sprememb (Báli 2012, 309). V nadaljevanju bom predstavil spremembe členov ustave.

Amandma 10. člena bi skladno z Listino o temeljnih pravicah EU uvedel pozitivno diskriminacijo za določene kategorije oseb. Členu se je namreč dodal stavek, »da se dodatni ukrepi, ki so potrebni za otroke, starejše, invalide, vdove in sirote, kot tudi invalide in veterane, ne štejejo kot nasprotje načela enakosti« (Bölme 2010, 9).

Amandma k 20. členu se je nanašal na varstvo osebnih podatkov, saj bi se po novem podatki lahko pridobili le z dovoljenjem posameznika ali v izjemnih okoliščinah. K 20. členu se je dodal naslednji stavek: »Vsakdo ima pravico zahtevati varstvo svojih osebnih podatkov /.../ biti o njih obveščen, imeti dostop do teh informacij in pravico zahtevati popravo in brisanje teh informacij. Osebni podatki se obdelujejo v skladu s pogoji, ki jih predvideva zakon, ali z izrecnim soglasjem osebe« (Bölme 2010, 9).

Amandma k 23. členu je uvedel strožje pogoje za omejevanje svobode gibanja. Poved »Pravica državljana, da zapusti državo, se lahko omeji na podlagi državljanskih dolžnosti, kazenske preiskave ali pregona« se zamenja s »Pravica državljana, da zapusti državo, se lahko omeji samo s sodnikovo odločitvijo, ki temelji na kazenskem pregonu ali kazenskih postopkih« (Bölme 2010, 10).

Amandma k 41. členu je skladno z mednarodnimi standardi in standardi EU okreпил ustavno zaščito otrokovih pravic. Dodatek k 41. členu se je glasil, da »ima vsak otrok pravico do ustreznega varstva in oskrbe ter pravico imeti in ohranjati stike s starši, razen če je to izrecno v nasprotju z njegovimi interesi. Država mora sprejeti ukrepe za zaščito otroka proti kakršnikoli vrsti zlorab in nasilja« (Bölme 2010, 10).

Amandmaji k 51., 53. in 54. členu so, skladno s priporočili EU, ukinili posamezne omejitve glede pravice do sindikalnega organiziranja, pravice do stavke in pravice do kolektivnega pogajanja tako za javni kot tudi zasebni sektor ter razširili pravice sindikatov. Amandma k 51. členu je ukinil četrti odstavek, ki se je glasil: »Članstva v več kot enem delavskem sindikatu, istočasno in v isti panogi, ni mogoče pridobiti«. V 53. členu so dodali stavek, da »/i/majo

državni uradniki in drugi javni uslužbenci pravico skleniti kolektivno pogodbo«. Amandma k 54. členu pa je razširil pravice sindikatov. Ukinjena sta bila tretji odstavek »Za škodo na delovnem mestu med stavko je odgovoren sindikat.« in sedmi odstavek »Prepovedane so politično motivirane stavke, solidarnostne stavke in kakršno koli zaviranje delovnega procesa.« (Bölme 2010, 10–12).

Amandma k 74. členu je zagotovil ustavno podlago za ustanovitev neodvisnega varuha človekovih pravic in pravico dostopa do informacij. V člen so dodali stavek, da »/i/ma vsakdo pravico do informacij in obrniti se na varuha človekovih pravic« (Bölme 2010, 13).

Amandma k 84. členu je skladno z načeli EKČP in sodno prakso ESČP razveljavil odvzem statusa poslancem, katerih dejanja so povzročila zaprtje stranke. Brisal se je peti odstavek 84. člena, ki se je glasil: »Članstvo poslanca, čigar izjave ali dejanja so povzročila trajno razpustitev njegove stranke in so navedena v pravnomočni sodbi ustavnega sodišča, preneha veljati na dan pravnomočne odločitve in objave v uradnem listu« (Bölme 2010, 14).

Amandma k 94. členu je spremenil dolžino mandata uradnega govorca parlamenta. Tretji odstavek 94. člena, ki se je glasil: »Mandat /uradnega govorca parlamenta,/ izvoljenega v prvem krogu, je dve leti in tistega izvoljenega v drugem krogu tri leta« se spremeni v »Mandat /uradnega govorca parlamenta,/ izvoljenega v prvem krogu, je dve leti in tistega izvoljenega v drugem krogu se nadaljuje do konca mandata parlamenta« (Bölme 2010, 15).

Amandmaji k 125., 145., 156. in 157. členu ter ukinitve 15. člena ustave so se navezovali na vojaško pravo. Amandma k 125. členu je dovoljeval revizijo odločitve postopka vrhovnega vojaškega sveta. K drugemu odstavku se je dodal stavek: »Dovoljene so pritožbe zoper odločitve Vrhovnega vojaškega sveta, razen v primerih postopkov odločitev o postopku napredovanja in upokojitve zaradi pomanjkanje kadrov« (Bölme 2010, 16). Pristojnost vojaških sodišč so spremenili v 145. členu, v katerem je bilo zapisano, da »so vojaška sodišča pristojna le za obravnavo zadev glede prekrškov vojaških oseb, /.../ kazniva dejanja zoper varnosti države, ustavne ureditve in delovanje države se obravnava na civilnem sodišču. Civilnim osebam pa se ne sme več soditi na vojaških sodiščih, razen v času vojne« (Bölme 2010, 18). Iz besedila 156. člena »Organizacija in delovanje visokega vojaškega pritožbenega sodišča, kot tudi disciplinske in kadrovske zadeve svojih članov, se uredi z zakonom v skladu

z načeli neodvisnosti sodišč in zahtevami vojaške službe« se je črtal zadnji del »in zahtevami vojaške službe« (Bölme 2010, 22). Prav tako pa se je iz besedila 157. člena »Organizacija in delovanje vojaškega upravnega sodišča s svojimi postopki in disciplinskimi zadevami se urejata z zakonom, skladno z načeli neodvisnih sodišč in zahtevami vojaške službe« črtal zadnji del »in zahtevami vojaške službe« (Bölme 2010, 23). 15. člen, ki je članom NVS in vsem, ki so sodelovali v vojaškem udaru leta 1980, zagotavljal imuniteto pred kazenskim in finančnim pregonom, je bil ukinjen (Bölme 2010, 26).

Amandmaji k 146., 147., 148. in 149. členu so se navezovali na delovanje ustavnega sodišča. Amandma k 146. členu je povečal število članov ustavnega sodišča iz 11 na 17, od katerih bi jih 14 predlagal predsednik, ki je v preteklosti lahko predlagal le tri, štiri člane pa bi izvolil parlament. Tako bi lahko predsednik po novem lahko predlagal tri sodnike iz sodniških vrst, dva iz državnega sveta, enega člana iz vojaškega pritožbenega sodišča, enega člana iz vojaškega upravnega sodišča, tri člane iz akademskih vrst ter štiri člane iz višjih administrativnih vrst, kot so odvetniki in prvostopenjski sodniki. Vsi člani morajo biti stari najmanj 45 let z dvajsetletnimi delovnimi izkušnjami, mandat sodnikov pa traja 12 let in ponovna izvolitev ni mogoča (Bölme 2010, 19). Sprememba, ki so jo dodali k 147. členu, se je nanašala na dolžino mandata: »Član ustavnega sodišča je izvoljen za dobo 12 let, /.../ član ne sme biti ponovno izvoljen, /.../ član se mora upokojiti pri 65 letih starosti« (Bölme 2010, 20). Amandma k 148. členu je uvedel pravico do individualne pritožbe na ustavno sodišče: »Vsakdo, ki trdi, da mu je bila s strani javnih organov kršena njegova temeljna pravica ali svoboda, zagotovljena z ustavo ali EKČP, se lahko obrne na ustavno sodišče, po tem ko so bila vsa pravna sredstva izčrpana« (Bölme 2010, 20–1). Amandma k 149. členu se je nanašal na pristojnosti ustavnega sodišča; parlament, predsednik in Svet za visoko šolstvo nominirajo ustavne sodnike, ki bodo delovali v dveh zbornicah in generalni skupščini. Odločitve se bo sprejemalo z absolutno večino. Individualne pritožbe se bodo reševale v dveh zbornicah, medtem ko bodo pristojnosti generalne skupščine v primerih, ki so povezani s političnimi zadevami (Bölme 2010, 21).

Amandma k 159. členu je določal prestrukturiranje vrhovnega sveta sodnikov in tožilcev. Število članov v upravnem odboru vrhovnega sveta se je povečalo s sedem na 22 rednih in 12 nadomestnih članov. Štiri člane imenuje predsednik države. Plenarno zasedanje kasacijskega sodišča imenuje po tri redne in tri nadomestne člane. Dva redna in dva nadomestna člana

imenuje plenarno zasedanje državnega sveta. Enega rednega in enega nadomestnega člana imenuje plenarno zasedanje Akademija prava. Sedem rednih in štiri nadomestne člane izberejo sodniki in javni tožilci iz vrst prvostopenjskih sodnikov. Tri redne in dva nadomestna člana pa izberejo sodniki in javni tožilci iz vrst upravnega sodstva. Dopolnila k ustavi so omogočila sodno preverjanje odločitev visokega sveta o opustitvi članov sodstva iz poklica. Sodni inšpektorji, ki so odgovorni za oceno delovanja sodnikov in tožilcev, pa bi sedaj poročali Visokemu svetu in ne več Ministrstvu za pravosodje, z namenom preprečiti politični vpliv ministrstva (Bölme 2010, 24–5).

4.5.2 Pet paketov sodnih reform

Prvi reformni sodni paket je bil odobren 31. marca 2011 kot Zakon številka 6217, z namenom pospešitve delovanja sodnih služb, zagotavljanja pravičnosti ter učinkovitega in ekonomičnega upravljanja (Ministrstvo za zadeve EU Republike Turčije 2011). Z reformami se je zmanjšala obremenjenost prvostopenjskih sodišč, kar je bilo doseženo z dekriminalizacijo določenih kaznivih dejanj, za katera je bila po novem predpisana denarna kazen. Uvedli so plačilo sodnih stroškov za vlagatelje pritožb na sodišča ter del pooblastil za izdajanje potrdil o dedovanju prenesli s sodišč na notariate (EK 2011, 17).

Še istega leta je bil 26. avgusta sprejet drugi paket sodnih reform. Reforma je bila povezana s strukturo Ministrstva za pravosodje in ureditvijo upravnih sodnih organov (Karakaya 2013, 9). Na Ministrstvu za pravosodje je bil z reformo ustanovljen Oddelek za človekove pravice, ki je pričel delovati po sodbah ESČP. Za učinkovitejše opravljanje dela pa je bil podpisan tudi protokol o sodelovanju med Ministrstvom za pravosodje in Ministrstvom za zunanje zadeve (Ministrstvo za zadeve EU Republike Turčije 2012a, 15).

Namen tretjega paketa reform, ki je bil pripravljen v skladu z EKČP in je stopil v veljavo 5. julija 2012, je bil krepitev demokratizacije in zmanjšanje obremenitve sodstva s pospešitvijo postopkov, ki je vodilo v hitrejšo obravnavo. Tako je bila z uveljavitvijo paketa dovoljena možnost suspenza izvršitve kazni za kazniva dejanja, storjena preko tiska ali drugih načinov izražanja, to pa je prineslo večjo svobodo izražanja. Prav tako se je brisal člen protiterorističnega zakona, ki je sodnikom dovoljeval prepoved izdaje časopisja in drugih publikacij (Ministrstvo za zadeve EU Republike Turčije 2012b). Paket je tudi ukinil sodišča za hude prekrške in odpravil pravico sodišč do določanja časovnih omejitev za obtožene in

tožilcev v kontekstu sodnih procesov, kar je vodilo v padec števila pridržanj pred sojenjem (Ministrstvo za zadeve EU Republike Turčije 2012a, 16).

Četrty paket sodnih reform je stopil v veljavo 11. aprila 2013. Namen Ministrstva za pravosodje je bil izboljšava standardov človekovih pravic, ki je bila posledica sodb ESČP, zlasti na področju svobode govora in medijev. Končni cilj ukrepov pa je bil zmanjšati število ugotovitev kršitve človekovih pravic (Ministrstvo za zadeve EU Republike Turčije 2012a, 17). Sprejet je bil t. i. akcijski načrt za človekove pravice, ki je zmanjšal obseg kazni zaradi propagande. Tako so bili po sprejetju paketa na svobodo spuščeni novinarji, akademiki, študenti in politiki, ki so bili obtoženi propagande terorističnih organizacij (Kaygusuz 2013, 184).

Paket demokratizacije 2013

Turška vlada je 30. septembra 2013 napovedala t. i. paket demokratizacije. Odprl je vprašanje znižanja volilnega praga za vstop strank v parlament, ki je takrat znašal 10 %. Pogoji za ustanovitev stranke naj bi bili manj strogi, omejitve o članstvu v strankah pa bi bile odpravljene. V zasebnih šolah bi se lahko uporabljali tudi jeziki, ki niso turščina. Kurdskega prebivalstvu pa bi se dovolila uporaba črk q, x in w v imenih. Do takrat so bile namreč te črke prepovedane, saj jih ni v turški abecedi. Paket je povečal kazni za zločine, storjene zaradi sovraštva, in napovedal vzpostavitev telesa, v katerem bi se ukvarjali z vzpostavitvijo enakosti in boja proti diskriminaciji (EK 2013, 6).

Na podlagi podatkov, analiziranih v tem poglavju, lahko ugotovim, da so odnosi med Turčijo in EU po začetku pogajanj leta 2005 zastali. Izvajanje reform, določenih v pristopnih pogajanjih, je napredovalo zelo počasi s strani Turčije zaradi nepopolne implementacije Dodatnega protokola k Sporazumu iz Ankare, ki bi carinsko unijo razširil na vse novopridružene članice, med njimi tudi na Ciper, ki ga Turčija ne priznava v celoti in ne dovoli odprtja turških pristanišč in letališč za plovila in letala s ciprsko zastavo. ES je na vsaki pristopni konferenci poudaril, da ne bo mogoče zapreti nobenega poglavja, dokler Dodatni protokol ne bo sprejet v celoti.

5 DODATNO POLITIČNO POGOJEVANJE

V tem poglavju se bom osredotočil na dodatno politično pogojevanje vstopa Turčije v EU, ki obsega nerešeno vprašanje Cipra ter 'drugačnost' Turčije, ki jo zagovarjajo tako nasprotniki kot tudi podporniki članstva. Dodatno politično pogojevanje je kriterij, ki sicer ni kodificiran kriterij za vstop v EU, vendar igra pomembno vlogo pri pogajanjih o vstopu države v EU. Dodatno politično pogojevanje je orodje EU, ki usmerja države kandidatke k sprejetju političnih norm, za doseg uresničevanje le-teh pa lahko uporabijo pozitivne in negativne ukrepe; vsaka posamezna država članica EU lahko namreč uporabi politično pogojevanje za rešitev nerešenih, med drugim tudi bilateralnih, vprašanj; Evropska komisija pa lahko z izdajo letnih poročil o napredku države na državo kandidatko naslavlja priporočila in zahteve za spremembe (Bojinović Fenko in Urlič 2015, 113–4). Od vsakega akterja – posamezne države članice EU, Evropske komisije in tudi Evropskega sveta, ki lahko na podlagi negativnega poročila EK začasno ustavi pogajanja – je odvisno, katerega od politično pogojevanih dejavnikov ima interes uporabiti kot pozitiven ali negativen argument pri odločitvah, ki botrujejo zapiranju pogajalskih poglavij ali pa vodijo v njihovo blokado. Kot smo lahko opazili v prejšnjem poglavju, je vseprisotna ovira Turčije v pogajalskem procesu za vstop v EU priznanje Republike Ciper. Zato bom v tem poglavju osvetlil ta problem, v drugem delu pa raziskal dejavnike 'drugačnosti' Turčije od drugih držav članic EU z vidika 'evropskosti' kot prvega (temeljnega) pogoja za vstop v EU.

5.1 Cipersko vprašanje

5.1.1 Zgodovina Cipra

Ciper je otok v Sredozemskem morju, ki se po geografski legi uvršča med države zahodne Azije, v kulturnem smislu pa pripada evropskemu kontinentu. Z naselitvijo Mikencev med 13. in 11. stoletjem pred našim štetjem se je na Ciper začel prenašati tudi grški vpliv. Leta 1489 so otok od Lusignanov prevzeli Benečani, ki pa so po prihodu še vedno ohranili fevdalni sistem (Kumer in Milost 2010, 24–5). Leto 1570 je bilo ključno za nadaljnji potek zgodovine otoka, ki je vidna še danes, saj je 25. maja 1570 Otomansko cesarstvo Benečanom napovedal napad otoka in poslal mornarico iz Istanbula. Benečani so bili nemočni proti otomanskim silam, kar pa so Ciprčani sprejeli z odobravanjem, saj so Otomane videli kot osvoboditelje pred fevdalnim sistemom. Po okupaciji otoka je Otomansko cesarstvo začelo z neprostovoljnimi poseljevanjem Cipra s prebivalstvom iz Anatolije, in sicer se je moralo eno

od desetih gospodinjestev iz štirih provinc Anatolije preseliti na otok. Namen Otomanskega cesarstva je bil na Ciper preseliti 12.000 družin in 4.000 vojakov ter drugega vojaškega osebja, ki so sodelovali v okupaciji (Smilden 2007, 29–31). Emigracija Turkov je imela tudi negativen ekonomski vpliv na grško prebivalstvo Cipra, kar se je kazalo v nasprotovanju Otomanski državi in na novo priseljeni turški skupnosti ter v številnih poskusih uporov. Ob tem se je povečal tudi vpliv grške pravoslavne cerkve na otoku, ki je prevzela vodilno politično moč in je čedalje bolj težila k združitvi z Grčijo (Pavić 1965, 70). Po več kot 300 letni vladavini Otomanskega cesarstva je bil na Berlinskem kongresu 4. junija 1878, po koncu rusko turške vojne, med Veliko Britanijo in Otomanskim cesarstvom podpisan sporazum o Cipru, s katerim je VB prevzela upravo nad otokom, formalno pa je še naprej pripadal Otomanskemu cesarstvu. V zameno je morala VB Otomanskemu cesarstvu nuditi pomoč v primeru ruskega napada (Kumer in Milost 2010, 25). V teku zgodovine se je tudi spreminjal relativni delež prebivalstva na otoku. Število Turkov je začelo upadati in je po angleškem prevzemu uprave nad otokom, ki se je politično odtujevala od Otomanskega cesarstva, doseglo 20 %. Kljub temu, da obe etnični skupini nista živeli na ločenih območjih, je vsaka ohranjala svojo kulturo, poreklo, jezik in vero (Bilge 1975, 135). Britancem je Ciper vedno predstavljal le strateško vojaško in geografsko vlogo zaradi bližine Bližnjega vzhoda, zato je čas britanske vladavine pomenil le ekonomsko zapuščenost otoka. Leta 1914 so Britanci izvedli priključitev Cipra k svojemu ozemlju, saj se je Otomansko cesarstvo v prvi svetovni vojni pridružilo Nemčiji. Priključitev je bila mednarodno priznana od koncu vojne leta 1923 ob sprejetju Pogodbe iz Lozane. Dokončno pa je Ciper postal britanska kronska kolonija leta 1925 (Pavić 1965, 71). Turčija je v 20. členu Pogodbe iz Lozane priznala priključitev Cipra k VB. V 21. členu pa je bilo glede državljanstva zapisano, da bodo »turški državljani, ki so do 5. novembra 1914 prebivali na Cipru, pridobili državljanstvo VB /.../ zaradi tega pa bodo izgubili pravico do turškega državljanstva. Pravico zahteve turškega državljanstva bodo pridobili spet po dveh letih od začetka veljavnosti te pogodbe pod pogojem, da zapustijo Ciper v dvanajstih mesecih od te zahteve«. Grški Ciprčani so po začetku vladavine Britancev upali na blaginjo, demokracijo in nacionalno osvoboditev, vendar so ti upi kmalu po prevzemu tudi izginili. Ciper ni prejel samouprave, saj je otok začel upravljati britanski visoki upravnik (*High Commissioner*). Zato so spet narasle nacionalistične težnje Grkov, ki so v naslednji letih vedno znova poskušali razširiti svoje ustavne svoboščine ter povezavo otoka z matično Grčijo, kar je vodilo v krepitev gibanja *Enosis*. Iz gibanja je leta 1929 nastala tudi stranka Nacionalna radikalna unija Cipra (*Ethnike Rizospastike Enosis Kypriaki* – EREK). Te

težnje je zavračala tako britanska oblast kot turški Ciprčani, zato je EREK zahteval plebiscit. Na volitvah 15. januarja 1950 se je za združitev opredelilo 95,7 % grških Ciprčanov, s strani turške manjšine pa je bil plebiscit bojkotiran, saj so se bali zatiranja v primeru združitve z Grčijo. Prav tako pa je te težnje zavrnila tudi VB (Kammel 2006, 5–6). Leto 1954 je zaznamovalo začetek mednarodne razsežnosti konflikta na Cipru, saj je Grčija problem Cipra kot mednarodno vprašanje naslovila na ZN. Trdila je, da je bila grškim Ciprčanom odvzeta pravica do samoodločbe. Na koncu je bil sprejet predlog Nove Zelandije, da politični odbor ZN ne bo razpravljal o grški pritožbi. Svetovni mediji pa so takšno odločitev pripisali ZDA, ki so nasprotovale grški politiki glede ciprskega vprašanja (Bilge 1975, 137–89). Nacionalizem grških Ciprčanov je svoj vrh dosegel leta 1955 z napadi Nacionalne organizacije ciprskih borcev (*Ethniki Organosis Kyprion Agoniston* – EOKA) na britansko vladavino in njihovim izgonom s končnim namenom združitve z Grčijo. Organiziran boj Grkov je na drugi strani zaradi bojazni po teptanju turških pravic krepil nacionalistične težnje Turkov, iz česar je s pomočjo Ankare zraslo gibanje Turška odporniška organizacija (*Türk Mukavemet Teşkilatı* – TMT), ki se je bojevalo proti gibanju EOKA in se zavzemalo za politično razdelitev otoka na grški in turški del ali t. i. *taksim*. Oboroženi konflikt se je razvil v državljansko vojno. S ciprskim konfliktom pa je grozila tudi bojazen, da vojna med Grčijo in Turčijo postane odprta in dobi mednarodne razsežnosti, zato so se vmešale ZDA in poskušale rešiti konflikt. Politični vodja grških Ciprčanov, nadškof Makarios, je po pritisku razglasil pripravljenost za politično rešitev problema, prav tako pa je opustil idejo *enosis* (Kammel 2006, 6).

5.1.2 Ustanovitev Republike Ciper

Po dolgotrajnem medetničnem spopadu in vrsti terorističnih napadov so se leta 1958 s pomočjo organizacije NATO in še posebno VB začela prva mirovna pogajanja v Zürichu. Na dvostranskem srečanju med turškim in grškim zunanjim ministrom in ostalih navzočih so 11. februarja 1959 v Zürichu podpisali formalni sporazum, ki je opredeljeval glavne značilnosti za prihodnjo neodvisnost Cipra. Formalni sporazum so nato predsedniki vlad VB, Grčije, Turčije in voditeljev grških in turških Ciprčanov ratificirali 19. februarja 1959 v Londonu. Na podlagi sporazumov in s pomočjo grških, turških in švicarskih odvetnikov je bila napisana Ustava,⁵¹ ki so jo sprejeli 6. julija 1960. Končni akt sporazumov, podpisanih v Zürichu in

---

⁵¹ Ustava Republike Ciper – *The Constitution of Republic of Cyprus*, sprejeta 6. julija 1960. V nadaljevanju ustava Cipra.

Londonu, so bili v Nikoziji 16. avgusta 1960 podpisani trije ključni dokumenti, s katerimi je bila razglašena Republika Ciper, in sicer Pogodba o ustanovitvi, Pogodba o zavezništvu ter Pogodba o garanciji (Uslu 2003, 11–2). Pavić (1965, 72) je nastanek Republike Ciper poimenoval kot »neobičajen način, saj je nastala s sporazumom dveh držav, Grčije in Turčije, kar je sprejela tretja, kolonialna sila VB, ki pa je zaradi tega zadržala suverenost nad dvema vojaškima bazama, ki se nahajata na Cipru«, da pa je prišlo do tega, pa je bilo potrebno »odrekanje na vsaki strani – od VB da odstopi od okupacije, Grčija od združitve in Turčija od delitve«.

Ustava Cipra je uvedla dualen predsedniški sistem, kar je razvidno iz prvega člena, ki pravi, da je »Ciper neodvisna in suverena država s predsedniškim sistemom, predsednik države je Grk in podpredsednik Turek« (Ustava Cipra 1960, 1. člen). V tretjem členu je zapisano, da »sta uradna jezika grščina in turščina.« Ravnotežje med obema skupnostma pa so zapisali v 62. členu, ki je določil, da je »število poslancev 50 /.../ dve tretjini iz grške in ena tretjina iz turške skupnosti /.../ ter razmerje zaposlenih v javni upravi 70 % grškim in 30 % turškim Ciprčanom« (Ustava Cipra 1960, 62. člen), ter v 50. členu »Predsednik in podpredsednik republike imata pravico do končnega veta /.../« (Ustava Cipra 1960, 50. člen). V Pogodbi o zavezništvu⁵² so se dogovorili o skupnem obrambnem sodelovanju in v drugem členu zapisali, da se bodo »pogodbenice vzdržale napadov ali agresije zoper neodvisnost ali ozemeljsko celovitost Republike Ciper«. Prav tako pa je bilo določeno število vojakov med posameznima kontingentoma, in sicer 950 grških častnikov, podčastnikov in vojakov ter na turški strani 650 (Pogodba o zavezništvu 1960, 1. člen Dodatnega protokola). Medtem ko pa so v Pogodbi o garanciji⁵³ določili tri skrbnike neodvisnosti in samostojnosti Republike Ciper, to so VB, Grčija in Turčija, in je bilo v prvem členu Cipru prepovedano »združevanje, v celoti ali deloma, v politično ali ekonomsko unijo s katerokoli državo«. Glede kršitve obvez se bodo skrbnice posvetovale o nastali situaciji in v primeru, da se ne bi mogle uskladiti, lahko vsaka od treh skrbnic posreduje, da zagotovi vzpostavitev prvotnega stanja (Pogodba o garanciji 1960, 4. člen). Pogodba iz Züricha in Londona⁵⁴ je vsebovala v 8. členu stavek »članstvo

---

⁵² Pogodba o zavezništvu med Grčijo, Turčijo in Ciprom – *The Treaty of Alliance No. 5712 between Greece, Turkey and Cyprus*, podpisana v Nikoziji 16. avgusta 1960.

⁵³ Pogodba o garanciji med Ciprom, Grčijo, Turčijo in Združenim kraljestvom Velike Britanije in Severne Irske – *Treaty of Guarantee No. 5475 between Cyprus, Greece, Turkey and United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland*, podpisana v Nikoziji 16. avgusta 1960.

⁵⁴ Pogodbe iz Züricha in Londona – *The Zürich and London Agreements*, podpisana 11. februarja 1959 v Zürichu in ratificirana 19. februarja v Londonu. V nadaljevanju Pogodba iz Züricha in Londona.

Republike Ciper v mednarodnih organizacijah in paktih o zavezništvu je možno samo ob članstvu Grčije in Turčije«, ki ga Turčija tudi danes uporablja kot nasprotovanje članstvu Republike Ciper v EU in kršitvi mednarodnega prava, saj Turčija kot država skrbnica še vedno ni članica EU (Ministrstvo za zunanje zadeve Republike Turčije 2014).

5.1.3 Ustavna kriza in nastanek ciprskega problema

Mir na otoku je bil le začasen, saj so se nemiri nadaljevali do izbruha ustavne krize 1963. Grki so Turkom pripisovali status privilegirancev, saj so po ustavi imeli omogočeno razmerje sodelovanja v državnih institucijah 70:30 kljub temu, da je bilo na otoku dejansko razmerje med grškimi in turškimi Ciprčani 80:20. Zato je tedanji predsednik grških Ciprčanov z namenom poenostavitve delovanja države enostransko napovedal 13 ustavnih sprememb, ki bi omejile pravice turških Ciprčanov, med njimi tudi ukinitve veta (Richter 2009, 5). Posledica teh enostranskih odločitev je bila državljanska vojna, ki je na turški strani povzročila odstop podpredsednika, izstop ministrov iz vlade ter poslancev iz parlamenta. Zaradi vseh teh dogodkov so na Ciper s pomočjo resolucije Varnostnega sveta ZN 186 (1964) poslali mirovno misijo UNFICYP (*United Nations Peacekeeping Force in Cyprus* – Mirovna misija Združenih narodov na Cipru), ki je vzpostavila tamponsko cono, t. i. zeleno črto med skupnostma (Kammel 2006, 7). Ciprski Turki so leta 1970 ustanovili svojo začasno upravo, kar je v grški skupnosti bilo razumljeno kot dejanje, ki bo privedlo do delitve otoka. To je vodilo v državni udar, ki so ga s pomočjo vojaške hunte iz Grčije vojaki Ciprske narodne garde izvedli leta 1974 s končnim ciljem priključiti Ciper h Grčiji (Kumer in Milost 2010, 26–7). Turčija je grozila z napadom in poslala pobudo, skladno s Pogodbo o garanciji, ki je dovoljevala napad v primeru ogroženosti celovitosti Cipra, VB, ki je bila tudi skrbnica otoka. VB je intervencijo zavrnila, zato je Turčija z namenom preprečitve priključitve Cipra h Grčiji v dvofazni invaziji julija 1974 poslala na otok turške vojake in zavzela 36 % otoka, na katerem je živela turška skupnost. Invazija, ki je terjala 3000 smrtnih žrtev, je privedla do nasilnega izгона ljudi; 162.000 grških Ciprčanov je moralo zapustiti turški del in 43.000 turških Ciprčanov je moralo zapustiti grški del (Akbulut 2011, 4). Okupacija otoka je prišla tudi na dnevni red Varnostnega sveta OZN, ki je 1. novembra 1974 z resolucijo 3212 pozval k spoštovanju suverenosti in neodvisnosti Cipra ter umik tujih vojakov z otoka, vendar Turki tega niso hoteli storiti in so najprej februarja 1975 ustanovili Turško federativno državo Ciper, kar je vodilo v enostransko razglasitev Turške republike Severni Ciper (TRSC) 15. novembra 1983, ki jo je do danes priznala le Republika Turčija in je izolirana s strani svetovnih držav in

mednarodnih organizacij. Rezultat vseh dogodkov je bil dokončno ozemeljsko in etnično razdeljen Ciper (Kammel 2006, 10).

5.1.4 Poskusi združitve

V naslednjih letih se je zgodilo veliko poskusov pogajanj glede rešitve ciprskega vprašanja med grškimi in turškimi predstavniki in ob posredovanju OZN, ki je upošteval resoluciji iz leta 1977 in 1979, v katerih je zapisano, da je za razrešitev problema potrebno ponovno združiti državo, odstraniti tujo vojsko in turške priseljence, ki so se naselili po intervenciji turške vojske, je potrebna vrnitev beguncev v njihove domove, varovanje ciprske celovitosti in neodvisnosti, ustanovitev federacije dveh skupnosti in izključitev možnosti združitve otoka s katero koli drugo državo. Vendar so bila pogajanja vedno znova neuspešna. Zahteve tedanjega predsednika TRSC Raufa Dentaša so bile delitev otoka s konfederacijo, sestavljeno iz dveh držav in narodov, ločena suverenost turške strani in pravica Turčije do vojaškega posredovanja, česar ni odobraval niti mednarodna skupnost niti grška stran Cipra (Benkovič 2007, 31–2). Ciprski spor je leta 1990 dobil tudi evropske razsežnosti, saj je Ciper oddal prošnjo za vstop v takrat imenovano EGS. Obe vladi, tako grška kot tudi vlada grških Ciprčanov, sta v tem videli priložnost, da za pogajalsko mizo prisilita tudi Turčijo, ki je bila tudi prosilka za vstop v EGS, zato je bila ta poteza videna kot taktika za nevtralizacijo okupacije turške vojske na otoku (Ulusoy 2013, 285). Čez tri leta je EK junija 1993 v mnenju o prošnji Republike Ciper za članstvo⁵⁵ privolila prošnji Cipra za članstvo v EU in jo ocenila kot primerno. Komisija je bila »prepričana, da bo rezultat ciprskega pristopa k EU povečal varnost in blaginjo in bo pomagal k zblizanju obeh skupnosti na otoku« (EK 1993, 46. točka). Prošnja Cipra bi lahko za EU bila priložnost za izboljšanje odnosov med Ciprom, Turčijo in Grčijo, saj bi z rešitvijo vprašanja lahko prepričala Grčijo v spremembo močnega pogojevanja Turčije, spodbudila Turčijo k izboljšanju odnosov z Grčijo ter grške Ciprčane k vzpostavitvi dialoga s turškimi Ciprčani (Ulusoy 2013, 286). Stališče EU ob odprtju pogajalskega procesa s Ciprom leta 1997 je bilo, da je rešitev političnega vprašanja Cipra predpogoj za vstop v EU, po drugi strani pa Turčiji zaradi nerešenih vprašanj s Ciprom niso podelili statusa kandidatke. Vendar je bilo to pogojevanje odpravljeno na vrhu v Helsinkih 1999, ko so voditelji držav odločili, da rešitev ciprskega problema ni več predpogoj za vstop v EU in da podpirajo prizadevanja generalnega sekretarja Kofija Annana za rešitev ciprskega problema. Pomembno

---

⁵⁵ Mnenje Komisije o prošnji Republike Ciper za članstvo – *Commission opinion on the application by the Republic of Cyprus for membership*, sprejeto 30. junija 1993 v Bruslju.

vlogo pri vključevanju Cipra v EU in opustitev pogojev glede rešitve problema pred vstopom v EU je imela prav Grčija, saj je zagrozila, da bo blokirala vstop vseh ostalih držav, ki so leta 2004 postale polnopravne članice. Turčiji pa so kljub temu, da ciprsko vprašanje ni bilo rešeno, zaradi te odločitve dodelili status kandidata. Republika Ciper je kljub nerešenemu sporu in propadlemu načrtu generalnega sekretarja OZN Annana vstopila v EU z ostalimi devetimi državami 1. maja 2004, kar je prineslo še dodatno nezadovoljstvo na turški strani (Müftüleri in Güney 2005, 282–6).

5.1.4.1 Načrt generalnega sekretarja Združenih narodov Kofija Annana

OZN se je s ciprskim problemom ukvarjal že od 1964, ko so bile na otok poslane mirovne sile UNFICYP. Od takrat je bilo veliko različnih prizadevanj za združitev pod okriljem OZN, vendar neuspešno. Zadnji poskus, ki se je najbolj približal vsem stranem, je bil načrt generalnega sekretarja OZN Kofija Annana⁵⁶. Leta 2004 je predstavil končni načrt za rešitev ciprskega vprašanja, ki bi deloval kot švicarski model konfederacije, v katerem bi Grki in Turki sobivali v dveh neodvisnih delih (Ercan 2010, 276). Po Annanovem načrtu bi se država poimenovala Združena republika Ciper, ki bi imela eno federalno vlado in dve enakopravni državni enoti, grško in turško (Annanov načrt, 2. člen). Poleg državljanstva Združene republike Ciper bi lahko prebivalci prejeli tudi t. i. notranje državljanstvo, ki bi dopolnilo nacionalno državljanstvo, vendar ga pa ne bi nadomestilo (Annanov načrt, 3. člen). Federalni parlament bi bil sestavljen iz skupnega senata in predstavniškega doma. Oba bi bila sestavljena iz 48 članov, vendar bi bila v skupnem senatu porazdelitev enakomerna, v predstavniškem domu pa bi razmerje določili glede na dejanski delež grške in turške skupnosti po t. i. notranjem državljanstvu, a ne manj kot 12 članov za eno stran. Izvršna oblast bi bila podeljena predsedniškemu zboru šestih voljenih in treh nevoljenih predstavnikov v razmerju glede na delež notranjih državljanstev, vendar ne manj kot tretjina na etnično skupnost. Zbor bi volil predsednika in podpredsednika, ki ne bi bila iz iste skupnosti in bi se izmenjevala (Annanov načrt 5. člen). Vrhovno sodišče bi bilo sestavljeno iz enakega števila sodnikov iz grške in turške skupnosti ter treh tujih sodnikov (Annanov načrt, 6. člen). Plan je predvidel tudi demilitarizacijo Cipra in postopen umik turške vojske do leta 2018 in vrnitev stanja kontingenta na prejšnjih 950 grških in 650 turških vojakov (Annanov načrt, 8. člen). Načrt bi postal veljaven ob podpisu treh skrbnic – Grčije, Turčije in VB – ter potrditvenem

---

⁵⁶ Celovita rešitev ciprskega konflikta – *The Comprehensive Settlement of the Cyprus Problem*, predstavljena s strani generalnega sekretarja ZN Kofi Annana grškim in turškim Ciprčanom ter garantoma Grčiji in Turčiji na pogajanjih v Burgenstocku, Švica, 31. marca 2004. V nadaljevanju Annanov načrt.

referendumu na obeh straneh Cipra (Annanov načrt, 13. člen). Na referendumu, ki je bil izpeljan 24. aprila 2003 načrt ni prejel zadostne večine s strani grških Ciprčanov, saj je proti načrtu glasovalo 75 % volivcev, medtem ko so v turškem delu načrt sprejeli s 65 %. Tako je propadel še en načrt, ki bi odpravil zeleno razmejitveno črto med narodom (Ercan 2010, 276).

Do danes EU, mednarodna skupnost in vpletene strani še vedno niso našle rešitve za ciprsko vprašanje. Na eni strani turški Ciprčani živijo v izolaciji in so zaradi mednarodnih sankcij v slabšem položaju kot grški Ciprčani, ki so kot člani EU v boljšem položaju. Položaj Cipra se je z vstopom v EU le okrepil, saj ima kot država članica EU v Evropskem svetu možnost veta, to pa pomembno vpliva na vstop Turčije v EU, kar se je tudi pokazalo v blokadah pristopnih pogajanj s Turčijo. Rešitev problema pa se zaradi tega le oddaljuje. ES je v vseh sklepih pristopnih konferenc (2006, 2007, 2008, 2009, 2010, 2013) kot tudi Evropska komisija v Rednem poročilu o napredku Turčije (2014a, 4) poudaril obvezo Turčije k nediskriminatorni implementaciji Dodatnega protokola k Sporazumu iz Ankare, ki vključuje tudi Republiko Ciper, in da brez sprejetja tega Turčija ne bo mogla zapreti pogajalskih poglavij. Prav tako pa bi to pospešilo nov zagon pristopnih pogajanj, kar bi se lahko odrazilo na sprostitvi blokiranih poglavij s strani Evropskega sveta 2006.

5.2 Omejevalni dejavnik turške 'drugačnosti'

Turčija že dolgo poskuša prilagoditi svoje politično delovanje skladno z evropskimi kriteriji za vstop v EU in navsezadnje vrednotami, kot so spoštovanje človekovih pravic, vladavine prava in demokracije. Jasno pa je tudi, da to niso edini kriteriji za vstop v EU. Shakman (2006, 402) je označila Turčijo kot »kontroverzen primer, tako s strani religije kot tudi kulture, saj bi vstop Turčije v EU pomenil, da bi se večinsko muslimansko država pridružila zgodovinsko krščanski Evropi«, nasprotovanje pristopu Turčije v EU pa bi obstajalo tudi, če bi odstranili vse politične in ekonomske ovire, ki so zapisane v koebenhavskih kriterijih. Kulturne in religiozne dimenzije razprave o vstopu Turčije v EU so večinoma predstavljene kot spor med tistimi, ki v EU vidijo krščanski klub, ter med tistimi, ki prisegajo na heterogenost evropskih identitet (Hurd 2010, 185). Morin (v Paksoy 2013, 2)⁵⁷ trdi, »da je edina krščanska Evropa samo srednjeveška Evropa. Nadalje pa mora biti jasno, da se

---

⁵⁷Morin, Edgar. 1987. *Avropa'yi Düşünmeek*. Istanbul: Alfa Publications. V Paksoy (2013, 2).

koebenhavnski kriteriji za članstvo v EU ne nanašajo na religijo in kulturo.« Nasprotniki vstopa Turčije v EU vztrajajo pri mnenju, da EU temelji na krščanskih vrednotah in da bi lahko Turčija, katere prebivalstvo je večinsko muslimansko, to identiteto s svojim pristopom uničila oziroma bila razvrednotena (Özertan 1990, 64). Prevladujejo štiri glavni razlogi, ki so uporabljeni s strani nasprotnikov članstva Turčije v EU; 1) Evropa je civilizacijski projekt in Turčija zanj ni primerna zaradi religijske in kulturne drugačnosti; 2) Turčija geografsko ni del Evrope, saj le 3 % ozemlja leži na evropski celini, ostali del pa v Aziji; 3) s članstvom Turčije v EU bi se zunanje meje EU razširile na države, kot so Irak, Iran in Sirija, kar pa bi ustvarilo negotovosti; ter 4) predvsem iz ekonomske perspektive se izpostavlja težavo v številčnosti prebivalstva, kar bi se izrazilo v migraciji Turkov v evropske države z željo po boljšem življenjskem standardu ter s tem povezanim višjim zaslužkom (Yavuz 2009, 220).

Prav tako pa obstaja tudi na ravni držav članic EU delitev na tiste, ki podpirajo vstop, in nasprotnike polnopravnega članstva. Ta delitev se nadalje lahko loči tudi na politične stranke v državah članicah, kar lahko ob nastopu nove vlade povzroči drugačno stališče države. Največje nasprotnice polnopravnega članstva Turčije v EU vključujejo Nemčijo, Francijo, Avstrijo, Belgijo in Luksemburg, ki menijo, da bi vstop ogrozil obstoj EU, zato namesto polnopravnega članstva vidijo rešitev v privilegiranem partnerstvu. Avstrija pa je celo napovedala referendum o vstopu Turčije v EU, kar bi se zgodilo prvič v evropski zgodovini povezovanja (MacMillan 2013, 63). V prejšnjih poglavjih smo lahko opazili, da se je ob menjavi politične strukture v državi zamenjalo tudi stališče države. Francija je zaradi neposrednega nasprotovanja s strani predsednika Sarkozyja blokirala pet pogajalskih poglavij, medtem ko se je ob prihodu novega predsednika Hollanda politično stališče glede vstopa Turčije v EU precej omililo, da je bilo celo eno poglavje odmrznjeno. Prav tako pa smo isti primer lahko opazili v nemški politiki; tedanji kancler Helmut Kohl Turčije ni videl kot članice v EU zaradi religijskega dejavnika, ob njegovi zamenjavi in prihodu Gerharda Schröderja pa se je stališče spremenilo, saj so zavračali nasprotovanje vstopa Turčije v EU zaradi religijskih dejavnikov. Ob prihodu Angele Merkel na mesto kanclerke se je razvila ideja privilegiranega partnerstva, ki bi zamenjalo polnopravno članstvo. Jung in Raudvere (2008, 5) vidita razpravo o nasprotovanju vstopa Turčije v EU v dojemanju evropske ogroženosti. Prva se nanaša na grožnjo skrajnega islamskega terorizma, ki jo mnogi povezujejo s posledicami terorističnega napada 11. septembra 2001 v ZDA, druga pa se nanaša na neuspeh politike vključevanja priseljencev. V obeh dojemanjih pa postane islam

kulturna referenčna točka, ki se kaže v nasprotovanju vstopa Turčije v EU. Prav države, ki nasprotujejo vstopu, imajo težave pri vključenosti ali integraciji muslimanske skupnosti, za kar trdijo, da je dokaz o kulturni razliki, ki bi škodovala EU. Druga skupina držav, kot so VB, Španija, Italija ter ostale, pa zagovarjajo vstop Turčije v EU in izpostavljajo predvsem kulturno raznolikost s pozitivnega vidika ter ugoden geopolitični in strateški položaj Turčije (MacMillan 2013, 63).

Zagovorniki prav tako ostro nasprotujejo tezi, da je EU 'krščanski klub', ampak da je skupnost kulturne, jezikovne in verske različnosti, poleg tega pa trdijo, da je Turčija država, ki je že od Atatürkove ustanovitve moderne države močno ločila državo in religijo in je to jasno zasidrano v ustavi države (Özertan 1990, 70). V primerjavi z drugimi islamskimi državami je Turčija sekularizirana. Zahvaljujoč temu je postala edinstven model za vse druge islamske države, saj predstavlja model islamske demokracije, medtem ko veliki večini drugih držav z muslimanskim prebivalstvom vladajo kraljeve družine ali diktatorji. To pa predstavlja še dodaten razlog za vstop Turčije v EU, saj bi lahko bila vzor sobivanja islama in demokracije in prispevala k večkulturnosti Evrope (Güngör 2004, 40).

EU danes velja kot model odprte in multikulturne družbe. Model, ki ne bi smel temeljiti samo na zagotavljanju in povečanju blaginje ter socialne stabilnosti prebivalstva, temveč bi moral stremeti tudi k procesu tesnega dialoga in izmenjevanja mnenj ter pogledov z drugimi religijami in kulturami, saj bi na takšen način prispeval k napredku globalnega miru. V tem smislu bi članstvo Turčije v EU pripomoglo k doseganju takega stanja (Keskin 2006, 78).

6 ZAKLJUČEK

Vstop Turčije v EU še vedno, po več kot 50 letih vztrajanja, ostaja odprto vprašanje. Analiza vstopa Turčije v EU je pokazala, da v zgodovini širitve EU še nobena država ni vodila tako dolgotrajnega procesa za vstop v EU in ni vzbudila tako veliko pozornosti in razprav o primernosti vstopa v EU zaradi njene geografske, kulturne ali religijske 'drugačnosti'. Ta razprava v primeru Turčije ostaja še vedno aktualna, čeprav je bil Turčiji podeljen status kandidatke in s tem potrjena primernost 'evropskosti' države skladno z 49. členom PEU, ki opredeljuje pogoje za vstop države v EU. Analiza širitve EU je pokazala, da so države članice in Komisija z vsako širitvijo obstoječim kriterijem dodajali nove, bolj specifične in zahtevnejše kriterije, ki so leta 1993 s sprejetjem kobenhavnskih kriterijev in dodanega

madriškega kriterija dobili svojo trenutno podobo, saj veljajo še danes kot uradni kriteriji za vstop države v EU. Cilj zaostrovanja kriterijev je bil pripraviti države kandidatke spoštovati standarde že obstoječih držav članic EU; ti so zagotavljanje demokracije, spoštovanje človekovih pravic in varstva manjšin, vladavina prava ter sposobnost prevzema pravnega reda EU. Glavno vlogo pogojevalca na strani EU je prevzela Evropska komisija, ki ocenjuje in predlaga potrebna prilagajanja kandidatke v pristopnem procesu v poročilih o napredku države. Prav ti uradni pogoji so bili ključni za pospešitev reform v Turčiji; ugotovil sem, da je prvi razlog t. i. korenček, ki ga je EU po vrhu v Helsinkih podelila Turčiji v obliki statusa kandidatke. Drugi razlog za napredek Turčije v reformah prilagajanja nacionalnega pravnega reda EU pa je bila reformistična usmerjenost stranke AKP s predsednikom stranke in vlade Erdoğanom na čelu, ki si je prizadeval(a) za odprtje pogajalskega procesa in končni cilj – članstvo Turčije v EU. Turčija je med t. i. zlatimi leti odnosov Turčije in EU (2001 in 2004) pod vodstvom AKP sprejela osem paketov zakonskih sprememb in dopolnil k ustavi, ki je bila napisana pod vojaško vladavino leta 1982, ter nov civilni in kazenski zakonik. Spremembe so se nanašale na svobodo izražanja, pravice Kurdov so bile bistveno izboljšane, pravice žensk in enakopravnost v zakonu so bile z novim civilnim in tudi kazenskim zakonikom utrjene. Leta 2004 je bila tudi dokončno odpravljena smrtna kazen, tradicionalni vpliv vojske v civilni družbi in na državni ravni pa je bil z novimi reformami zelo zmanjšan. Zelo pomemben korak pa je Turčija storila v zadnjem, osmem harmonizacijskem paketu, ko je vso domačo zakonodajo podredila mednarodnim pogodbam. Leta 2005 je EU Turčiji zaradi uspešno izvedenih reform odobrila začetek odprtja pristopnih pogajanj. Začetek pogajanj pa je prinesel prav nasprotno – zastoj reformnega sistema in ohladitev odnosov EU-Turčija. To je bila posledica nepopolne implementacije Dodatnega protokola k Sporazumu iz Ankare, ki bi carinsko unijo razširil na vse k EU leta 2004 novo pridružene članice, med njimi tudi na Ciper, ki ga pa Turčija ne priznava v celoti in ne dovoli odprtja turških pristanišč in letališč za plovila in letala s ciprsko zastavo. To pomeni nepriznavanje ene izmed članic EU, za članstvo katere se poteguje Turčija. Nezmožnost rešitve ciprskega vprašanja se je odrazilo v blokadah pogajalskih poglavij s strani ES in tudi s strani posameznih držav, ti sta Ciper in Francija.

K upočasnitvi pristopnega procesa so pripomogli tudi koebenhavnski kriteriji sami, saj so le ti zastavljeni precej široko, s tem pa je omogočeno dodatno politično pogojevanje, ki vsakemu akterju – posamezni državi članici EU, Evropski komisiji in tudi Evropskemu svetu, ki lahko na podlagi negativnega poročila EK začasno ustavi pogajanja, – omogoči izpostaviti katerega

od politično pogojevanih dejavnikov in ga skladno z lastnim interesom uporabiti kot pozitiven ali negativen argument pri odločitvah, ki botrujejo zapiranjju pogajalskih poglavij ali pa vodijo v njihovo blokado. Na raziskovalno vprašanje, ki sem ga zastavil v uvodu, lahko s pomočjo primerjalne analize koebenhavskega političnega kriterija in elementov dodatnega političnega pogojevanja odgovorim, da oba sklopa pomembno vplivata na oblikovanje politike EU do Turčije, vendar dodatno politično pogojevanje vsebuje več omejevalnih elementov, ki so lahko subjektivne narave, ker izhajajo iz individualnih partikularnih interesov držav članic EU, s tem pa se lahko omogočijo dvojni standardi v primerjavi z dotedanjimi interpretacijami kriterija in pri aplikaciji kriterijev med državami kandidatkami. Blokiranje poglavij, ki temeljijo predvsem na dodatnem političnem pogojevanju, povezanim s ciprskim vprašanjem, Turčiji onemogoča odprtje in prilagajanje pogajalskih poglavij domačemu pravnemu redu.

Ob tem pa se pojavlja dodatno vprašanje, ki je lahko tudi povod za nadaljnje raziskovanje, in sicer ali je rešitev ciprskega vprašanja glavna priložnost, katere rešitev bo omogočila okrepitev odnosov med Turčijo in EU v pristopnih pogajanjih in da bi zaradi domnevno neizkoriščene priložnosti leta 2004 pogoje za rešitev ciprskega vprašanja morala vzpostaviti bolj EU kot pa Turčija. EU bi lahko z dodatnim političnim pogojevanjem, ki ga uporablja tudi pri Turčiji, od Republike Ciper zahtevala sodelovanje pri rešitvi vprašanja dveh narodov na otoku in zahtevala rešitev problema še pred vstopom te države v EU. S tem je EU gotovo zamudila priložnost za izboljšanje odnosov med Ciprom, Turčijo in Grčijo, saj bi z rešitvijo vprašanja lahko prepričala Grčijo v spremembo močnega pogojevanja Turčije, spodbudila Turčijo k izboljšanju odnosov z Grčijo ter grške Ciprčane k vzpostavitvi dialoga s turškimi Ciprčani. Sicer sem ugotovil, da je priznanje Republike Ciper največja ovira vstopa Turčije v EU, vendar za zastoj niso odgovorni le zunanji dejavniki. S tem ko bi Turčija sama 'navznoter' ponovno oživila zastoj reform koebenhavskega političnega kriterija, bi verjetno to spodbudilo EU, da v duhu družbenega konstruktivizma prepozna to dejanje kot dober politični moment za bolj prodorno in proaktivno delovanje političnih instanc institucij EU, predvsem evropskega komisarja za širitev in Komisije same. S tem pa bi Turčija pokazala svojo trdno zavezo, da si resnično želi ustvariti politični cilj postati članica EU.

7 LITERATURA

1. Ahmad, Feroz. 2008. Politics and Political Parties in Republican Turkey. V *The Cambridge history of Turkey – Turkey in the Modern World*, ur. Reşat Kasaba, 226–265. Cambridge: Cambridge University Press.
2. Akbulut, Hakan. 2011. *Der Zypernkonflikt und seine Auswirkungen auf die EU-Ambitionen der Türkei*. Dostopno prek: <http://www.oiip.ac.at/fileadmin/Unterlagen/Dateien/Publikationen/Zypern.pdf> (22. januar 2015).
3. Akçakoca, Amanda. 2006. *EU-Turkey relations 43 years on: train crash or temporary derailment?* Dostopno prek: <http://www.turquieeuropeenne.eu/IMG/pdf/ANNEXE3.pdf> (10. december 2014).
4. Akçapar, Burak. 2007. *Turkey's new European era: foreign policy on the road to EU*. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers, INC.
5. Akdeniz, Aycan. 2013. *EU-Turkey Relations: Towards a Constructive Re-engagement*. Dostopno prek: <http://www.tesev.org.tr/assets/publications/file/08112013104356.pdf> (20. december 2014).
6. Akşin, Somel Selçuk. 2010. *The A to Z of the Ottoman Empire*. Plymouth: Scarecrow Press.
7. Aktar, Cengiz. 2012. *The Positive Agenda and Beyond: A New Beginning for the EU-Turkey Relations*. Dostopno prek: http://file.insightturkey.com/Files/Pdf/insight_turkey_vol_14_no_3_2012_aktar.pdf (20. december 2014).
8. Akyol, Mustafa. 2009. What Makes Turkish Islam Unique. V *Turkey's Accession to the European Union: An Unusual Candidacy*, ur. Constatine Arvanitopoulos, 183–195. Berlin: Springer Verlag.

9. Algan, Bülent. 2008. The Brand New Version of Article 301 of Turkish Penal Code and the Future of Freedom of Expression Cases in Turkey. *German Law Journal* 9 (12): 2238–52.
10. Arat, Zehra Kabasakal. 2007. *Human Rights in Turkey*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
11. Archick, Kristin. 2006. *European Union Enlargement*. CRS Report for Congress RS 21344. Dostopno prek: <http://fpc.state.gov/documents/organization/66462.pdf> (15. julij 2014).
12. Attar, Riad. 2009. *Arms and Conflict in the Middle East*. Bingley: Emerald.
13. Aybey, Ali. 2004. *Turkey and the European Union Relations: A Historical Assessment*. Dostopno prek: <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/16/1121/13201.pdf> (28. november 2014).
14. Bac, Müftüler Meltem. 2005. *Turkey's Political Reforms and the Impact of the European Union*. Dostopno prek: <http://myweb.sabanciuniv.edu/muftuler/files/2008/10/muftulerbacpoliticalreforms.pdf> (28. november 2014).
15. Bağcı, Hüseyin. 2000. *Die Probleme der Türkischen "Grand Strategy" in einer sich verändernden Sicherheitsumwelt: Gestern und Heute*. Dostopno prek: http://www.bmlv.gv.at/pdf_pool/publikationen/09_sb1_01_ptg.pdf (20. avgust 2014).
16. Bâli, Asli. 2012. The Perils of Judicial Independence: Constitutional Transition and the Turkish Example. *Virginia Journal of International Law* 52 (2). Dostopno prek: http://www.vjil.org/assets/pdfs/vol52/issue2/Bali_Post_Production.pdf (25. januar 2015).
17. Barnes, Ian in Pamela Barnes. 2010. Enlargement. V *European Union Politics*, ur. Michelle Cini, 418–436. Oxford in New York: Oxford University Press.

18. Bayar, Fırat. 2011. Membership of Turkey to the European Union: An Added Value, not a Burden. *European Perspectives - Journal on European Perspectives of the Western Balkans* 3 (2): 33–52.
19. Bebler, Anton. 2007. *Uvod v evropske integracije*. Ljubljana: Uradni list Republike Slovenije.
20. Benkovič Krašovec, Monika. 2007. *Ciper*. Ljubljana: Ljubljansko geografsko društvo.
21. Benli, Meliha in Özlem Tür. 2005. *Turkey: Challenges of Continuity and Change*. Abington: Routledge Curzon.
22. Beširević, Nataša. 2005. *Približivanje Turske Europskoj Uniji*. Dostopno prek: http://www.academia.edu/699229/Pribli_zavanje_Turske_Europskoj_uniji_Turkeys_approach_to_the_EU (10. december 2014).
23. Bilge, Suat. 1975. The Cyprus Conflict and Turkey. V *Turkey's Foreign Policy in Transition: 1950–1975*, ur. Kemal Karpat, 135–148. Leiden: E. J. Brill.
24. Bilgin, Fevzi. 2010. *Turkey's "Constitutional Moment"*. Dostopno prek: <http://www.thewashingtonreview.org/articles/constitutional-moment.html> (24. september 2014).
25. Bojinović Fenko, Ana in Ana Urlič. 2015. Political Criteria vs. Political Conditionality: Comparative analysis of Slovenian and Croatian European Union accession processes. *Croatian International Relations Review* 21 (72): 107–137. Dostopno prek: http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=199123 (23. februar 2015).
26. Bölme, Selin in Taha Özkan. 2010. *Constitutional Referendum in Turkey*. Dostopno prek: <http://arsiv.setav.org/Ups/dosya/44512.pdf> (7. januar 2015).

27. Brunazzo, Marco. 2010. Regional Europe. V *European Union Politics*, ur. Michelle Cini, 291–305. Oxford in New York: Oxford University Press.
28. Çalışar, Oral. 2013. The Kurdish Issue in Turkey: Its Social, Political, and Cultural Dimension. V *Understanding Turkey's Kurdish Question*, ur. Fevzi Bilgin in Ali Sarihan, 29–47. Lanham: Lexington Books.
29. Capezza, David. 2009. *Turkey's Military Is a Catalyst for reform*. Dostopno prek: <http://www.meforum.org/2160/turkey-military-catalyst-for-reform> (28. avgust 2014).
30. *Celovita rešitev ciprskega konflikta – The Comprehensive Settlement of the Cyprus Problem, predstavljena s strani generalnega sekretarja ZN Kofi Annana grškim in turškim Ciprčanom ter garantoma Grčiji in Turčiji na pogajanjih v Burgenstocku, Švica*. 2004. Dostopno prek: http://www.hri.org/docs/annan/Annan_Plan_April2004.pdf (21. januar 2015).
31. Central Intelligence Agency. 2013. *The World Factbook: Turkey*. Dostopno prek: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/tu.html> (12. november 2014).
32. *Dodatni protokol in finančni protokol k Sporazumu o pridružitvi med Evropsko gospodarsko skupnostjo in Turčijo – Additional Protocol and Financial Protocol annexed to the Agreement establishing an Association between the European Economic Community and Turkey, podpisan v Bruslju 23. novembra 1970, v veljavi od 1. januarja 1973*. Dostopno prek: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=DD:11:11:21970A1123%2801%29:SL:PDF> (30. avgust 2014).
33. Dovžan, Gašper. 2009. Širitev Evropske unije. V *Evropska unija od A do Ž*, ur. Sabina Kajnič in Damjan Lajh, 390–395. Ljubljana: Uradni list Republike Slovenije.
34. Dreher, Axel. 2008. *IMF Conditionality: Theory and Evidence*. Dostopno prek: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1109092 (13. december 2014).

35. Dujšin, Uroš. 2004. *EU Enlargement from fifteen to twenty five: Problems and Prospects*. Dostopno prek: <http://hrcak.srce.hr/file/24696> (19. julij 2014).
36. Dursun, Oya Ozkanca. 2012. Secularism in Turkey: An Analysis of the Impact of Justice and Development Party's Policies on the Secularist State Structure. V *Politics in Theology*, ur. Gabriel Ricci, 173–186. New Brunswick: Transaction Publishers.
37. Eliçin, Yeşeren. 2011. *The Europeanization of Turkey: Reform in Local Governments*. Dostopno prek: http://www.academia.edu/1505263/THE_EUROPEANIZATION_OF_TURKEY_REFORM_IN_LOCAL_GOVERNMENT (28. november 2014).
38. Ercan, Murat. 2010. Zypern Konflikt und sein Einfluss auf den Beitritt der Türkei zur EU. *ZKU Journal of Social Sciences* 6 (12). Dostopno prek: <http://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=2&ved=0CCEQFjAB&url=http%3A%2F%2Fwww.ijmeb.org%2Findex.php%2Fzkesbe%2Farticle%2Fdownload%2F238%2F190&ei=IDTSVIzqBKbOyQP9h4LADA&usg=AFQjCNGOjNWbBT7q8B3AuLb0IJdmpVDtHQ&bvm=bv.85076809,d.bGQ> (22. januar 2015).
39. Evropska komisija. 1989. *Mnenje EK o turški prošnji za članstvo v ES – Commission opinion on Turkey's request for accession to the Community, SEC(89)2290 final, predstavljeno 20. decembra v Bruslju*. Dostopno prek: http://www.cvce.eu/content/publication/2005/2/4/4cc1acf8-06b2-40c5-bb1e-bb3d4860e7c1/publishable_en.pdf (28. september 2014).
40. --- 1993. *Mnenje Komisije o prošnji Republike Ciper za članstvo – Commission opinion on the application by the Republic of Cyprus for membership, sprejeto 30. junija v Bruslju*. Dostopno prek: <http://aei.pitt.edu/5760/1/5760.pdf> (22. januar 2015).
41. --- 1997. *Agenda 2000: For a Stronger and Wider Union, COM(97) 2000 sprejeta 15. julija*. Dostopno prek: <http://aei.pitt.edu/3137/1/3137.pdf> (28. september 2014).

42. --- 1998. *Redno poročilo Komisije o napredku Turčije pri vključevanju v EU, 4. november*. Dostopno prek: http://ec.europa.eu/enlargement/archives/pdf/key_documents/1998/turkey_en.pdf (10. november 2014).
43. --- 1999. *Redno poročilo Komisije o napredku Turčije pri vključevanju v EU, 13. november*. Dostopno prek: http://ec.europa.eu/enlargement/archives/pdf/key_documents/1999/turkey_en.pdf (11. november 2014).
44. --- 2002. *Redno poročilo Komisije o napredku Turčije pri vključevanju v EU, 9. oktober*. Dostopno prek: http://ec.europa.eu/enlargement/archives/pdf/key_documents/2002/tu_en.pdf (28. november 2014).
45. --- 2003. *Redno poročilo Komisije o napredku Turčije pri vključevanju v EU, 5. november*. Dostopno prek: http://ec.europa.eu/enlargement/archives/pdf/key_documents/2003/rr_tk_final_en.pdf (28. november 2014).
46. --- 2004a. *Priporočilo Evropske Komisije o napredku Turčije za pristop – recommendation of the European Commission on Turkey's progress towards accession, COM(2004) 656, sprejeto v Bruslju 6. oktobra*. Dostopno prek: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/SL/TXT/?uri=CELEX:52004DC0656> (10. december 2014).
47. --- 2004b. *Redno poročilo Komisije o napredku Turčije pri vključevanju v EU, 6. oktober*. Dostopno prek: http://ec.europa.eu/enlargement/archives/pdf/key_documents/2004/rr_tr_2004_en.pdf (28. november 2014).
48. --- 2005. *Pogajalski okvir za Turčijo – Negotiating Framework for Turkey. Sprejet v Luksemburgu 3. oktobra s strani Evropske komisije*. Dostopno prek: http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/turkey/st20002_05_tr_framedoc_en.pdf (10. december 2014).
49. --- 2006a. *Redno poročilo Komisije o napredku Turčije pri vključevanju v EU, 8. november*. Dostopno prek: http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2006/nov/tr_sec_1390_en.pdf (28. november 2014).

50. --- 2006b. *Priporočilo Komisije o napredovanju pogajanj z Turčijo – Commission presents its recommendation on the continuation of Turkey's accession negotiations IP/06/1652, sprejeto 29. novembra v Bruslju.* Dostopno prek: http://europa.eu/rapid/press-release_IP-06-1652_en.htm?locale=en (14. december 2014).
51. --- 2008. *Redno poročilo Komisije o napredku Turčije pri vključevanju v EU, 5. november.* Dostopno prek: http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/press_corner/key_documents/reports_nov_2008/turkey_progress_report_en.pdf (28. november 2014).
52. --- 2009. *Redno poročilo Komisije o napredku Turčije pri vključevanju v EU, 14. oktober.* Dostopno prek: http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2009/tr_rapport_2009_en.pdf (28. november 2014).
53. --- 2011. *Redno poročilo Komisije o napredku Turčije pri vključevanju v EU, 12. oktober.* Dostopno prek: http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2011/package/tr_rapport_2011_en.pdf (28. november 2014).
54. --- 2012. *Pozitivna Agenda – Positive EU-Turkey agenda launched in Ankara.* Dostopno prek: http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-12-359_en.htm (20. december 2014).
55. --- 2013. *Redno poročilo Komisije o napredku Turčije pri vključevanju v EU, 16. oktober.* Dostopno prek: http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2013/package/brochures/turkey_2013.pdf (20. januar 2015).
56. --- 2014a. *Redno poročilo o napredku Turčije pri vključevanju v EU, 8. oktober.* Dostopno prek: http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2014/20141008-turkey-progress-report_en.pdf (22. januar 2015).
57. --- 2014b. *Enlargement, Countries, Turkey.* Dostopno prek: http://ec.europa.eu/enlargement/countries/detailed-country-information/turkey/index_en.htm (13. julij 2014).

58. --- 2014c. *Enlargement, Current Status*. Dostopno prek: http://ec.europa.eu/enlargement/countries/check-current-status/index_en.htm (13. julij 2014).
59. --- 2014č. *Enlargement, Conditions*. Dostopno prek: http://ec.europa.eu/enlargement/policy/conditions-membership/index_en.htm (13. julij 2014).
60. --- 2014d. *Enlargement, Chapters of the Acquis*. Dostopno prek: http://ec.europa.eu/enlargement/policy/conditions-membership/chapters-of-the-acquis/index_en.htm (13. julij 2014).
61. Evropski svet. 1993. *Sklep Evropski sveta v Kopenhavnu – European Council in Copenhagen, Conclusions of the Presidency, sprejet 21.–22. junija*. Dostopno prek: http://ue.eu.int/ueDocs/cms_Data/docs/pressdata/en/ec/72921.pdf (16. julij 2014).
62. --- 1995. *Evropski svet v Madridu, sklep sveta – European Council in Madrid, Presidency Conclusions. Sprejet 15.–16. decembra*. Dostopno prek: http://www.europarl.europa.eu/summits/mad1_en.htm (16. julij 2014).
63. --- 1997. *Sklepi predsedstva ES v Luksemburgu, ki je potekalo 12. in 13. decembra – Presidency conclusions of the Luxemburg European Council*. Dostopno prek: http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/032a0008.htm (29. oktober 2014).
64. --- 1999. *Sklepi predsedstva Evropskega sveta v Helsinkih – Presidency Conclusions of the Helsinki European Council, ki je potekalo 10. in 11. decembra*. Dostopno prek: http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/ACFA4C.htm (29. oktober 2014).
65. --- 2001. *Odločitev Sveta o načelih, prioritetah, srednjeročnih ciljih in pogojih, ki so vsebovana v Partnerstvu za pristop z Republiko Turčijo – Council Decision on the principles, priorities, intermediate objectives and conditions contained in the Accession Partnership with the Republic of Turkey, sprejet 8. marca*. Dostopno prek: [85](http://eur-</p></div><div data-bbox=)

- lex.europa.eu/legal-content/SL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32001D0235&from=EN (28. november 2014).
66. --- 2002. *Sklep Evropskega sveta v Kopenhavnu – European Council in Copenhagen, Conclusions of the Presidency, sprejet 12.–13. decembra*. Dostopno prek: http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/73842.pdf (10. december 2014).
67. --- 2004. *Zaključki Evropskega sveta v Bruslju – European Council in Brussels, Conclusions of the Presidency. Sprejeti 16.–17. decembra*. Dostopno prek: http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/83201.pdf (10. december 2014).
68. --- 2006. *Sklepi prve pristopne konference na ministrski ravni o Turčiji – Conclusions of the Accession Conference at ministerial level with Turkey, sprejeti 11. decembra v Bruslju*. Dostopno prek: http://ec.europa.eu/echo/files/civil_protection/civil/prote/pdf/docs/gaerc_11_december.pdf (20. december 2014).
69. --- 2007a. *Sklep druge pristopne konference o Turčiji – Second meeting of the Accession Conference at deputy level with Turkey, potekala 29. marca v Bruslju*. Dostopno prek: http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/er/93376.pdf (22. januar 2015).
70. --- 2007b. *Sklep tretje pristopne konference o Turčiji – Third meeting of the Accession Conference at ministerial level with Turkey, potekala 26. junija v Bruslju*. Dostopno prek: http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/er/94975.pdf (22. januar 2015).
71. --- 2007c. *Sklep četrte pristopne konference o Turčiji – Fourth meeting of the Accession Conference at ministerial level with Turkey, potekala 19. decembra v Bruslju*. Dostopno prek: http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/er/97763.pdf (22. januar 2015).

72. --- 2008a. *Sklep pete pristopne konference o Turčiji – Fifth meeting of the Accession Conference at ministerial level with Turkey, potekala 17. junija v Luksemburgu.* Dostopno prek: http://www.eu2008.si/en/News_and_Documents/Press_Releases/June/0617GAERC_TUR_priloga.html (22. januar 2015).
73. --- 2008b. *Sklep šeste pristopne konference o Turčiji – Sixth meeting of the Accession Conference at ministerial level with Turkey, potekala 19. decembra v Bruslju.* Dostopno prek: http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/misc/104925.pdf (22. januar 2015).
74. --- 2009a. *Sklep sedme pristopne konference o Turčiji – Seventh meeting of the Accession Conference at ministerial level with Turkey, potekala 30. junija v Bruslju.* Dostopno prek: http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/er/108819.pdf (22. januar 2015).
75. --- 2009b. *Sklep osme pristopne konference o Turčiji – Eight meeting of the Accession Conference at ministerial level with Turkey, potekala 21. decembra v Bruslju.* Dostopno prek: http://eu-un.europa.eu/articles/en/article_9367_en.htm (22. januar 2015).
76. --- 2010. *Sklep devete pristopne konference o Turčiji – Ninth meeting of the Accession Conference at ministerial level with Turkey, potekala 30. junija v Bruslju.* Dostopno prek: http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_Data/docs/pressdata/en/er/115577.pdf (22. januar 2015).
77. --- 2013. *Sklep desete pristopne konference o Turčiji – Tenth meeting of the Accession Conference at ministerial level with Turkey, potekala 5. novembra v Bruslju.* Dostopno prek: http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/EN/genaff/139337.pdf (22. januar 2015).
78. Fierro, Elena. 2003. *The EU's Approach to Human Rights Conditionality in Practice.* The Hague: Kluwer Law International.

79. Flanagan, Stephen in Samuel Brannen. 2009. *Turkey's Evolving Dynamics: Strategic Choices for U.S.-Turkey Relations*. Washington D.C.: CSIS.
80. Ginsberg, Roy H. 2010. *Demystifying the European Union: The Enduring Logic Regional Integration*. Lanham: Rowman & Littlefield.
81. Gönenç, Levent. 2004. *The 2001 Amendments to the 1982 Constitution of Turkey*. Dostopno prek: <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/64/1536/16861.pdf> (19. november 2014).
82. Gordon, Philip in Ömer Taspınar. 2008. *Winning Turkey: how America, Europe and Turkey can revive a fading partnership*. Washington: Brookings Institution Press.
83. Güngör, Baha. 2004. *Die Angst der Deutschen vor den Türken und ihrem Beitritt zur EU. Wie demokratisch ist der Islam?* München: Diederichs.
84. Gürsoy, Yaprak. 2014. From tutelary powers and interventions to civilian control: an overview of Turkish civil-military relations since the 1920s. V *Turkey's Democratization Process*, ur. Rodriguez Carmen, Antonio Avalos, Hakan Yilmaz in Ana I. Planet, 253–273. Abingdon: Routledge.
85. Güsten, Susanne. 2009. *Die Kurdenfrage in der Türkei*. Dostopno prek: http://www.bpb.de/apuz/31732/die-kurdenfrage-in-der-tuerkei?p=all#footnodeid_19-19 (14. november 2014).
86. Hale, William. 2003. Human Rights, the European Union and the Turkish Accession Process. V *Turkey and The European Union: Domestic Politics, Economic Integration and International Dynamics*, ur. Ali Carkoglu in Barry Rubin, 107–21. London: Frank Cass.
87. --- 2013. *Turkish Foreign Policy since 1774*. Abingdon: Routledge.

88. Hanioglu, Şükrü. 2011. *Atatürk: an intellectual biography*. New Jersey: Princeton University Press.
89. Heper, Metin in Sabri Sayari. 2002. *Political Leaders and Democracy in Turkey*. Lanham: Lexington Books.
90. Horvat, Marjan. 2010. Na poti demokracije ali avtoritarne islamske države. *Mladina*, 16. September, 37. Dostopno prek: <http://www.mladina.si/51766/na-poti-demokracije-ali-avtoritarne-islamske-drzave/> (24. september 2014).
91. Hunter, Shireen. 2009. *Reformist voices of Islam: Mediating Islam and Modernity*. New York: M. E. Sharpe, INC.
92. Hurd, Elizabeth. 2010. What is driving the European debate about Turkey? *Insight Turkey* 12 (1). Dostopno prek: http://www.academia.edu/898024/_What_is_driving_the_European_debate_about_Turkey_ (25. januar 2015).
93. Ilgaz, Mahir in Ilke Toygür. 2011. *EU-Turkey Accession Negotiations: the State of Play and the Role of the New Turkish Foreign Policy*. Dostopno prek: http://www.realinstitutoelcano.org/wps/wcm/connect/336d3e00465f52cda4c4bfc4d090bb2e/WP8-2011_Ilgaz+_Toygur_EU_Turkey+_Accession+_Negotiations_Turkish+_Foreign+_Policy.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=336d3e00465f52cda4c4bfc4d090bb2e (17. oktober 2014).
94. Insel, Ahmet. 2013. *Boosting Negotiations with Turkey – What can France do?* Dostopno prek: http://www.iai.it/pdf/GTE/GTE_PB_04.pdf (20. december 2014).
95. Ješovnik, Peter. 2000. *Evropska unija: zgodovina, ustanove, politike in evropski model družbe*. Koper: Visoka šola za management.
96. Jung, Dietrich in Catharina Raudvere. 2008. Turkey: European Dimensions and the Status of Islam. V *Religion, Politics, and Turkey's EU Accession*, ur. Dietrich Jung in Catharina Raudvere, 3–18. New York: Palgrave Macmillan.

97. Kammel, Arnold. 2006. *Der Zypernkonflikt*. Dostopno prek: <http://www.aies.at/download/2006/kammel.pdf> (20. januar 2015).
98. Kanra, Bora. 2009. *Islam, Democracy and Dialogue in Turkey: Deliberating in Divided Societies*. Padstow: TJ International Ltd.
99. Karakaya, Naim. 2013. *Judicial Reform Packages: Evaluating their effect on rights and freedoms*. Dostopno prek: <http://www.tesev.org.tr/assets/publications/file/06122013161517.pdf> (7. januar 2015).
100. Kaygisiz, Hasan. 2010. *Menschen Rechte in der Türkei*. Frankfurt: Peter Lang GmbH.
101. Kaygusuz, Özelem. 2013. Democracy Anchored in the Presidential System: The “Solution Process”, Constitution Making and the Future of Europeanization in Turkey. *The Turkish Yearbook of International Relations* 43. Dostopno prek: <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/44/1862/19576.pdf> (20. januar 2015).
102. Keskin, Hakki. 2006. Die deutsch-türkische Debatte über den EU-Beitritt der Türkei. Eine unendliche Geschichte. V *Europa und die Türkei*, ur. Siegfried Frech in Mehmet Öcal, 69–95. Schwalbach: Wochenschau Verlag.
103. Kibaroğlu, Mustafa in Ayşegül Kibaroğlu. 2009. *Global Security Watch-Turkey*. Westport: Praeger.
104. Kramer, Heinz. 2007. *Die Türkei im EU-Beitrittsprozess: Mehr Krisen als Fortschritte*. Dostopno prek: http://www.swp-berlin.org/fileadmin/contents/products/arbeitspapiere/krm_diskpap_07_07ks.pdf (29. oktober 2014).
105. Kubicek, Paul. 2013. Democratization and Relations with the EU in the AK Party Period: Is Turkey Really Making Progress? *Insight Turkey* 15 (4). Dostopno prek: http://file.insightturkey.com/Files/Pdf/04_kubicek_3_w.pdf (7. januar 2015).

106. Kumbaracıbaşı, Can Arda. 2009. *Turkish politics and the rise of the AKP: Dilemmas of institutionalization and leadership strategy*. New York: Routledge.
107. Kumer, Peter in Jernej Milost. 2010. Ciper - večni talec tujih interesov. *Geografski obzornik* 57 (3): 24–31.
108. Kurban, Dilek. 2014. The Kurdish Question: Law, Politics and the Limits of Recognition. V *Turkey's Democratization Process*, ur. Rodriguez Carmen, Antonio Avalos, Hakan Yilmaz in Ana I. Planet, 345–61. Abingdon: Routledge.
109. Lajh, Damjan in Sabina Kajnič. 2009. Zgodovinski institucionalni in teoretski pogled na Evropsko Unijo. V *Evropska unija od A do Ž*, ur. Sabina Kajnič in Damjan Lajh, 17–28. Ljubljana: Uradni list Republike Slovenije.
110. Levinson, David. 1998. *Ethnic Groups Worldwide*. Phoenix: Oryx Press.
111. Lewis, Bernard. 1968. *The Emergence of Modern Turkey*. London: Oxford University Press.
112. Lokman, Meho in Kelly Maglaughlin. 2001. *Kurdish Culture and Society*. Westport: Greenwood Publishing Group.
113. MacMillan, Catherine. 2013. *Discourse, Identity and the Question of Turkish Accession to the EU*. Surrey: Ashgate.
114. Malek, Sobhi. 2002. *Uvod u islam*. Dostopno prek: http://www.google.si/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=20&ved=0CGwQFjAJOAo&url=http%3A%2F%2Fwww.evtos.hr%2Ffileadmin%2Fpublications%2FOthers%2FUUVOD_U_ISLAM.rtf&ei=28iLUqPkG-Py7AbP_YD4DQ&usg=AFQjCNFJZIKVPDYyQ849rSKjs52hBX8ZJQ&sig2=mvgAU4Ve6LOc_HFKCVc9cg&bvm=bv.56643336,d.ZGU (17. julij 2014).

115. Mehikić, Mojca in Zlatko Šabič. 2008. *Načela pogojevanja v Evropski uniji*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
116. Ministrstvo za zadeve EU Republike Turčije. 2002. *Highlights of the new Turkish Civil Code with regard to the Copenhagen Political Criteria*. Dostopno prek: insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/data/ab_turkiye/1.doc (28. november 2014).
117. --- 2011. *The First Judicial Reform Package*. Dostopno prek: <http://www.abgm.adalet.gov.tr/eng/absurecindeturkyargisi/judicialreform/thefirst.html> (7. januar 2015).
118. --- 2012a. *Progress Report prepared by Turkey*. Dostopno prek: http://www.abgs.gov.tr/files/IlerlemeRaporlari/2012/2012_tr_progress_report_en.pdf (7. januar 2015).
119. --- 2012b. *The Third Judicial Reform Package*. Dostopno prek: <http://www.abgm.adalet.gov.tr/eng/absurecindeturkyargisi/judicialreform/thethird.html> (20. januar 2015).
120. Ministrstvo za zunanje zadeve Republike Turčije. 1998. *Press Release*. Dostopno prek: http://www.mfa.gov.tr/press-release-regarding-the-turkish-views-on-the-eu-membership-of-greek-cypriot-administration-of-southern-cyprus_-_br__unofficial-translation__br__november-11_-_1998-.en.mfa (20. december 2014).
121. --- 2007. *Political Reforms in Turkey*. Dostopno prek: <http://www.abgs.gov.tr/files/pub/prt.pdf> (29. november 2014).
122. --- 2014. *Turkey-EU Relations*. Dostopno prek: <http://www.mfa.gov.tr/relations-between-turkey-and-the-european-union.en.mfa> (20. december 2014).
123. Morelli, Vincent. 2010. *European Union Enlargement: A Status Report on Turkey's Accession Negotiations*. Dostopno prek: <http://fpc.state.gov/documents/organization/152608.pdf> (7. januar 2015).

124. Müftüler, Meltem in Aylin Güney. 2003. The European Union and the Cyprus Problem 1961–2003. *Middle Eastern Studies* 41 (2). Dostopno prek: <http://myweb.sabanciuniv.edu/muftuler/files/2008/10/muftulerbacguney2005.pdf> (22. januar 2005).
125. Nas, Çiğdem. 2011. Turkey and the European Union: a Stumbling Accession Process under New Conditions. V *Turkey in the 21st Century: Quest for a New Foreign Policy*, ur. Özdem Zeynep Oktav, 159–184. Surrey: Ashgate Publishing.
126. Nugent, Neill. 2010. *The Government and Politics of the European Union*. New York: Palgrave Macmillan.
127. *Odločitev številka 1/95 Pridružitvenega sveta EU-Turčija o izvajanju zaključne faze carinske unije sprejeta 22. decembra 1995 – Decision No 1/95 of the EC-Turkey Association Council of 22 December 1995 on implementing the final phase of the Customs Union*. Dostopno prek: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:21996D0213%2801%29:EN:HTML> (28. september 2014).
128. Özdemir, Cem. 2006. Die Armee gehört in die Kaserne. Über das Verhältnis von Militär und Politik in der Türkei. V *Modell Türkei?: Ein Land im Spannungsfeld zwischen Religion, Militär und Demokratie*, ur. Lydia Haustein, 73–80. Endingen: Wallstein Verlag.
129. Özertan, Nüşhet. 1990. *Türkei: Mittel oder Mittler? Zu den politisch-kulturellen Grundlagen eines EG-Beitritts. Unter besonderer Berücksichtigung der historisch gewachsenen Identitätsstruktur der Türkei*. Münster: Lit Verlag.
130. Özyürek, Esra. 2006. *Nostalgia for the Modern. State Secularism and Everyday Politics in Turkey*. Durham: Duke University Press Books.
131. Paksoy, Alaaddin. 2013. Turkey and the Issue of European Identity: An Analysis media representation of Turkey's EU bid within the framework of religion and culture.

- Romanian Journal of Communication and Public Relations* 15 (1). Dostopno prek: http://journalofcommunication.ro/archive2/030/29/paksoy_29.pdf (26. januar 2015).
132. Pavić, Radovan. 1965. Osobine i problemi Cipra. *Politička misao* 2 (2): 58–104.
133. *Pogodba o Evropski uniji, ki ustanavlja Evropsko Unijo, podpisana v Maastrichtu 7. februarja 1992, v veljavi od 1. novembra 1993, spremenjena in dopolnjena z Lizbonsko pogodbo, ki je začela veljati 1. decembra 2009*. Dostopno prek: <http://eur-lex.europa.eu/JOHtml.do?uri=OJ:C:2010:083:SOM:SL:HTML> (15. julij 2014).
134. *Pogodba o garanciji med Ciprom, Grčijo, Turčijo in Združenim kraljestvom Velike Britanije in Severne Irske – Treaty of Guarantee No. 5475 between Cyprus, Greece, Turkey and United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland, podpisana v Nikoziji 16. avgusta 1960*. Dostopno prek: http://sitemaker.umich.edu/drwcasebook/files/cyprus_treaty_of_guarantee.pdf (22. januar 2015).
135. *Pogodba o miru z Turčijo iz Lozane, podpisana 24. julija 1923 – Treaty of Peace with Turkey signed at Lausanne on July 24, 1923*. Dostopno prek: http://wwi.lib.byu.edu/index.php/Treaty_of_Lausanne (14. december 2014).
136. *Pogodba o ustanovitvi Evropske skupnosti za premog in jeklo – Treaty establishing the European Coal and Steel Community, podpisana 18. aprila 1951, v veljavi od 24. julija 1952*. Dostopno prek: http://www.ab.gov.tr/files/ardb/evt/1_avrupa_birligi/1_3_antlasmalar/1_3_1_kurucu_antlasmalar/1951_treaty_establishing_ceca.pdf (13. julij 2014).
137. *Pogodba o zavezništvu med Grčijo, Turčijo in Ciprom – The Treaty of Alliance No. 5712 between Greece, Turkey and Cyprus, podpisana v Nikoziji 16. avgusta 1960*. Dostopno prek: http://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/CY%20GR%20TR_600816_Treaty%20of%20Alliance%20%28with%20additionnal%20protocols%29.pdf (22. januar 2015).

138. *Pogodbe iz Zürich in Londona – The Zürich and London Agreements, podpisana 11. februarja 1959 v Zürichu in ratificirana 19. februarja v Londonu.* Dostopno prek: <http://www.cyprus-conflict.net/Treaties%20-1959-60.html> (22. januar 2015).
139. *Rimska pogodba, ki ustanavlja Evropsko gospodarsko skupnost, podpisana v Rimu 25. marca 1957, v veljavi od 1. januarja 1958.* Dostopno prek: <http://eur-lex.europa.eu/sl/treaties/dat/11957E/word/11957E.doc> (14. julij 2014).
140. Pope, Hüge. 2013. Turkey and the Democratic Opening for the Kurds. V *Understanding Turkey's Kurdish Question*, ur. Fevzi Bilgin in Ali Sarihan, 117–140. Lanham: Lexington Books.
141. Prokopijević, Miroslav. 2009. *Evropska unija*. Beograd: Službeni glasnik.
142. Rezler, Paulina. 2011. The Copenhagen Criteria: Are They Helping or Hurting the European Union? *Touro International Law Review* 14 (2). Dostopno prek: http://www.tourolaw.edu/ILR/uploads/articles/V14_2/5.pdf (11. november 2014).
143. Richter, Heinz. 2009. *Historische Hintergründe des Zypernkonflikts*. Dostopno prek: <http://www.bpb.de/shop/zeitschriften/apuz/32112/zypern> (22. januar 2015).
144. Royo, Sebastian in Paul Christopher Manuel. 2003. *Spain and Portugal in the European Union: The first fifteen years*. London: Frank Cass.
145. Saatçioğlu, Beken. 2013. Turkey-EU Relations from the 1960 to 2012. V *Turkey's Accession to the European Union*, ur. Belgin Akçay in Bahri Yilmaz, 3–24. Lanham: Lexington Books.
146. Sajdik, Martin in Michael Schwarzingler. 2009. *European Union Enlargement: Background, Developments, Facts*. New Brunswick: Transaction Publishers.

147. Schimmelfennig, Frank in Ulrich Sedelmeier. 2002. Theorizing EU enlargement: research focus, hypothesis, and the state of research. *Journal of European Policy* 9 (4): 500–528.
148. Schimmelfennig, Frank in Ulrich Sedelmeier. 2005. Conclusions: The Impact of the EU on the Accession Countries. V *The Europeanization of the Central and Eastern Europe*, ur. Frank Schimmelfennig in Ulrich Sedelmeier, 210–229. New York: Cornell University Press.
149. Schimmelfennig, Frank. 2007. European Regional Organizations, Political Conditionality, and Democratic Transformation in Eastern Europe. *East European Politics and Societies* 21 (1): 126–141.
150. Segers, Mathieu. 2012. *Turkey, the EU and Sarkozy*. Dostopno prek: http://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=19&ved=0CFMQFjAIOAo&url=http%3A%2F%2Fspace.library.uu.nl%2Fbitstream%2Fhandle%2F1874%2F251726%2FTurkey%2C%2520the%2520EU%2520and%2520Sarkozy.pdf%3Fsequence%3D1&ei=CWjGVKXBDcLCOc2JgaAD&usg=AFQjCNF0Bd3wrADmN8satkrpvQN_khwa-g&bvm=bv.84349003,d.ZWU (20. december 2014).
151. *Sevrejska mirovna pogodba med zavezniki in Otomansko državo – Treaty of Sevres, podpisana 10. avgusta 1920 v Sevresu, ni stopila v veljavo*. Dostopno prek: http://www.cilicia.com/armo_sevres.html (14. november 2014).
152. Shakman, Hurd Elizabeth. 2006. Negotiating Europe: the politics of religion and the prospects for Turkish accession. *Review of International Studies* 32 (03): 401–418.
153. Smilden, Jan-Erik. 2007. *Histories of Cyprus: The Disputed Years of Ottoman Rule, 1571–1878*. Dostopno prek: <https://www.duo.uio.no/bitstream/handle/10852/23665/MicrosoftWordx-xMasterxJan-ErikxSmilden.pdf?sequence=1> (20. januar 2015).
154. Smith, E. Karen. 1998. The use of Political Conditionality in the EU's Relations with Third Countries: How effective? *European Foreign Affairs Review* 3 (2): 253–274.

- Dostopno prek: <http://core.kmi.open.ac.uk/download/pdf/5075865.pdf> (13. december 2014).
155. Sözen, Ahmet. 2005. *Turkey - EU Enlargement at a Crossroads: Turkey's Democratisation in Light of its EU Candidate status*. Dostopno prek: http://www.academia.edu/275010/Turkish_Democratization_In_Light_of_Its_EU_Candidate_Status (30. avgust 2014).
156. *Sporazum o pridružitvi med Evropsko gospodarsko skupnostjo in Turčijo – Agreement establishing an Association between the European Economic Community and Turkey, podpisan v Ankari 12. septembra 1963, v veljavi od 1. decembra 1964*. Dostopno prek: <http://ptas.mcgill.ca/Agreements%20pdfs/Ankara%20agreement.pdf> (30. avgust 2014).
157. Stromseth, Jane. 1993. Iraq's Repression of its Civilian Population: Collective Responses and Continuing Challenges. V *Enforcing Restrict: Collective Intervention in Internal Conflicts*, ur. Lori Fisler Damrosch, 77–118. New York: Council of Foreign Relations.
158. Svet Evrope. 2002. *Working Papers Ordinary Session*. Dostopno prek: https://books.google.si/books?id=l-ggo8LIEwYC&pg=PP1&lpg=PP1&dq=Council+of+Europe+Parliamentary+Assembly+Working+Papers+%E2%80%93+2002+Ordinary+Session&source=bl&ots=7vWGCJJgcC&sig=X1JG40Jt9PSUIPm3rjm0Ly0jpAA&hl=sl&sa=X&ei=4K7OVMuQIcPfpdvNgIAO&redir_esc=y#v=onepage&q=Council%20of%20Europe%20Parliamentary%20Assembly%20Working%20Papers%20%E2%80%93%202002%20Ordinary%20Session&f=false (29. november 2014).
159. Tanör, Bülent. 1990. The place of Parliament in Turkey. V *Turkish State, Turkish Society*, ur. Finkel Andrew in Nükhet Sirman, 139–158. London: Routledge.
160. Tatham, F. Allan. 2009. *Enlargement of the European Union*. Alphen aan den Rijn: Kluwer Law International.

161. Temel, Bülent. 2014. Candidacy versus Membership: Is Turkey the Greatest Beneficiary of the European Union? V *The Great Catalyst: European Union Project and Lessons from Greece and Turkey*, ur. Bülent Temel, 339–376. Lanham: Lexington Books.
162. The Library of Congress. 1995a. *Turkey after Atatürk*. Dostopno prek: <http://countrystudies.us/turkey/15.htm> (28. avgust 2014).
163. --- 1995b. *Military Intervention and the Return to Civilian Code*. Dostopno prek: <http://countrystudies.us/turkey/17.htm> (28. avgust 2014).
164. Türsan, Huri. 2004. *Democratization in Turkey: The Role of Political Parties*. Brussels: P.I.E. Peter Lang S.A.
165. Ulusoy, Kıvanç. 2013. Europeanization's Time Constraint: The Case of Cyprus. V *Turkey's Accession to the European Union*, ur. Belgin Akçay in Bahri Yilmaz, 277–300. Lanham: Lexington Books.
166. Urwin, Derek. 2010. The European Union Community from 1945 to 1985. V *European Union Politics*, ur. Michelle Cini, 15–32. Oxford in New York: Oxford University Press.
167. Uslu, Nasuh. 2003. *The Cyprus Question as an Issue of Turkish Foreign Policy and Turkish-American Relations, 1959–2003*. New York: Nova Science Publishers.
168. *Ustava Republike Ciper – The Constitution of Republic of Cyprus, sprejeta 6. julija 1960*. Dostopno prek: [http://www.presidency.gov.cy/presidency/presidency.nsf/all/1003AEDD83EED9C7C225756F0023C6AD/\\$file/CY_Constitution.pdf](http://www.presidency.gov.cy/presidency/presidency.nsf/all/1003AEDD83EED9C7C225756F0023C6AD/$file/CY_Constitution.pdf) (22. januar 2015).
169. *Ustava Republike Turčije, napisana 7. novembra 1982 – The Constitution of the Republic of Turkey*. Dostopno prek: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_protect/---protrav/---ilo_aids/documents/legaldocument/wcms_127495.pdf (14. december 2014).

170. Yavuz, Hakan. 2009. *Secularism and Muslim Democracy in Turkey*. New York: Cambridge University Press.
171. Yilmaz, Bahri. 2008. *The Relations of Turkey with the European Union: Candidate Forever?* Dostopno prek: http://research.sabanciuniv.edu/9729/1/CES_167.pdf (30. avgust 2014).
172. Zalewski, Piotr. 2004. *Sticks, carrots and great expectations: Human rights conditionality and Turkey's path towards membership of the European Union*. Dostopno prek: http://pdc.ceu.hu/archive/00004788/01/rap_i_an_0904a.pdf (15. februar 2015).
173. Zihnioglu, Özge. 2013. *European Union Civil Society Policy and Turkey: A Bridge Too Far?* Hampshire: Palgrave Macmillan.
174. Zürcher, J. Erik. 1997. *Turkey: A Modern History*. London: Tus&Co Ltd.